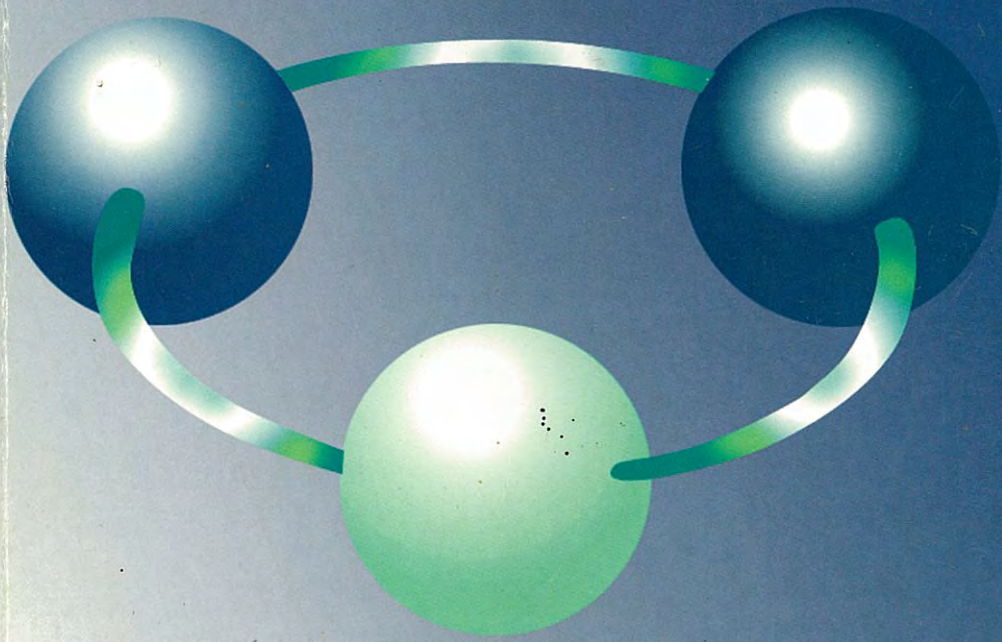

อริยสัจ ๔

(ลักษณะและอาการแทงตลอด)

โดย

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)

อริยสัจ ๔

(ลักษณะและอาการแทงตลอด)

โดย

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

อริยสัจ ๔: (ลักษณะและอาการแทงตลอด)

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)

ISBN 974-89249-5-5

- พิมพ์ครั้งที่ ๑ มีนาคม ๒๕๓๘ จำนวน ๖.๐๐๐ เล่ม
- พิมพ์ครั้งที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๓๘ จำนวน ๒.๐๐๐ เล่ม
- พิมพ์ครั้งที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๓๙ จำนวน ๖.๐๐๐ เล่ม
- พิมพ์ครั้งที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ จำนวน ๒.๐๐๐ เล่ม
- พิมพ์ครั้งที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๑ จำนวน ๒.๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย
ศาลาการเปรียญ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร
เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐
โทร. ๒๒๔-๗๔๗๕, ๖๒๑-๑๒๓๕-๖

- จัดทำรูปเล่ม/เรียงพิมพ์ โดย บริษัทวีชั่นอาร์ต คอร์ปอเรชั่น จำกัด
  โทรศัพท์ ๔๒๔-๗๗๒๒
- พิมพ์ที่โรงพิมพ์ บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด
  โทรศัพท์ ๒๕๑๔๗๒๕, ๒๕๑๔๕๘๙ โทรสาร ๒๕๔๔๒๓๓

พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี
(สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ
ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายและสอนวิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า

คติ ของ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ

• • •

รักษ์ร่างพอสร่างร้าย รอดตน
ยอดเยี่ยม "ธรรมกาย" ผล ผ่องแผ้ว
เลอเลิศล่วงกุศล ใดอื่น
เชิญท่านถือเอาแก้ว ก่องหล้าเรืองสกล

ประกอบเหตุ สังเกตผล ทนเอาเถิด ประเสริฐนัก
ไม่หยุด ไม่ถึงพระ ตัวหยุดนี่แหละ เป็นตัวสำเร็จ
ผลไม้ดก นกชุม น้ำเย็น ปลาชอบอาศัย

ด้วยความหมั่น มั่นใจ ไม่ประมาท
รักษาอาตม์ ข่มใจ ไว้เป็นศรี
ผู้ฉลาด อาจตั้งหลัก พำนักดี
อันห้วงน้ำ ไม่มี มารังควาน

ประกอบเหตุ สังเกตผล สนใจเถิด ประเสริฐดีนัก
ประกอบในเหตุ สังเกตในผล สนใจเข้าเถิด ประเสริฐดีนัก
ประกอบที่ในเหตุ สังเกตดูในผลสนใจหนักเข้าเถิดประเสริฐดียิ่งนัก

ขุดบ่อล่อธารา ให้อุตส่าห์ขุดร่ำไป
ขุดตื้นตื้นน้ำบ่มี ขุดถึงที่น้ำจึงไหล

เกิดมาว่าจะมาหาแก้ว พบแล้วไม่กำ จะเกิดมาทำอะไร
สิ่งที่อยากก็หลอก สิ่งที่หยอกเขาก็ลวง ทำให้จิตเป็นห่วงใย
เลิกอยาก ลาหยอก รีบออกจากกาม เดิมตามขันธ์สามเรื่อยไป
เสร็จกิจสิบหก ไม่ตกกันดาร เรียกว่านิพพานก็ได้

คำปรารภ

นิพพานธรรมเป็นสภาพลึกซึ้ง ไม่อาจเข้าใจแจ่มแจ้งแทงตลอดได้ด้วยสุตมย-จินตมยปัญญา จึงเป็นเรื่องที่พุทธบริษัททั้งหลายต้องสังวรระวังให้มาก จำเป็นต้องทำภาวนามยปัญญาให้เกิดในตน แม้เพียงเล็กน้อยก็ยังดี เพื่อที่จะสามารถคลำทางได้ถูกต้อง โดยอาศัยคำสอนของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลาย และผลการปฏิบัติของพระบูรพาจารย์สุปฏิปันโนทั้งหลายเป็นหลัก

การเข้าใจพระนิพพานอย่างถูกต้อง ย่อมให้ความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม เห็นเหตุ เห็นผล เห็นความจำเป็นในการปฏิบัติธรรมกำจัดกิเลส ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนย่อมทำให้เบี่ยงเบนไปจากธรรมของพระพุทธเจ้า และอาจเป็นเหตุให้ก่อวิบากกรรมปิดกั้นตนเองไม่ให้เข้าถึงธรรมของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง นับภพนับชาติไม่ถ้วนได้ ทุกท่านจึงไม่ควรประมาทในข้อนี้ ควรที่จะศึกษาปฏิบัติให้พอเข้าใจได้ด้วยตนเอง จะได้ไม่ติดร่างแหไปกับผู้ชักชวนที่ไม่รู้จริง ทำให้เกิดโทษแก่ตนเองไม่มีที่สิ้นสุด

ในอนัตตลักขณสูตร หรือสูตรว่าด้วยอนัตตา พระพุทธองค์ตรัสไว้ชัดเจนเป็นสูตรว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เป็นอนัตตา** ดังพระพุทธภาษิตมีมาในพระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับหลวงเล่มที่ ๔ พระวินัยปิฎกเล่ม ๔ มหาวรรค ๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๒๔-๒๗ ความว่า

"... ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสำคัญความนั้นเป็นไฉน ***รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง***

พระปัญจวัคคีย์ทูลว่า ***ไม่เที่ยง*** *พระพุทธเจ้าข้า*

*ภ. ก็****สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข****เล่า*

ป. ***เป็นทุกข์*** *พระพุทธเจ้าข้า*

*ภ. ก็****สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา*** *ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า* ***นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา***

ป. ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ***เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง*** *... ฯลฯ"*

และมีพระพุทธดำรัสเป็นสูตรอีกว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา) สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา** ดังมีมาในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ ๑๗ พระสุตตันตปิฎกเล่ม ๙ สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๔๘-๔๙ ความว่า

"... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ***รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา*** *เธอทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า* ***นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา*** *เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น* ***เวทนาไม่เที่ยง... สัญญาไม่เที่ยง... สังขารไม่เที่ยง... วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา... ฯลฯ***

พระพุทธองค์ตรัสเป็นสูตรว่าด้วยอนัตตาไว้อย่างนี้ **ไม่มีตรงไหนเลยที่ตรัสว่า สิ่งใดเที่ยง เป็นสุข ไม่แปรปรวน สิ่งนั้นเป็นอนัตตา** สูตรว่าด้วยอนัตตานี้สามารถนำมาวิเคราะห์ธรรมทั้งหลาย โดยการพิจารณาให้ถี่ถ้วน ลึกซึ้ง จะเห็นได้ว่า ไม่มีตรงไหนในพระไตรปิฎก อรรถกถา และผลการปฏิบัติของพระบูรพาจารย์สุปฏิปันโนทั้งหลาย ที่ขัดแย้งกับสูตรนี้ การวิเคราะห์ธรรมอย่างผิวเผิน ไม่รู้จริง ยกพระพุทธพจน์มาบางส่วน ละเลยพระพุทธพจน์หลัก ละเลยคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ และผลการปฏิบัติของพระบูรพาจารย์สุปฏิปันโนทั้งหลาย ย่อมทำให้ได้ผลสรุปที่คลาดเคลื่อน เป็นการก่อวิบากกรรมฝ่ายอกุศลให้แก่ตนเอง และผู้คล้อยตามอย่างไม่มีประมาณ

ในธรรมบรรยายเรื่อง **"อริยสัจ ๔ (ลักษณะและอาการแทงตลอด)"** หลวงพ่อ**พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)** อาศัยหลักฐานจาก**พระไตรปิฎก อรรถกถา และผลการปฏิบัติของพระบูรพาจารย์ผู้สุปฏิปันโนทั้งหลาย** ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า**พระนิพพานธาตุ**อันพระอริยเจ้า พระอรหันตเจ้าท่านบรรลุ **และอายตนะนิพพาน**นั้น เป็นปรมัตถธรรมที่พ้นสมมติและบัญญัติ **ไม่เป็นอนัตตา** คณะศิษย์เห็นว่าการวิเคราะห์ของท่านละเอียด ถูกต้อง ตรงประเด็น ชี้ให้เห็นถึงความลึกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพของพระธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ควรที่ผู้มีปัญญานำไปศึกษา พิสูจน์ ปฏิบัติให้รู้จริงได้ด้วยตนเองแล้วจึงเชื่อ จะได้ไม่เสียใจในภายหลัง

เพื่อสนองความตั้งใจมั่นของหลวงพ่อพระภาวนาวิสุทธิคุณในการเผยแพร่ธรรมปฏิบัติตามแนววิชชาธรรมกายแก่ท่านผู้สนใจ คณะศิษย์จึงจัดพิมพ์ธรรมบรรยายของหลวงพ่อพระภาวนาวิสุทธิคุณ เรื่อง "อริยสัจ ๔ (ลักษณะและอาการแทงตลอด)" นี้ขึ้น

พร้อมกันนี้ได้นำคำตอบคำถามข้อสงสัยเกี่ยวกับนิพพาน ซึ่งอาจเกิดกับผู้ที่จับประเด็นไม่ถูก แล้วเข้าใจนิพพานคลาดเคลื่อน มารวมพิมพ์ในเล่มเดียวกันเพื่อช่วยให้ท่านเข้าใจและจับประเด็นได้ถูกต้อง

คณะศิษย์ผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือ "อริยสัจ ๔ (ลักษณะและอาการแทงตลอด)" เล่มนี้จะนำประโยชน์คือความเข้าใจดียิ่งขึ้นในข้อธรรมะ ตามที่หลวงพ่อพระภาวนาวิสุทธิคุณ ได้ตั้งใจแสดงและเปิดเผย "**ธรรมะของจริง**" แก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย อย่างเต็มกำลังสติปัญญาของหลวงพ่อท่าน นับตั้งแต่ยังเป็นคฤหัสถ์จนเข้าสู่เพศบรรพชิต ด้วยปฏิปทาอันมุ่งมั่นไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคใด ๆ โดยตลอดมา

การที่ได้มีส่วนร่วมเปิดเผยพระสัทธรรมที่ถูกต้อง ทำให้ผู้ได้อ่านเกิดความเห็นที่ตรง ความเข้าใจที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิ ย่อมก่อเกิดเป็นบุญกุศลมหาศาลยิ่งซึ่งคณะศิษย์ผู้จัดทำขอน้อมบุญกุศลนี้ ถวายเป็นกตเวทิตาสักการะแด่หลวงพ่อพระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖) ครูผู้ประเสริฐของพวกเรา

(รศ.ดร. ธีระ เกรอต)
รองประธานมูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย
บรรณาธิการนิตยสารธรรมกาย

คำนำ

เรื่องหลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ตอนอริยสัจ ๔ นี้ เป็นธรรมบรรยายที่ข้าพเจ้าแสดงแก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ผู้มาเข้ารับการอบรมพระกัมมัฏฐานรุ่นที่ ๒๘ ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ระหว่างวันที่ ๑-๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ พระภิกษุ สามเณร ได้ช่วยกันถอดเทปแล้วนำลงพิมพ์ในนิตยสารธรรมกาย เล่มที่ ๓๓-๓๕ และกองบรรณาธิการนิตยสารธรรมกายได้คัดเฉพาะเนื้อความธรรมบรรยายนี้มาแยกพิมพ์เป็นหนังสือเล่มเล็ก เพื่อให้ท่านผู้สนใจในการศึกษาอบรมพระกัมมัฏฐานได้มีความรู้ขั้นพื้นฐานในการศึกษาอบรมไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสัมมาปฏิบัติต่อไป

การที่จะมาศึกษาอบรมพระกัมมัฏฐาน คือสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยมีศีลเป็นบาทนั้น ก็สมควรที่จะได้รู้หลักธรรมะที่เป็นพื้นฐานของการศึกษาพระกัมมัฏฐานให้ดีพอสมควร ให้ทราบวัตถุประสงค์ให้ทราบความหมายของเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง จะได้เห็นโครงสร้างของธรรมปฏิบัติโดยส่วนรวมแทบทั้งหมดในพระพุทธศาสนาว่าทำอย่างไร เพราะเหตุใดและทำไปเพื่ออะไร และมีธรรมหรือส่วนที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง

กันอย่างไร จะได้ข้อสรุปทั้งในส่วนหลักธรรม วิธีการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ มุ่งตรงต่อมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุขนั้นโดยถูกต้อง สามารถที่จะกระทำได้ถูกต้องตรงประเด็นยิ่งขึ้น

อนึ่ง ที่ข้าพเจ้านำหลักธรรมทั้งหลายมาแสดงไว้นี้ **มิได้หมายว่าตนเองเป็นผู้บรรลุคุณธรรมวิเศษชั้นสูงอะไร** เพียงแต่ประมวลข้อมูลจากเอกสารอ้างอิงคือพระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นพระพุทธพจน์และทั้งที่เป็นคำพูดคำสอนของพระอรหันตสาวก รวมทั้งอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ที่ข้าพเจ้าได้ศึกษาทำความเข้าใจมาพอสมควร ประกอบพร้อมด้วยผลของการปฏิบัติของบูรพาจารย์ที่เป็นที่ยอมรับในหมู่นักปฏิบัติธรรม หรือผู้ปฏิบัติธรรมส่วนมากหรือหมู่ใหญ่ ซึ่งข้าพเจ้าขออ้างไว้ ณ บัดนี้ว่าได้แก่ พระเดชพระคุณหลวงพ่อ **พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)** หรือเป็นที่รู้จักกันดีว่า**หลวงพ่อวัดปากน้ำ** ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้าซึ่งยังไม่มีผู้ใดในยุคนี้ที่จะแสดงเรื่องของธรรมกายตั้งแต่หลักปริยัติ วิธีปฏิบัติให้ถึงธรรมกาย และผลของการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร ได้ชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนกับพระเดชพระคุณหลวงพ่อท่าน นอกจากนั้นก็ยังมีบูรพาจารย์ผู้สุปฏิปันโน เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ชนผู้ปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก ได้แก่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ **พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (จันทร์ สิริจนฺโท) และ**หลวงปู่มั่น ภูริทัตตมหาเถระ** ตลอดมาถึงพระผู้สุปฏิปันโนในปัจจุบันดังเช่น **พระราชญาณวิสุทธิโสภณ** (หลวงพ่อพระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) ฯลฯ ที่ข้าพเจ้าเอ่ยอ้างมานี้หมายความว่าผลการปฏิบัติธรรมชั้นสูงในชั้นมรรค ผล นิพพานแล้วนั้นสอดคล้องตรงกันและตรงไปถึงหลักปริยัติอีกด้วยเป็นอย่างดี

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมข้อมูล จาก**เอกสารหลักฐานทั้งในพระไตรปิฎก**และ**อรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์** ประกอบพร้อมด้วย**ผลของการปฏิบัติของบูรพาจารย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นพระสุปฏิปันโน**ดังที่ได้กล่าวนามมาแล้วนั้น พร้อมทั้ง**ผลของการปฏิบัติของเพื่อนสหธรรมิกผู้ที่ปฏิบัติถึงธรรมกายแล้ว รวมตลอดถึงประสบการณ์ซึ่งผู้เขียนเองได้ตั้งใจฝึกปฏิบัติภาวนาธรรมจนถึงบัดนี้กว่า ๒๐ ปี** แต่ก็ไม่ใช่ว่าบรรลุมรรคผลอะไร ๆ ที่สูง หรือแม้ไปใกล้เคียงกับพระสุปฏิปันโน ผู้บูรพาจารย์ทั้งหลายดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็หามิได้ **เพียงแต่มีประสบการณ์บ้างเล็กน้อย** มาประกอบกันทั้งหมด ซึ่งจะเป็นความรู้ที่ได้ประมวลมาในข้อเขียนนี้ และขอกราบขอบพระคุณบูรพาจารย์ทุกท่านที่ให้ความกระจ่างแก่ผู้เขียนไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ธรรมบรรยายนี้เป็นเรื่องสำคัญ สำเร็จลงด้วยความยากลำบากด้วยความอุตสาหะ วิริยะ ร่วมแรงร่วมใจของบุคคลหลายฝ่ายทั้งบรรพชิตและฆราวาส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต ป.ธ.๗ พระมหาณัฐพนธุ์ เสฏฐธมฺโม ป.ธ.๙ พระมหาศักดา สุมโน ป.ธ.๗ และพระมหาประเสริฐ ปญฺญาเสฏฺโฐ ป.ธ.๖ ได้ช่วยกันค้นคว้าเอกสารประกอบ

พระมหาธุวันต์ ปญฺญาวณฺโณ พระมหาอธิโชค สุโชโต พระอิทธิพล อิทฺธิธมฺโม ผู้บันทึกเทปและเป็นหัวหน้าสายในการถอดความจากเทป

พระมหาประเสริฐ ปญฺญาเสฏฺโฐ พระเกษม เขมธมฺโม พระเทพนรินทร์ ชาตเทโว ช่วยพิมพ์ร่างในคอมพิวเตอร์

พระภาสกร ปภากโร รศ.ดร.ธีระ เกรอต และคุณสมโพธิ์ ฌานวังศะ ช่วยในการจัดพิมพ์

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้ช่วยให้ธรรมบรรยายนี้สำเร็จเป็นเล่ม เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาอบรมสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่สาธุชนพุทธบริษัทนี้เป็นอย่างยิ่ง และขอกุศลผลบุญนี้พร้อมด้วย

บารมีธรรมของบูรพาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ **พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส **หลวงปู่มั่น ภูริทัตตมหาเถระ พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) พระราชนิโรธรังสี (เทสก์ เทสรงฺสี)** และ**พระราชญาณวิสุทธิโสภณ (บัว ญาณสมฺปนฺโน)** ฯลฯ พร้อมด้วยคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดดลบันดาล ให้ทุกท่านจงเจริญรุ่งเรืองในพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และกิจการงานโดยชอบทั้งปวง คิดประสงค์จำนงหมายในสิ่งใดโดยชอบ จงสำเร็จทุกประการเทอญ

(พระภาวนาวิสุทธิคุณ)
เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

สารบัญ

คำปรารภ ๕

คำนำ ๙

บทที่ ๑ ทุกขสัจ ๑๕

บทที่ ๒ สมุทัยสัจ ๔๔

บทที่ ๓ นิโรธสัจ ๗๑

บทที่ ๔ มรรคสัจ ๘๔

บทที่ ๕ ลักษณะและอาการแทงตลอด ๘๙

๑. ลักษณะแห่งสัจจะทั้ง ๔ ..... ๘๙

๒. อาการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔ ..... ๙๒

บทที่ ๖ อนัตตลักขณสูตร พระพุทธดำรัสตรัสสภาพธรรม ที่เป็นอนัตตา (อัตตาเทียม) และ อัตตา(แท้) ๑๐๙

บทที่ ๗ พระพุทธดำรัสตรัสพระนิพพาน ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย และที่ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ๑๒๐

บทที่ ๘ พระนิพพานเป็นสภาพเที่ยง เป็นสุข ยั่งยืน และสูญอย่างยิ่ง ฯ ๑๒๔

บทที่ ๙ นิพพานสูญหรือว่างจากอัตตา คืออย่างไร ? ๑๒๗

บทที่ ๑๐ อมตวาจาของพระบุรพาจารย์ผู้สุปฏิปันโน ๑๓๖

คำถาม-คำตอบเรื่อง "พระนิพพาน" ๑๔๕

• • •

หลักทำนิพพานให้แจ้ง

• • •

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ที่พอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ ยินดีใน ความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ ตามประกอบความพอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ เป็นผู้พอใจในหมู่ ยินดีในหมู่ ตามประกอบความพอใจในหมู่อยู่แล้วหนอ **เธอนั้นจักมาเป็นผู้โดดเดี่ยว ยินดียิ่งในความสงัดเงียบนั้น ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่เป็นผู้โดดเดี่ยว ยินดียิ่งในความสงัดเงียบแล้ว **จักถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ได้ถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตแล้ว **จักยังสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ทำสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์แล้ว **จักยังสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ทำสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์แล้ว **จักละสังโยชน์ทั้งหลายนั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ละสังโยชน์ทั้งหลายแล้ว **จักทำนิพพานให้แจ้งนั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้เลย.**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ที่ไม่พอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ ไม่ยินดีในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ ไม่ตามประกอบความพอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ ไม่เป็นผู้พอใจในหมู่ ไม่ยินดีในหมู่ ไม่ตามประกอบ ความพอใจในหมู่อยู่แล้วหนอ **เธอนั้น จักมาเป็นผู้โดดเดี่ยว ยินดียิ่งในความสงัดเงียบนั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้**

เมื่อเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบแล้ว **จักถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตและวิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อถือเอานิมิตของสมาธิจิตและวิปัสสนาจิตได้แล้ว **จักยังสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์ได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้**

เมื่อทำสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์ได้แล้ว **จักยังสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์ได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อทำสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์ได้แล้ว **จักละสังโยชน์ทั้งหลายได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้**

เมื่อละสังโยชน์ทั้งหลายได้แล้ว **จักทำนิพพานให้แจ้งได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานที่มีได้เป็นได้แล.**

• • •

บาลีพระพุทธภาษิต ฐานสูตร ฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย ข้อ ๓๓๙ คำแปลจากหนังสือขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ของคณะธรรมทานไชยา พ.ศ.๒๔๙๙ หน้า ๒๘๕

บทที่ ๑
ทุกขสัจ

เพื่อ**เป็นข้อมูลขึ้นพื้นฐาน**ก่อนจะไปถึง**หลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง** ก็จะขอชี้แจงทำความเข้าใจเรื่องอริยสัจ ๔ ทั้ง**ความหมาย ลักษณะ** และ**การแทงตลอดอริยสัจ ๔** ก่อนดังต่อไปนี้

การที่เราทั้งหลายมาปฏิบัติธรรมในพระธรรมพระวินัยนี้คือในพระพุทธศาสนานี้ ก็ปฏิบัติธรรมตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ไว้ดีแล้วเมื่อประมาณ ๒๕๘๐ กว่าปีที่ผ่านมานี้ และพระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาอบรมปฏิบัติถ่ายทอดและสืบต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้ พระสัจธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ก็เป็นที่ทราบกันดีก็คือ**อริยสัจทั้ง ๔ มีทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ** และ**มรรคสัจ**นั้นเอง นี้เป็นประเด็นที่สำคัญที่จะเริ่มชี้แจงความหมายของสัจจะทั้ง ๔ โดยย่อเพื่อจะได้ทราบข้อมูลโดยละเอียดไปยิ่งกว่าที่เคยได้รู้มาแล้ว และจะเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องไปถึงธรรมปฏิบัติได้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น

ตามคัมภีร์สัทธัมมัปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑ หน้า ๒๑๕ ได้แสดงความหมายของ**ทุกขสัจ** มีพระบาลีว่า

> **"สพฺพเมว เจตฺถ ทุกฺขํ เอกวิธํ ปวตฺติภาวโต, ทุวิธํ นามรูปโต, ติวิธํ กามรูปารูปปฺปตฺติภวเภทโต, จตุพฺพิธํ จตุอาหารเภทโต, ปญฺจวิธํ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธเภทโต**
>
> *แปลความว่า* : **ในอริยสัจนี้ ทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกัน โดยความเป็นไป, เป็น ๒ อย่าง โดยนามและรูป, เป็น ๓ อย่างโดยประเภทแห่งภพที่เกิด คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ, เป็น ๔ อย่าง โดยประเภทของอาหาร ๔, เป็น ๕ อย่าง โดยประเภทของอุปาทานขันธ์ ๕.**

เพื่อให้เข้าใจได้โดยง่าย จะขอชี้แจงทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นไป **สพฺพเมว เจตฺถ ทุกฺขํ เอกวิธํ ปวตฺติภาวโต** นี้เป็นความหมายที่ครอบคลุมความหมายทั้งหมด ความหมายนี้ก็คือ**ความเป็นทุกข์แห่งสังขาร** ซึ่งกำหนดรู้ได้ ๑๐ ประการคือ

๑. **สภาวทุกข์**หรือ**ทุกข์ประจำสังขาร** ได้แก่ **ชาติ ชรา** ชาติก็คือความเกิด ชราก็ความแก่ เป็นต้น

๒. **ปกิณณกทุกข์** ได้แก่ **ทุกข์จร** คือ โสกปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาส

๓. **นิพัทธทุกข์** คือ **ทุกข์เนืองนิตย์** หรือทุกข์เป็นเจ้าเรือน ได้แก่ ทุกข์เพราะความหนาวความร้อน เป็นต้น

๔. **พยาธิทุกข์** หรือ **ทุกขเวทนามีประการต่าง ๆ ตามสมุฏฐาน** คืออวัยวะที่เป็นเจ้าการ แต่ไม่ทำหน้าที่ปกติ คือความเจ็บไข้ ได้ป่วยนั่นเอง

๕. **สันตาปทุกข์ ทุกข์คือความร้อนรุ่มหรือทุกข์ร้อน** ได้แก่ ความ กระวนกระวายใจ เพราะถูกไฟกิเลสคือราคะ โทสะ และ โมหะเผา

๖. **วิปากทุกข์ คือทุกข์เพราะผลของกรรม** ได้แก่วิปฏิสารเดือดเนื้อร้อนใจ และได้รับผลเป็นวิบากต่าง ๆ

๗. **สหคตทุกข์ ทุกข์เป็นไปด้วยกัน** หรือ**ทุกข์กำกับกัน** ได้แก่ ทุกข์มีเนื่องจากวิบูลย์ผล วิบูลย์ผลก็คือลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข เป็นต้น

๘. **อาหารปริเยฏฐิทุกข์ ทุกข์ในการทำมาหากิน**

๙. **วิวาทมูลกทุกข์ ทุกข์มีวิวาทเป็นมูล** ได้แก่ความไม่โปร่งใจ ความกลัวแพ้ ความหวาดหวั่น เนื่องจากการทะเลาะเบาะแว้งกัน สู้คดีกัน รบกัน เป็นต้น

๑๐. **ทุกขขันธ์** เป็น**ทุกข์รวบยอด** หมายเอาสังขารเป็นที่ประชุมเบญจขันธ์ ซึ่งเราสวดมนต์ทุกเช้าว่า **สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา** โดยย่อก็คืออุปาทานในขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

ทุกข์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ ถ้าจะให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ**ทุกข์ที่เห็นได้ง่าย** หรือ**ทุกข์เปิดเผย**อย่างหนึ่ง ทุกข์ที่เห็นได้ง่ายก็ได้แก่ ทุกข์ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เพราะความโศกเศร้า ผิดหวัง เสียใจ

ทุกข์เพราะความร้อนความหนาว ทุกข์เพราะความเจ็บไข้ ทุกข์ใจรุ่มร้อนด้วยอำนาจของกิเลสมีราคะ โทสะ โมหะ แผดเผาเป็นต้น **ทุกข์ที่เห็นได้ยาก**ได้แก่ ทุกข์เพราะวิบากหรือผลของกรรม เฉพาะทุกข์เพราะวิบากหรือผลของกรรมนี้เห็นได้ยาก เพราะฉะนั้นผู้รู้บางท่านจึงเรียกว่า **ทุกข์ปกปิด** ตรงกันข้ามกับทุกข์เปิดเผยที่เห็นได้ง่าย เป็นทุกข์ที่เห็นได้ยากคือทุกข์ที่เกิดโดยผลของกรรม ดังเช่นผลของกรรมชั่วก่อให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนกระวนกระวายทั้ง ณ ภายในจิตใจของตน แต่บางคนสังเกตไม่เห็นหรือไม่ได้สังเกตเห็น และทุกข์เพราะกรรมชั่วนั้นติดตามมาให้ผล ยกตัวอย่างเช่น ชายกับหญิงหลงรักกันโดยอำนาจกามตัณหาและภวตัณหา ความอยากได้ อยากมี อยากเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน และความกำหนัดยินดี ประสงค์ที่จะได้สัมผัสใกล้ชิดกัน ชมเชยกัน กิเลสเหล่านี้เกิดอยู่ในใจ ย่อมร้อนรุ่มในใจ เมื่อได้ประสบพบเห็นกันตามความทะยานอยากที่อยากจะพบจะเห็นกันหรือจะได้สัมผัสกัน แล้วภายหลังต้องพลัดพรากจากกันก็เป็นทุกข์และแม้ที่ยังอยู่ใกล้ชิดกันก็เดือดร้อนกระวนกระวายไปด้วยประการต่าง ๆ และประการสำคัญที่สุด ความทุกข์เกิดแต่กรรมนั้นที่เห็นง่าย ๆ ก็คือว่าอยู่ด้วยกันต่อไปแล้ว หรือเสพกามไปด้วยกันแล้ว ผลนั้นอาจจะเกิดติดเชื้อโรค อย่างที่เราได้ยินได้ฟังกัน เช่นเชื้อเอดส์เป็นต้น หรือว่ามีลูกมีหลานต้องให้เป็นภาระเลี้ยงดูยิ่ง ๆ ขึ้นไป นี่เป็นทุกข์จากกามตัณหามีผลเบื้องต้นให้เห็นอย่างนี้ แต่ถ้าความทะยานอยากนั้นแก่กล้าไปในเรื่องความโลภ โกรธ หลง ใด ๆ เมื่อคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิดแล้ว ผลที่กระทำความผิดเช่นการฉุดคร่าอนาจาร ก็จะได้รับผลทั้งปัจจุบันทันตาเห็น คือได้รับโทษทัณฑ์ทางกฎหมายบ้านเมือง หรือได้รับการลงโทษจากการตำหนิติฉินรังเกียจเดียจฉันท์จากสังคม และยังจะได้รับโทษสำหรับผู้ที่ประพฤติผิดในกามล่วงเกินทาระหรือบุตรภรรยาของผู้อื่น ให้เป็นคนเสื่อมเสียชื่อเสียงต้องเดือดร้อนกระวนกระวาย และเมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไปแล้ว ผลแต่การหมกมุ่นอยู่ในกิเลสกามประพฤติผิดศีลนั้น เป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในทุคติภูมิเช่นภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้นนี่กล่าวแต่เฉพาะผลของกรรมอันเกิดแต่การประพฤติผิดศีล หรือเพราะความคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด ในข้อกาเมสุมิจฉาจาร และเป็นไปด้วยอำนาจของกิเลส จึงมีความหมกมุ่นอยู่ในกิเลสกาม สำส่อนอยู่ในกิเลสกามผลนี้ไม่ใช่ให้ผลครั้งเดียว แต่เป็นเวรเป็นกรรมที่จะติดตามให้ผลต่อ ๆ ไปนับภพนับชาติไม่ถ้วน แม้แต่พ้นเวรจากอบายภูมิไปแล้ว เมื่อกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก เศษของกรรมนั้นยังมีผลให้เกิดเป็นหญิงโสเภณีบ้างถูกเขาฉุดคร่าอนาจารบ้าง หรือเกิดเป็นหญิงประเภทสองดังที่เราเห็นกันอยู่บ้าง ซึ่งมีมากมายดกดื่นอย่างนั้นแหละ เป็นเศษของกรรม หนักเบาตามแต่ว่ากรรมเดิมหนักแค่ไหน และได้ใช้กรรมนั้นไปเท่าไรแล้วแล้วจิตใจพัฒนาขึ้นมาด้วยอำนาจของบุญกุศลเท่าไร นั่นแหละความเบาบางแห่งผลของกรรมนั้นก็จะค่อย ๆ เบาบางไปตามลำดับจนถึงได้เกิดเป็นหญิงธรรมดา แล้วพัฒนาขึ้นไปเป็นผู้ชาย ถ้าเป็นผู้ที่เห็นแจ้งชัดแจ้งด้วยปัญญาและประพฤติพรหมจรรย์ ดังเช่นแม่ชีทั้งหลายถ้าตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ หรือหญิงตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ไปตลอดชีวิต ผลของกรรมดีเช่นนี้ก็เป็นอันแน่นอนว่า ถ้าได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ค่อนข้างจะแน่นอนว่าจะได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ผู้ชาย เพราะฉะนั้น เฉพาะความทุกข์ที่เห็นได้ยากนี่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แจ้งเห็นแจ้ง

การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารจักร เพราะเหตุแห่งกรรมชั่วหรือกรรมไม่ดี ซึ่ง**เป็นผลแต่อุปาทานความยึดมั่นในสรรพสิ่งทั้งหลาย**ที่ชื่อว่า **"สังขาร" ทั้งที่มีวิญญาณครองและไม่มีวิญญาณครอง ด้วยตัณหาและทิฏฐิ คือความหลงผิด คิดว่าเป็นตัวตน บุคคล เรา เขา ของเรา ของเขา แท้ ๆ เที่ยงแท้ถาวร** เมื่อยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจของกิเลสมีตัณหาเป็นต้น และมีอวิชชาคือความไม่รู้สภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริง ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้เหตุและผลให้เกิดทุกข์ หรือไม่รู้อริยสัจ ๔ ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาทธรรม เป็นต้น เหล่านี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์คิดผิด เห็นผิด รู้ผิด จึงทำผิด พูดผิด แล้วก็ดำเนินชีวิตไปอย่างผิด ๆ มีผลให้เกิดภพ เกิดชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรนี้ไม่มีที่สิ้นสุด นี่แหละวิบากทุกข์ เป็นทุกข์อันเกิดแต่ผลของกรรม เรื่องเดียวนี้มีเรื่องราวที่ควรพิจารณาให้ทราบอีกมากมาย

อีกประการหนึ่ง **ทุกข์เนื่องแต่วิบูลย์ผล** ถ้าท่านใดจะสงสัยว่าวิบูลย์ผลมีลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข นี่เป็นทุกข์อย่างไร ก็เป็นทุกข์เพราะความตะเกียกตะกายอยากได้ อยากมี อยากเป็น ก็คือภวตัณหานั่นแหละ แล้วเมื่อได้ เมื่อมี เมื่อเป็น ด้วยอำนาจของบุญกุศลหรือกรรมดีที่กระทำไว้แล้ว ต่างล้วนมีสภาวะไม่เที่ยงเป็นอนิจจัง ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ เพราะจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย กลายเป็นความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ การถูกนินทาว่าร้าย หรือได้รับความทุกข์ทางกายทางใจด้วยประการอื่น ๆ หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามอำนาจของกรรม **ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน** นี่แหละที่ชื่อว่า **"ทุกข์"** ทุกข์อย่างนี้บางท่านก็เห็นง่าย บางท่านก็เห็นยาก ยังหลงอยู่จึงไม่เห็น

ความทุกข์นี้ แต่ถ้าเมื่อไรมีปัญญาแจ้งชัดเกิดขึ้นก็จะเห็นความทุกข์ที่เกิดเพราะสภาวะของสังขาร ในวิบูลย์ผล คือ ลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข นั่นแหละ ที่จะต้องกลับกลายเป็นความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ความนินทาว่าร้าย และความทุกข์ เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย **ไม่เที่ยง** ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ และจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อได้รับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ได้รับความนินทาว่าร้ายและความทุกข์ต่าง ๆ ก็จะเห็นด้วยตนชัดเจน แต่ก็ไม่ทราบว่าที่เราเป็นทุกข์อยู่นี้เพราะเหตุอะไร

อีกประการหนึ่ง **อาหารปริเยฏฐิทุกข์** คือ**ทุกข์ในการทำมาหากิน** อันนี้เป็นที่ทราบกันดี การประกอบอาชีพต่าง ๆ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ต้องตะเกียกตะกายหามา ได้มาแล้วก็เสื่อมสลายไป มีเรื่องมากมีปัญหามากในการทำมาหากิน เลี้ยงตัวเองไม่พอต้องเลี้ยงครอบครัวอีก ที่มีภรรยาก็จะมีบุตรมีหลานเป็นภาระให้เลี้ยงดูอีกมากมาย จะละจะวางก็ไม่ได้ ติดโน่นติดนี่ นี่แหละความทุกข์เนื่องในการทำมาหากิน

ข้อเก้าที่ว่า **วิวาทมูลกทุกข์ ความทุกข์ในการวิวาททั้งปวง** อันนี้ก็เป็นที่ทราบกันดี เป็นทุกข์เปิดเผยเห็นได้ง่าย ได้แก่ความไม่โปร่งใจ ความกลัวแพ้ ความหวาดหวั่น ความทะเลาะเบาะแว้ง สู้คดีกัน รบกัน การรบกันมันดีที่ไหน ตายกันไปข้างหนึ่งก็ได้

และประการสำคัญที่สุด รวบยอดที่สุด ก็คือ **สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา** กล่าว**โดยย่ออุปาทานในขันธ์ ๕ เป็นทุกข์** นี่ว่าแต่เรื่องทุกข์เรื่องเดียว ก็จะเห็นว่ารวบยอดหมดเบ็ดเสร็จก็คือ **เป็นความทุกข์แห่งสังขาร** เมื่อกล่าวถึงคำว่า **"สังขาร"** ตรงนี้จะเห็นว่า

ธรรมชาติมีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ

ประเภท ๑ ชื่อว่า "**สังขาร**" หมายความถึง**ธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ **อุปาทินนกสังขาร** สังขารที่มีวิญญาณครอง อย่างเช่นมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอะไร มีปัจจัยปรุงแต่งประกอบขึ้นเป็นตัวเป็นตนชั่วคราวนี่แหละ ด้วยปัจจัยปรุงแต่งหลายประการ เช่นปรุงแต่งด้วยธาตุ ธาตุน้ำควบคุมส่วนที่เป็นของเหลวภายในร่างกายให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ ธาตุดินควบคุมส่วนที่หยาบแข็งให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ ธาตุไฟควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ ธาตุลมควบคุมลมปราณที่ปรนเปรออยู่ในร่างกายให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ อากาศธาตุเป็นธาตุละเอียด ควบคุมส่วนที่เป็นช่องว่างภายในร่างกายให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ นี่ยกตัวอย่างง่าย ๆ ถ้าว่าธาตุเหล่านี้ควบคุมไม่ดีหรือวิปริตแปรปรวน เราก็ไม่สบายเจ็บไข้ แต่ถ้าธาตุแตกคือคุมกันไม่ติดก็ตาย ธาตุที่ว่านี่ **ธาตุน้ำ ดิน ไฟ ลม อากาศ** ยังมีอีกอย่างหนึ่งคือ **วิญญาณธาตุ** เป็นตัวแสดงความรับรู้และแสดงความเป็นสัตว์ที่มีชีวิตคือ "**วิญญาณ**" ซึ่งประกอบพร้อมด้วยธาตุละเอียดอื่นอีก ๔ อย่าง คือ ธาตุละเอียดของ "**เวทนา**" ความเสวยอารมณ์ ธาตุละเอียดของ "**สัญญา**" ความจำอารมณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ธาตุละเอียดของ "**จิต**" ที่คิดน้อมไปสู่อารมณ์และคอยปรุงแต่งอารมณ์คือเรื่องราวหรือสิ่งที่ประสบพบเห็นหรือได้สัมผัสกับสิ่งภายนอก มีรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย เป็นต้น ว่าดี เลว หยาบ หรือละเอียด น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจ โดยมี**วิญญาณธาตุ**เป็นธาตุรับรู้ และ วิญญาณธาตุนี่แหละที่ประกอบพร้อมไปด้วยทั้ง**บุญและบาป**เกลือกกลั้วอยู่ นี่ก็เป็นเครื่องปรุงแต่ง

ด้วยเหมือนกัน **ฝ่ายบาปอกุศล**ก็มี**กิเลสอาสวะ**เป็นต้น **ฝ่ายบุญกุศล** ก็มีจิตใจที่เป็นบุญกุศลด้วย**ทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล** เป็นต้น ประกอบพร้อมมาด้วยวิญญาณ เป็น**เจตสิกธรรม** เพราะฉะนั้น เราจะคิดดี คิดชั่ว ทำดี ทำชั่ว พูดดี พูดชั่ว จะได้รับผลดีในชีวิตหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่ที่เครื่องปรุงแต่งเหล่านี้

ธาตุน้ำ ดิน ไฟ ลม ชื่อว่า **มหาภูตรูป ๔** เป็นธาตุใหญ่ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกาย ความจริงก็รวมทั้ง**อากาศธาตุ**ด้วย นี้เป็นส่วน**รูปธรรม** ส่วนธาตุละเอียดของธรรมชาติ ๔ อย่างที่รวมเรียกว่า "**ใจ**" คือ **เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** นี้เป็นฝ่าย**นามธรรม** ธาตุละเอียดฝ่ายนามธรรมทั้ง ๔ รวมเข้ากับธาตุละเอียดฝ่ายรูปธรรมอีก ๑ จึงรวมเป็น ๕ อย่างหรือ ๕ ประเภท เราเรียกว่า ๕ กอง หรือ **๕ ขันธ์** เพราะฉะนั้นที่เป็นมนุษย์หรือสัตว์อยู่เดี๋ยวนี้ แยกประเภทส่วนที่ประกอบกันขึ้นแล้ว มี ๕ กองใหญ่ ๆ หรือ ๕ ขันธ์ ชื่อว่า **เบญจขันธ์** คือ **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** ย่อลงไปเป็น ๒ คือฝ่าย**รูปธรรม** หรือธรรมชาติที่เป็น "**รูป**" และฝ่าย**นามธรรม** ส่วนที่เป็น "**ใจ**" คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าจะแปลออกมาก็คือความเสวยอารมณ์ อารมณ์สุขอารมณ์ทุกข์ นั่น**เวทนา ๑** ความจดจำในอารมณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ นั่น**สัญญา ๑** ความคิดน้อมไปในเรื่องต่าง ๆ แล้วก็ปรุงแต่งในจิตใจว่านี่น่าชอบใจ นี่ไม่น่าชอบใจ ชื่อว่า**สังขาร ๑** และธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ก็คือ**วิญญาณ ๑** ทั้งหมดนี่มีธาตุละเอียดของเขาที่มาปรุงแต่ง

เมื่อตอนที่สัตว์จะตาย ก่อนที่จิตดวงสุดท้ายจะเคลื่อนไปนั้น

จะมีสภาพอย่างนี้ คือ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายซึ่งประกอบด้วยธาตุละเอียด คือ ธาตุ น้ำ ดิน ไฟ ลม อากาศ และมีธาตุละเอียดของนามขันธ์ ๔ คือธาตุละเอียดของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็คือ **ใจ** ตั้งอยู่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือนี่แหละ ของเดิมนี่แหละ เมื่อก่อนจะตาย ดวงธรรมนั้นพร้อมกับที่เราเรียกจิตดวงสุดท้ายคือใจ ตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ถ่ายทอดกรรมเดิมที่กระทำหรือมีอยู่ ปรุงแต่งเป็นธาตุสำเร็จ เป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายนั่นแหละ เป็นธาตุสำเร็จ ลอยเด่นขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นั่นปรุงแต่งมาเสร็จแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยกายมนุษย์ละเอียดใหม่ ถ้าว่าสัตว์โลกใดทำกรรมดีมามาก ผลแห่งกรรมดีนั้นก็จะปรากฏเป็นนิมิตอารมณ์ หรือกรรมอารมณ์ปรากฏให้เห็นช่วงนี้ ถ่ายทอดกรรมดีด้วยจิตใจที่ผ่องใสด้วยกรรมดีนั้นลงไปยังดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายใหม่ ซึ่งจะมีกายในกายซ้อนอยู่สุดละเอียด พร้อมด้วยจิตใจที่ผ่องใส แล้วก็ลอยเด่นขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ดังที่กล่าวแล้ว นี่หมายเฉพาะท่านที่ยังไม่บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอรหันต์

ดวงธรรมนั้นที่ประกอบด้วยใจนั้นแหละ ต้นกำเนิดจริง ๆ นั้น เล็กประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร รวมเอาธาตุทั้งหลายมีธาตุ น้ำ ดิน ไฟ ลม อากาศ นี่ฝ่าย **"รูปขันธ์"** และมีธาตุละเอียดของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ฝ่าย **"นามขันธ์"** มีธาตุละเอียดของทั้งขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ เป็นธรรมชาติที่ซ้อนกันอยู่ในธาตุละเอียดนั้นทั้งหมด ลอยเด่นขึ้นมาเป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย รวมทั้งผลของกรรมดีดังที่กล่าวแล้วนั้น

ก็จะปรุงแต่งกายละเอียดนั่นพร้อมด้วยดวงธรรมนั้น เป็นกายในภพภูมิที่จะไปเกิด เช่นถ้าจะไปเกิดเป็นมนุษย์เพราะคุณความดีระดับมนุษยธรรม ก็ปรากฏกายมนุษย์ละเอียดผ่องใส พร้อมด้วยกายทิพย์และกายละเอียดอื่น ๆ แต่กายละเอียดที่ปรากฏเห็นเด่นก็คือกายละเอียดที่จะไปเกิดในภพภูมิใด กายละเอียดนั้นก็จะปรากฏเด่นขึ้นมา พร้อมกับดวงธรรมนั้น แล้วจะตกศูนย์ออกไปตามฐานต่าง ๆ คือฐานที่ ๖, ๕, ๔, ๓, ๒, ๑ คือตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ระดับสะดือ แล้วก็ขึ้นมาที่ปากช่องลำคอ เพดานปาก แล้วก็กลางกั๊กศีรษะ แล้วถ้าหญิงก็จะไปปรากฏที่หัวตาด้านในทางซ้ายชายทางขวา แล้วก็ออกไปทางช่องจมูก หญิงซ้ายชายขวา นี่ถ้าจะไปเกิดเป็นชายหรือหญิง ถ้าจะเกิดเป็นมนุษย์ก็จะกลับเข้าไปในปากช่องจมูกของบิดาไปตามฐานต่าง ๆ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ แล้วปรากฏลอยเด่นอยู่ในศูนย์กลางกายของบิดา ภายในประมาณ ๗ วัน เมื่อธาตุธรรมเห็น จำ คิด รู้ คือใจของพ่อ แม่ ลูก ตรงกันนิ่งสนิท อายตนภพของมนุษย์ก็จะดึงดูดดวงธรรม ที่ทำให้เป็นกายของลูก พร้อมด้วยธาตุละเอียดทั้งหมดนั่นออกมาตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ของพ่อแล้วก็ลอยเด่นขึ้นมายังฐานที่ ๗ แล้วก็ตกศูนย์ใหม่ไปยังฐานที่ ๖, ๕, ๔, ๓, ๒, ๑ เข้าสู่ปากช่องจมูกของมารดาไปตามฐานต่าง ๆ แล้วแต่ว่าเป็นเพศอะไร แล้วไปตั้งปฏิสนธิวิญญาณที่ศูนย์กลางกาย หรือที่ขั้วมดลูกของมารดา

ความที่มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณตรงนี้แหละ ที่พระพุทธเจ้าทรงสาวหาเหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุ ว่าทำไมสัตว์จึงมาเกิด หรือไปเกิดด้วยผลของกรรมอะไร กรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง แต่กรรมดีนั้นดีไม่ถึงที่สุดที่จะพ้นโลกไป คือไม่ถึงคุณธรรมพระอรหันต์ เป็นความดีในระดับโลก

หรือระดับพระอริยเจ้าที่ยังมีคุณความดียังไม่สมบูรณ์เท่าพระอรหันต์ คือไม่สามารถจะตัดกิเลสหรืออวิชชานี้ได้โดยสิ้นเชิง จึงตรัสว่า **อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร** อวิชชาคือความมืด ความไม่รู้บาปบุญคุณโทษดังกล่าวแล้ว ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้เงื่อนต้น ไม่รู้เงื่อนปลาย ไม่รู้อริยสัจ ๔ ไม่รู้เหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุให้เกิดทุกข์ ที่ชื่อว่าปฏิจจสมุปบาทธรรม นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดความปรุงแต่ง ปรุงแต่งตั้งแต่ใจมีความกำหนัดยินดี เมื่อใจน้อมไปรับไปสัมผัสอารมณ์ภายนอกแล้วก็ปรุงแต่งว่านี่ดี นี่ไม่ดี แล้วเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้กิเลสประเภทโลภะราคะ หรือโทสะโกรธพยาบาท และโมหะทำหน้าที่ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน ด้วยอำนาจของอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและด้วยทิฏฐิคือความหลงผิด จึงคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด พูดผิดนำคนอื่นผิด ๆ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดภพ เกิดชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ ซึ่งตรงนี้ขอข้ามรายละเอียดเรื่องปฏิจจสมุปบาทธรรมว่า **อวิชชา**เป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป** ฯลฯ นี่แหละมาตั้งปฏิสนธิวิญญาณอย่างนี้ **นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ** คืออายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์** เพราะฉะนั้น **ทั้งหมด** นี่เป็น**ทุกข์รวบยอด** และเมื่อได้อัตภาพมาเป็นตัวเป็นตนอย่างนี้ จึงชื่อว่า **"สังขาร"** คือธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง มีธาตุ มีขันธ์ มีบุญมีบาป ถ้าบุญคือการทำความดีเป็นบุญเป็นกุศล ก็ได้มาเกิดในภพภูมิที่ดี

เรียกว่า**สุคติภพ** เช่นมาเกิดเป็นมนุษย์ หรือว่าเป็นความดีระดับเทวธรรมก็ไปเกิดในเทวโลก ความดีระดับพรหมธรรมก็ไปเกิดในพรหมโลก หรืออรูปพรหมก็เกิดในอรูปพรหมโลก

แต่ถ้าเป็นความชั่วก็ตรงกันข้ามกัน ก่อนตายเมื่อจิตนึกถึงความชั่วของตน เพราะจะต้องปรากฏกรรมนิมิตอารมณ์ในฝ่ายชั่วให้เห็นจิตใจเศร้าหมอง ความที่จิตใจก็เศร้าหมองด้วยอำนาจของกิเลสและกรรมนั่นแหละ เป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในทุคคติภูมิเช่นภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น เมื่อจิตดวงเดิมตกศูนย์ถ่ายทอดกรรมทั้งหมด หรือมีกรรมดีบ้างก็ถ่ายทอดไปด้วย รวมกันทั้งหมดได้แก่ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ นี่แหละถ่ายทอดไปเรื่อย ๆ ในส่วนของกรรมชั่วก็ปรุงแต่งกายให้เป็นกายทุคติ เริ่มตั้งแต่กายในกายกายแรก คือกายมนุษย์เศร้าหมอง ที่จะเป็นเปรตก็ลักษณะเศร้าหมอง ที่จะเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ลักษณะเศร้าหมอง อสุรกายก็เศร้าหมอง สัตว์นรกก็เศร้าหมองแล้วก็ตกศูนย์ออกไปตามฐานต่าง ๆ แต่ไม่ได้เข้าที่บิดาซึ่งเป็นคนแล้วถ้าจะเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็วับไปเลยที่ศูนย์กลางกายของพ่อที่เป็นสัตว์แล้วไปตั้งปฏิสนธิวิญญาณที่แม่ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานอีกเหมือนกัน หรือไม่ก็อุบัติขึ้นด้วยอำนาจของบาปอกุศลอย่างนั้น ๆ เช่นเป็นเปรตเป็นขึ้นเลยเป็นอสุรกายหรือสัตว์นรกก็เป็นอยู่ในภพภูมินั้นเลย อุบัติขึ้นเลย

เรื่องทั้งหมดนี้ต้องการจะชี้แจงให้ทราบในคำว่า **"สังขาร"** ว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ**อุปาทินนกสังขาร** คือสังขารที่มีวิญญาณครอง วิญญาณนั้นเกลือกกลั้ว

ด้วยบุญบ้างบาปบ้าง จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดภพเกิดทุกข์ แล้วสังขารอีกอย่างหนึ่งไม่มีวิญญาณครอง ชื่อว่า**อนุปาทินนกสังขาร** อย่างเช่น โต๊ะเก้าอี้ หรือสรรพสิ่งทั้งหลายที่ไม่มีวิญญาณครอง แม้แต่ต้นไม้มีชีวิตแต่ไม่มีวิญญาณ และสังขารทั้งหลายเหล่านี้แหละประกอบพร้อมไปด้วยสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน เช่นโลกธรรม ๘ มีลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทาว่าร้าย ความทุกข์ต่าง ๆ เป็นต้น เหล่านี้แหละที่ชื่อ "**สังขาร**"

ที่เรามาปฏิบัติธรรมนี่เพื่อมาเห็นให้ชัดเจนว่าสังขารนี่มีความปรุงแต่งอย่างไร และก็มีสภาวะอย่างไร จะได้เห็นแจ้งตามพระอริยสัจธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เรื่อง **ทุกขสัจจะ** รวมความว่าทุกขสัจจะนี้ก็คือ**ทุกขตา ความเป็นทุกข์แห่งสังขาร** และสังขารที่ว่านี่มีอยู่ในที่ไหน มีอยู่ในจักรวาลนี้ ในภพ ๓ นี้คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ เพราะฉะนั้นส่วนที่จะเป็นทุกข์นี่คือสังขารได้แก่ธรรมชาติที่เป็นไปในภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ กล่าวสรุปว่าคือ**เบญจขันธ์**หรือ**นามรูป** แล้วสรุปสุดท้ายว่า**อุปาทานขันธ์ ๕** นั่นแหละ **เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สร้างกรรมชั่ว** แล้ว**ได้ผลกรรมเป็นความทุกข์เดือดร้อน** นี่แหละทุกขสัจจะอยู่ตรงนี้ ทีนี้การจะเรียนรู้เรื่องทุกขสัจจะตัวเดียวนี่แหละ พระพุทธเจ้าทรงตรัสสามัญลักษณะคือ**ลักษณะที่เสมอกันของสังขาร หรือของธรรมที่เป็นไปในภพ ๓** ได้แก่ **เบญจขันธ์**หรือ**นามรูป** ก็อย่างเดียวกันนั่นแหละ กล่าวโดยส่วนรวมคือ**สังขาร** กล่าวโดยขยายความก็คือ**เบญจขันธ์** ย่อลงไปอีกเป็น**นามรูป** ขยายไปอีกก็คือ**ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓** คือ กามภพหรือกามภูมิ รูปภพหรือรูปภูมิ อรูปภพหรือ

อรูปภูมิ ได้ทรงแสดงไว้ ซึ่งมีคำแปลจากคำบาลีว่า

> ในอริยสัจนี้ **ทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นไป เป็น ๒ อย่างโดยนามและรูป เป็น ๓ อย่างโดยประเภทแห่งภพที่เกิด คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ เป็น ๔ อย่างโดยประเภทของอาหาร ๔, เป็น ๕ อย่างโดยประเภทของอุปาทานในขันธ์ ๕**

เรื่องอาหารนั้นก็คือ **กวฬิงการาหาร** อาหารคือคำข้าว **ผัสสาหาร** อาหารคือผัสสะ **มโนสัญเจตนาหาร** อาหารคือมโนสัญเจตนา **วิญญาณาหาร** อาหารคือวิญญาณหรือวิญญาณาหารนั่นเอง อาหารในที่นี้หมายถึงปัจจัยนำมาซึ่งผล เป็นเครื่องค้ำจุนชีวิตหรือเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต สังขารก็ประกอบด้วยอาหารนั่นแหละ สังขารที่มีวิญญาณครองประกอบด้วยอาหาร ประกอบด้วยธาตุ ประกอบด้วยขันธ์ ประกอบด้วยอายตนะ ประกอบด้วยอุตุ คือความหนาวความร้อน เป็นต้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่าสภาพที่เป็นทุกข์นี่ก็เพราะประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งแล้วมีสามัญลักษณะ อุปาทินนกสังขารหรืออนุปาทินนกสังขารก็ดี หรือแต่ละชิ้นส่วนมีอวัยวะต่าง ๆ ก็ดี มีสภาวะที่ไม่เที่ยงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายเหล่านี้โดยเนื้อแท้แล้วหมดสภาพของมันไปในที่สุด จึงตรัสเป็นพระบาลีเป็นตัวอย่างไว้ว่า **รูปํ อนิจฺจํ** เป็นต้น แปลว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาก็ไม่เที่ยง สัญญาก็ไม่เที่ยง สังขารก็ไม่เที่ยง วิญญาณก็ไม่เที่ยง และเมื่อไม่เที่ยงแล้วก็ตรัสว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ)** คำว่า "**เป็นทุกข์**" นี่ก็หมายความว่า **เมื่อเข้า**

ไปยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าทุกข์รวบยอด **สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา** ถ้าใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้ว เป็นทุกข์ ถ้ามีสักแต่มีก็จะไม่เป็นทุกข์ทางใจ แต่จะ**เป็นทุกข์ทางกายเพราะตั้งอยู่ได้ไม่นาน** คำว่า "**ทุกขัง**" จึงมีความหมายเป็น ๒ นัย นัยหนึ่งว่า **ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์** นัยที่สองคือ **เป็นสภาพที่ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ไม่ถาวร เปลี่ยนแปรไปตามเหตุตามปัจจัย และลงท้ายก็เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป** ความหมดสภาพเดิมของมันไปนี่แหละคือ**สภาพที่มิใช่ตัวตน ไม่เป็นอัตตา แต่เป็นอนัตตา** คือไม่ใช่ตัวตนของใครแท้จริง กล่าวคือ **มีอยู่แต่ไม่ใช่ของใครที่แท้จริง** ต่อไปก็เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป สภาพธรรมชาติอย่างนี้ชื่อว่า "**อนัตตา**" เป็นสภาพที่มิใช่ตัวตน สภาพนี้เองที่เป็นตัวทุกข์ ลงท้ายก็เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป จึงมีพระพุทธดำรัสตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๗ สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ข้อที่ ๙๑ หน้า ๕๖ ว่า

ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา

นี่พระพุทธองค์ได้ตรัส เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา** เพราะฉะนั้นสิ่งที่เป็นอนัตตานั้นก็เพราะความที่เป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นาน สิ่งที่เป็นทุกข์ก็เพราะสิ่งนั้นไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย สิ่งที่ไม่เที่ยงก็เพราะประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งชื่อว่า สังขาร มีเบญจขันธ์ต่าง ๆ เป็นต้น หรือจะรวมว่าอุปาทินนกสังขาร อนุปาทินนกสังขาร สังขารที่มีวิญญาณครองหรือไม่มีวิญญาณครองก็ได้ หรือจะหมายรวมเอาว่า **สภาพธรรมหรือ**

ธรรมชาติที่มีอยู่ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ หรือกล่าวโดยย่อว่า **ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้นที่เป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** นี่มีหลักฐานอย่างนี้ได้มีพระพุทธดำรัสรวมแล้ว เมื่อทรงชี้แจงแยกให้เห็นความไม่เที่ยง ให้เห็นความเป็นทุกข์ ให้เห็นความเป็นอนัตตาแต่ละชิ้นส่วน เช่นแต่ละขันธ์ มีรูปขันธ์ เป็นต้น แล้วทรงแสดงสรุปว่า

"สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา...ฯเปฯ....
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา....ฯเปฯ....
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา....."

(ขุ.ธ. ๒๕/๓๐/๕๑-๕๒)

แปลว่า : **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง....ฯลฯ.... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์.....ฯลฯ.... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา.....**

ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็หมายถึงธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ในความหมายของความทุกข์นี่ เพราะภูมิที่ ๔ คือโลกุตตรภูมินั้นไม่ใช่ภูมิที่มีทุกข์ เป็นภูมิที่เป็นบรมสุข พระนิพพานเป็นบรมสุข พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ พระนิพพานสุขอย่างยิ่ง พระนิพพาน-ธรรมจึงพ้นจากธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ นี่แล้ว พ้นจากความทุกข์ไปแล้ว**

ถ้าภูมิที่ ๔ คือพระนิพพานเป็นทุกข์ด้วยจึงจะเป็นอนัตตา หรืออีกนัยหนึ่ง **ถ้าธรรมในภูมิที่ ๔ เป็นอนัตตา** ก็แปลว่า**ธรรมในภูมินี้เป็นทุกข์**และ**ก็ไม่เที่ยงด้วย**

ถ้าเป็นอย่างนั้นพระพุทธเจ้าคงไม่ตรัสสอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานแน่นอน แต่**พระนิพพานเป็นสภาพธรรมที่พ้น**

จากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า**วิสังขาร ไม่ใช่ชื่อว่าสังขาร** คนละเรื่องกัน **เป็นธรรมที่พ้นโลก** ชื่อว่า**โลกุตตรภูมิ ไม่ใช่โลกิยภูมิ** และก็เป็น**ธรรมที่มีสภาพหรือสภาวะที่ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง** ตรงกันข้ามกันตรงไหน? ตรงกันข้ามตรงที่ว่า **สังขารทั้งปวงหรือธรรมทั้งปวงที่เป็นไปในภูมิ ๓** นั้น **โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุปาทินนกสังขาร คือสังขารที่มีวิญญาณธาตุที่เกลือกกลั้วด้วยกิเลส** ดังได้กล่าวมาแล้ว **จึงเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอุปาทานแล้วคิดผิด รู้ผิด ทำผิด ให้เกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์** หรือกล่าวโดยส่วนรวม **เมื่อทำไม่ดี ก็ทุกข์ในใจทันทีทันใด ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรมทันทีเหมือนกัน** และเกิด**ทุกข์ข้ามภพข้ามชาติ ก็เพราะวิญญาณของอุปาทินนกสังขารที่เกลือกกลั้วด้วยมลทินมีอาสวะเป็นต้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ปรุงแต่ง** แต่ถ้ามีบุญมาก ปรุงแต่งด้วยบุญมาก เรียกว่า **ปุญญาภิสังขาร ปรุงแต่งให้ไปเกิดในสุคติภพ** แต่ถ้าเป็นบุญหรือเป็นคุณความดีที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ก็ชื่อว่า**อเนญชาภิสังขาร ความปรุงแต่งไม่หวั่นไหว** ปุญญาภิสังขารที่ปรุงแต่งด้วยบุญหรือคุณความดีนั้นมีทานกุศล ศีลกุศล หรือภาวนากุศลเบื้องต้นเป็นต้น แต่ที่จะปรุงแต่งด้วยบุญที่ละเอียดไปกว่าก็คือรูปฌานที่ ๔ ขึ้นไปจนถึงอรูปฌาน ตั้งแต่รูปฌานที่ ๓ ลงมายังจัดเป็นปุญญาภิสังขาร ยังมีความหวั่นไหวอยู่ **แต่ตั้งแต่รูปฌานที่ ๔ ที่ ๕ คือจตุตถฌาน ปัญจมฌาน ขึ้นไปถึงอรูปฌานนั้นเป็นความปรุงแต่งที่ไม่หวั่นไหว** ชื่อว่า**อเนญชาภิสังขาร** แต่ถ้าเป็นบาปอกุศล เป็นความไม่ดี เป็นความปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล ด้วยความไม่ดีอย่างนั้นชื่อ**อปุญญาภิสังขาร** ให้ไปเกิดเป็นเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน รวมเรียกว่า**ทุคคติภูมิ เป็นภูมิที่ไม่ดี ไม่เจริญ เป็นภูมิที่มีความทุกข์เดือดร้อน**

เพราะฉะนั้น **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง** ท่านทั้งหลายเข้าใจดี **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์** ท่านก็พอเข้าใจดี แต่ **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธมฺมานี้คือเฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีทุกข์** ดังอรรถาธิบายที่มีปรากฏในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค หน้า ๒๑๕ นี่แหละว่า**เป็นสาม ติวิธํ กามรูปารูปูปปตฺติภวเภทโต** เป็น ๓ อย่าง นี่แหละ**ความหมายเป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งภพที่เกิด** คือ **กามภพ รูปภพ** และ**อรูปภพ** ก็คือ**ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓** นั่นแหละ คือ**ธรรมทั้งหลายทั้งปวง** และ**ธรรมเท่านี้แหละที่เป็นธรรมชาติที่มีทุกข์ เป็นทุกข์ตามที่เป็นจริง ไม่ใช่ธรรมหรือธรรมชาติที่พ้นภพ ๓ ไปแล้ว หรือพ้นโลกไปแล้ว** คือ**ธรรมในภูมิที่ ๔** ชื่อว่า**โลกุตตรภูมิ คือพระนิพพาน**แต่ประการใด **พระนิพพานเป็นอนัตตาไม่ได้ เพราะไม่จัดอยู่ในหมวดทุกข์ พระนิพพาน ไม่เป็นทุกข์ แต่เป็นบรมสุข**

พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ มีพระบาลีรับรองว่า **นิจฺจํ** หรือ **นิจฺจภาวโต** แปลว่า **มีสภาพเที่ยง ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย** และมีพระพุทธพจน์ในที่มากแห่งว่า **ปรมํ สุขํ เป็นบรมสุข** และมีบาลีรับรองว่า **ธุวํ เป็นธรรมชาติที่ยั่งยืน** และ**อมตํปทํ เป็นบทหรือธรรมที่ไม่ตาย เมื่อไม่ตายก็ไม่ต้องเกิด เมื่อไม่เกิดก็ไม่มีแก่ เจ็บ ตาย ก็ไม่มีทุกข์ พระนิพพานจึงไม่จัดอยู่ในประเภททุกขสัจจะ** นี่หมายเอา**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์**

และใน**อริยสัจ ๔** นี่ก็มีอีกคำหนึ่งคือ**นิโรธ** ณ ที่นี้ **นิพพาน-**

ธาตุโดยปรมัตถ์ก็หมายเอา**นิโรธโดยปรมัตถ์**เหมือนกัน ที่ไม่จัดอยู่ในหมวดทุกข์ พิจารณาให้ดีนี้เป็นเรื่องลึกซึ้ง **แม้จะมีคำกล่าวว่าพระนิพพานเป็นธรรมชาติสูญ** ก็โปรดเข้าใจว่า "**สูญ**" นั่น**สูญแต่สังขาร**และ**สูญกิเลสเท่านั้น ไม่มีแสดงไว้ ณ ที่ใดว่าตัวพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์สูญหรือเป็นอนัตตา รับรองว่าไม่มี**

แต่ถ้าใครจะไปตีความพระพุทธดำรัสที่แสดงไว้ว่า **สพฺเพ ธมฺมา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนี่แหละเป็นอนัตตา ซึ่งหมายรวมเอาวิสังขารคือพระนิพพาน เข้าไปไว้ด้วย เป็นการถือธรรมผิดประเด็น ผิดสาย สามัญลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** นี่เป็นลักษณะที่เสมอกันของสายสังขาร **ส่วนพระนิพพานเป็นสายวิสังขาร** สังขารกับวิสังขารเป็นธรรมคนละสาย คนละชั้น คนละประเด็น **ประเด็น สพฺเพ ธมฺมา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนี้ เป็นประเด็นที่เกี่ยวเนื่องเป็นเหมือนลูกโซ่ ๓ ห่วง** คือถ้ามีสภาพหนึ่ง อีกสองสภาพก็มี คือ

ธรรมชาติใดเป็นอนิจจัง ธรรมชาตินั้นก็เป็นทุกขัง อนัตตา
ธรรมชาติใดเป็นทุกขัง ธรรมชาตินั้นก็เป็นอนิจจังและอนัตตา
ธรรมชาติใดเป็นอนัตตา ธรรมชาตินั้นก็เป็นอนิจจังและทุกขัง

จึงรวมเรียกว่า**ไตรลักษณ์ ไม่ได้แยกกัน** คนที่จะเห็นแจ้งในอนัตตาของสังขารหรือเบญจขันธ์ ได้แก่ธรรมที่เป็นไปในภพภูมิที่ ๓ นี้ มีแต่ในพระพุทธศาสนา เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ไม่มีในศาสนาอื่นหรือไม่มีในกาลอื่นนอกพระศาสนา คือว่าผู้ที่จะรู้แจ้งเห็นแจ้งในอนัตตาภายนอกศาสนานี้ไม่มี คือนอกพระธรรมพระวินัยนี้เป็นอันไม่มี อาจจะเห็นได้แต่เพียงความเป็นอนิจจัง ทุกขัง แต่ไม่เห็นอนัตตาแจ่มแจ้ง ความ

เห็นแจ้งในไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ของสังขารหรือธรรมที่เป็นไปในภพ ๓ นั้นเป็นสภาพที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นอันเดียวกัน แต่ผู้รู้ผู้เห็นก็มีแต่ในพระธรรมพระวินัยนี้ คือในพระพุทธศาสนานี้เท่านั้น เพราะฉะนั้นตรงนี้**อย่าจับธรรมผิดประเด็น** หยิบเรื่องทุกข์ขึ้นมาเรื่องเดียวเท่านั้นแหละ พระพุทธเจ้าตรัสแล้วว่า

"รูปํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา....ฯเปฯ"

(สํ.ข.๑๗/๙๑/๕๖)

แปลว่า : **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา นี่เธอทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น**

แล้วก็ตรัส ต่อไปในเรื่องเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แบบเดียวกัน

เพราะฉะนั้น **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นอนัตตานี่หมายเอาธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้นเองที่เป็นทุกข์** ตรงนี้แหละที่ใคร่จะยืนยันด้วยพระพุทธพจน์นี้ว่า **สิ่งที่จะเป็นอนัตตาต้องเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สิ่งที่เป็นทุกข์ทนอยู่ใน**

สภาพเดิมไม่ได้ ก็คือสิ่งที่ไม่เที่ยง สิ่งที่ไม่เที่ยงก็เพราะประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า **"สังขาร" ไม่ใช่วิสังขาร ซึ่งเป็นธรรมที่พ้นโลก ที่เป็นอมตธรรมแต่ประการใด**

มีคำกล่าวอีกคำหนึ่งซึ่งพูดกันหนักหนาว่า **นิพพานเป็นธรรมชาติสูญ** นิพพานเป็นธรรมชาติสูญนี้ได้กล่าวแล้วว่า**สูญจากกิเลส สูญจากสังขารเท่านั้น นิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** หรือ**แม้นิโรธธาตุโดยปรมัตถ์ ที่จัดรวมอยู่ในอริยสัจ ๔ ก็หาได้สูญไปไม่**

คำว่า "**สูญ**" นี้ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาคที่ ๒ หน้า ๒๘๖ ว่า

> **"เตสุ อคฺคสุญฺญญฺจ ปรมตฺถสุญฺญญฺจาติ เทฺว สุญฺญานิ อตฺถโต เอกเมว นิพฺพานํ อคฺคปรมตฺถวเสน สอุปาทิเสสอนุปาทิเสสวเสน จ ทฺวิธา กตฺวา วุตฺตํ. ตานิ เทฺว อตฺตตฺตนิยสุญฺญโต สงฺขารสุญฺญโต จ สภาคานิ"**
>
> *แปลว่า* : **ในความสูญเหล่านั้น ความสูญ ๒ อย่าง คือ อัคคสูญและปรมัตถสูญ**

นี่ที่ว่านิพพานเป็นธรรมชาติสูญมีความหมายอยู่ ๒ อย่างคือ อัคคสูญและปรมัตถสูญ

> **โดยอรรถก็ได้แก่พระนิพพานนั่นเอง ท่านกล่าวทำเป็น ๒ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งความเลิศและมีประโยชน์อย่างยิ่ง ด้วยอำนาจแห่งสอุปาทิเสสะและอนุปาทิเสสะ** ความสูญ ๒ อย่าง เหล่านั้นมีส่วนเสมอกัน **เพราะสูญจากตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตน** และ**สูญจากสังขาร**

ชื่อว่า **อัคคสูญ** มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เดียวกันนี้ ในหน้า ๒๗๙

> **"อคฺคญฺจ ตํ อตฺตตฺตนิเยหิ, สพฺพสงฺขาเรหิ วา สุญฺญญฺจาติ อคฺคสุญฺญํ"**

ตรงนี้แหละที่ว่ามีความหมายเป็น ๒ คืออย่างไร คือ

> **"ชื่อว่า อัคคสูญ เพราะอัคคบท นั้นเป็นเลิศจากตน และสิ่งที่เนื่องด้วยตน และอีกอย่างหนึ่งคือ สูญจากสังขารทั้งปวง"**

นี่พระนิพพานที่ว่าเป็นธรรมชาติสูญ สูญประการหนึ่งท่านเรียกว่า "**อัคคสูญ**" สูญอีกประการหนึ่ง ท่านเรียกว่า "**ปรมัตถสูญ**"

การที่จำแนกออกเป็น ๒ อย่าง จำแนกโดยอำนาจ**สอุปาทิเสสะ** คือยังมีอุปาทิเหลืออยู่ และ**อนุปาทิเสสะ** หมดอุปาทิแล้ว อุปาทิไม่มีแล้ว

อะไรชื่อว่า "**อุปาทิ**" ความหมายที่ ๑ คือ **สภาพที่ถูกกรรมกิเลสครอง** หรือ**สภาพที่ถูกอุปาทานยึดมั่น หรือก็คือเบญจขันธ์นั้นเอง อุปาทิก็คือเบญจขันธ์** ความหมายที่ ๒ **กิเลสเป็นเหตุถือมั่น ความถือมั่น ก็คืออุปาทาน**

เพราะฉะนั้นคำว่า "**อุปาทิ**" ความหมายโดยย่อคือ**กิเลส** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**อุปาทานความยึดมั่นถือมั่น** และคือ**สังขารหรือเบญจขันธ์**นั่นเอง เบญจขันธ์ก็นั่นหมายเอาสังขารที่มีวิญญาณครอง เพราะฉะนั้นที่ท่านได้แยกความหมายของคำว่า "**สูญ**" ออกเป็น ๒ อย่างคือ **อัคคสูญ** และ**ปรมัตถสูญ**นั้น แยกประเภทโดยความหมายว่ามีอุปาทิเหลืออยู่หรือไม่มี ถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ภาษาบาลีชื่อว่า **สอุปาทิเสสะ** ถ้าไม่มีอุปาทิเหลืออยู่ ชื่อว่า **อนุปาทิเสสะ** ทีนี้เมื่อกล่าวถึงพระนิพพานในความหมายสูงสุดคือ ความบรรลุพระอรหัตตผล ความบรรลุพระอรหัตตผลก็หมายความว่ากิเลสอุปาทานหมดไปแล้ว เพราะฉะนั้น

อุปาทิที่กล่าวถึงนี้จึงหมายเฉพาะสังขารหรือเบญจขันธ์

ดังนั้น **สอุปาทิเสสะ**จึงหมายความถึงในกรณีผู้บรรลุพระนิพพาน และสภาวะพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์นั้น มีอุปาทิเหลืออยู่ และอุปาทิที่ว่านี่หมายเอาแต่เพียงสังขารหรือเบญจขันธ์ **อัคคสูญจึงหมายแต่เพียงสอุปาทิเสสะ** คือ**พระนิพพานธาตุที่ยังมีเบญจขันธ์ครองอยู่** กล่าวคือพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ชื่อว่า**อัคคสูญเพราะอัคคบทนี้** คือ**คำว่า อคฺคสุญฺญ นี้ เป็นเลิศจากตน ตนในที่นี้หมายเอาตนโลกิยะคือเบญจขันธ์** และ**เลิศจากสิ่งที่เนื่องด้วยตน** สิ่งที่เนื่องด้วยตนได้แก่ ลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข เป็นต้น หรือโลกธรรม ๘ ในที่นี้คือ**ความสูญที่เป็นเลิศจากตนโลกิยะที่ยังครองอยู่และสิ่งที่เนื่องด้วยตน และอีกอย่างหนึ่งสูญจากสังขารทั้งปวง** สังขารทั้งปวงได้แก่ **พระอรหันต์นี่บรรลุพระนิพพานธาตุแล้ว พระนิพพานธาตุมีอยู่ แต่พ้นจากหลุดพ้นจาก**หรือ**สูญจากสังขารหรือเบญจขันธ์ นี่สูญอย่างมีชีวิตอยู่** สูญอย่างไร ต้องเข้าใจก่อนว่า**พระนิพพานธาตุหมดกิเลสแล้ว อุปาทานไม่มี** เพราะฉะนั้น**ครองเบญจขันธ์อยู่สักแต่ครองอยู่ เหมือนมะขามล่อน** มะขามล่อนนี่ **เนื้ออยู่ส่วนเนื้อ เปลือกอยู่ส่วนเปลือก** แต่ครองกันอยู่ ตรงนี้แหละที่ชื่อว่า **อัคคสูญ สูญอย่างเลิศจากตน จากสิ่งที่เนื่องด้วยตนซึ่งเป็นโลกิยะ หรือสูญจากสังขารหรือเบญจขันธ์** โดยปราศจากกิเลสตัณหา อุปาทานโดยสิ้นเชิง ก็คือต่างคนต่างอยู่ จิตใจของท่านไม่เกลือกกลั้วด้วยกิเลส **นิพพานธาตุเป็นของบริสุทธิ์ ไม่ติดอยู่กับเบญจขันธ์** โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวิญญาณ **วิญญาณที่เกลือกกลั้วด้วยกิเลสก็ดับแล้ว คงเป็นญาณรัตนะของธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลนั้นเท่านั้น**

ตรงนี้แหละ**สูญจากสังขาร** ชื่อว่า **อัคคสูญ ไม่ใช่นิพพานธาตุสูญ**

"**สูญ**" ในความหมายที่ ๒ **ปรมัตถสูญ** ก็ปรากฏในคัมภีร์เดียวกัน หน้า ๒๘๐ ว่า

> **ปรมตฺถสุญฺญนฺติ สพฺพสงฺขาราภาวโต อุตฺตมตฺถภูตํ สุญฺญํ.**
>
> *แปลความว่า* : บทว่า **ปรมตฺถสุญฺญํ** คือ **ความสูญอันเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด เพราะไม่มีสังขารทั้งปวง**

เห็นไหมว่า สูญเพราะไม่มีสังขาร คือ**ไม่มีเบญจขันธ์**

อัคคสูญเป็นสอุปาทิเสสะ มีอุปาทิเหลืออยู่คือเบญจขันธ์ยังมีอยู่ สังขารยังมีอยู่

ส่วนว่า**ปรมัตถสูญ** ท่านว่า**สูญอย่างเป็นประโยชน์สูงสุดเพราะไม่มีสังขาร ทั้งปวง** คือ**ตายไปแล้วนั่นเอง เบญจขันธ์นี้แตกทำลายแล้ว** แต่**ไม่ใช่หมายความว่าพระนิพพานธาตุสูญ สูญเพราะสังขารมันไม่มีต่างหาก** ก็คือ**อนุปาทิเสสะ** นี่แหละ ความลึกซึ้งอยู่ตรงนี้ **อนุปาทิเสสะ** คือ**หมดอุปาทิแล้ว เบญจขันธ์ไม่มีแล้ว แตกทำลายแล้ว จึงชื่อว่าปรมัตถสูญ แต่ไม่ได้หมายความว่านิพพานสูญ นิพพานธาตุไม่ได้สูญ** นี่แหละเมื่ออ่านแล้วไม่เข้าใจ ตีความไม่ถูก เพราะไม่ไปดูรายละเอียด

เพราะฉะนั้นเรื่อง**พระนิพพานที่สูญ** แม้ที่พูดกันหนักหนาว่า **สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น** เลยว่าไม่ยึดหมดแม้พระนิพพาน จริงอยู่ **พระอริยเจ้าที่ถึงพระนิพพานแล้ว ท่านไม่ได้ยึดนิพพาน**หรอก **เพราะท่านเป็นพระนิพพานเองแล้ว** คำว่า

"**เป็น**" ไม่ได้หมายความว่า "**ยึด**" และคำว่า**ไม่ยึด ไม่ได้หมายความว่าไม่ได้เป็น** เพราะฉะนั้นมันคนละเรื่อง ตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญ ความหมายที่ว่า**ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนั้น** พระอรรถกถาจารย์ก็ได้ชี้แจงแสดงว่า **หมายเอาธรรมในภูมิ ๓ มีขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น**เท่านั้น **ไม่ได้หมายเอาพระนิพพานธาตุแต่ประการใด** เพราะฉะนั้นให้เข้าใจอย่างนี้ มีเอกสารหลักฐานแสดงไว้

เพราะฉะนั้นคำที่ว่า**นิพพานเป็นธรรมชาติสูญนั้น สูญจากสังขาร** ชื่อว่า **อัคคสูญ** คือสังขารมีอยู่ แต่ความปรุงแต่งทางใจไม่มี มีแต่ในส่วนที่เป็นร่างกายที่จะต้องเจ็บต้องตายไปตามสภาพ ปรุงแต่งด้วยอำนาจของกิเลสไม่มี ยังมีชีวิตอยู่ มีสภาวะเหมือนมะขามล่อน เบญจขันธ์เปรียบเหมือนเปลือก เนื้อในเปรียบเหมือนพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ ความว่างจากความยึดติดของเนื้อและเปลือกคือความสิ้นไปแห่งอุปาทาน ไม่มีอุปาทาน นี่พิจารณาความสูญโดยถือเอาว่าอุปาทิมีเหลืออยู่ ชื่อว่า **อัคคสูญ** คือสูญจากสังขารด้วยอาการอย่างนี้

และอาการที่เห็นชัด เมื่อพระอริยเจ้าท่านทำนิโรธ นิโรธทำได้ตั้งแต่โคตรภูบุคคลไปจนถึงพระอริยเจ้าชั้นสูง แต่นิโรธในที่นี้หมายเอาความดับสมุทัย ไม่ได้หมายถึงนิโรธสมาบัติ นิโรธสมาบัตินั้นทำได้แต่พระอนาคามีบุคคล ผู้ทรงอภิญญา ถึงพระอรหันตบุคคลเท่านั้น แต่ที่ทำนิโรธในความหมายดับสมุทัย ดับหยาบไปหาละเอียดนี้ทำได้ตั้งแต่โคตรภูบุคคลขึ้นไป ดับตัณหาและสมุทัยได้ด้วยการปฏิบัติ ตามลำดับภูมิธรรมที่บรรลุและปฏิบัติได้ ที่กล่าวนี่ก็กล่าวมาถึงเรื่องที่ว่า "**สูญ**" และ**สูญเห็นชัดเจนเมื่อทำนิโรธ** อย่างเช่นผู้ปฏิบัติถึงธรรมกาย ดับหยาบ

ไปหาละเอียดจนพ้นไปจากสังขาร เป็นแต่ญาณรัตนะของธรรมกายล้วน ๆ ไม่เกาะเกี่ยวอยู่ด้วยเบญจขันธ์ นี่จะเห็นชัดเจนว่า**การทำนิโรธดับสมุทัยคือปหานอกุศล จิตของกายในภพ ๓** อย่างนี้**เห็นชัดเจนว่าสูญจากสังขาร** แต่ที่กล่าวนี้ กล่าวถอยรองลงมาถึง**ตั้งแต่โคตรภูบุคคล** หรือ**ผู้ได้โคตรภูญาณ** เช่น **ผู้ถึงธรรมกายขึ้นไป ดับหยาบไปหาละเอียด** และ**สูงขึ้นไปถึงพระอริยเจ้าในขณะเมื่อมรรคจิตเกิด ธรรมกายทำนิโรธอย่างนี้จนจิตละเอียด ตกศูนย์เข้าอายตนนิพพาน ยึดหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์** (แต่ไม่ได้หมายความว่าพระนิพพานมีอารมณ์) เป็นแต่**โคตรภูจิตยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์** ตรงนี้แหละ **เมื่อมรรคจิตเกิดและเจริญขึ้น ปหานสัญโญชน์กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกได้อย่างน้อย ๓ ประการขึ้นไป ก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชนเข้าสู่ความเป็นพระอริยบุคคลตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**นั้นชื่อว่า **ออกจากภาคทั้ง ๒ (อุภโตวุฏฐาน)** กล่าวคือ**ออกจากสังขาร**อย่างหนึ่ง **ออกจากตัณหา**หรือ**กิเลส**อย่างหนึ่ง แปลว่า **ออกจากทั้งกิเลส ตัณหา**หรือ**สัญโญชน์** และ**ออกจากสังขาร นี่เป็นอาการบรรลุมรรค ผล นิพพานของพระอริยเจ้า**เป็นไปอย่างนี้

จะเห็นได้ชัดเจนว่า **พระนิพพานธาตุ**ชื่อว่า**เป็นธรรมชาติสูญยังมีเบญจขันธ์อยู่ แต่พระนิพพานธาตุออกจากสังขารด้วยอาการอย่างนี้** จึงชื่อว่า**อัคคสูญ** และ**ถ้าบรรลุพระอรหัตตผล ก็ธรรมกายที่บรรลุอรหัตตผลนั้น** ชื่อว่า**พระนิพพาน** นี่แหละคือ**พระนิพพานธาตุแท้ ๆ** และ**เป็นวิราคธาตุวิราคธรรมแท้ ๆ** และ**ยังมีชีวิตอยู่ ครองขันธ์อยู่เหมือนมะขามล่อน** ดังที่กล่าวแล้วก็ชื่อว่า "**อัคคสูญ**" เต็มตัว

ต่อ**เมื่อใดที่เบญจขันธ์แตกทำลาย** บางท่านก็เป็นมนุษย์

บางท่านก็เป็นเทวดา บางท่านก็เป็นรูปพรหม บรรลุอรหัตตผล เมื่อใช้ชีวิตอยู่ในภพภูมินั้น ๆ หรือภูมิที่สูงที่สุดนั้น แล้วแตกกายทำลายขันธ์นั้นแหละ **พระนิพพานธาตุของท่านจึงปรากฏสถิตถาวรอยู่ในอายตนนิพพาน ไม่ได้สูญไปไหน** กรณีเช่นนี้**พระนิพพาน** ชื่อว่า**เป็นธรรมชาติสูญ โดยความสูญเพราะความไม่มีสังขาร**อย่างนี้แหละ ชื่อว่า**ปรมัตถสูญ** มีพระบาลีรับรองว่า

ปรมตฺถสุญฺญนฺติ สพฺพสงฺขาราภาวโต
อุตฺตมตฺถภูตํ สุญฺญํ"

แปลความว่า : บทว่า **ปรมตฺถสุญฺญํ** คือ
ความสูญอันเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด เพราะ
ไม่มีสังขารทั้งปวง

เพราะฉะนั้น **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ที่เป็นอนัตตานั้นก็มีสภาพหนึ่งที่สำคัญ คือ**สภาพสูญสังขาร**นั้นแหละ หรือ**ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓** นั้นแหละ**เป็นตัวสูญเอง** จึงชื่อว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ไม่ใช่พระนิพพานธาตุเป็นตัวสูญเองแต่ประการใด**

ที่กล่าวมาทั้งหมดเพื่อให้เห็นเส้นทางที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้พระอริยสัจทั้ง ๔ ซึ่งได้นำมากล่าวเพียงประการเดียวก่อนเรื่อง**ทุกขสัจจะ** เพื่อให้ทราบว่าคำว่า "**ทุกข์**" นี่มีความหมายอย่างไร ขอทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า

ในอริยสัจนี้ทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกัน โดยความเป็นไปก็คือ ทุกฺขตา ความเป็นทุกข์แห่งสังขารนั้นเอง เป็น ๒ อย่างโดยนามและรูป เป็น ๓ อย่างโดยประเภทแห่งภพที่เกิด โดยกามภพ รูปภพ อรูปภพ นี้ก็คือ**ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓** นั้นเอง **เป็น ๔ อย่างโดยประเภท**

ของอาหารสี่ กวฬิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร วิญญาณาหาร และ**เป็น ๕ อย่าง โดยประเภทของอุปาทานขันธ์ ๕** ดังที่เราสวดมนต์ ทำวัตรเช้าว่า **สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา** กล่าวโดยย่อ **อุปาทาน ในขันธ์ ๕** นั่นแหละ**เป็นตัวทุกข์** และ**ทุกข์ตัวนี้ครอบคลุมความหมาย ถึงเฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น** เมื่อรู้อย่างนี้ **เมื่อรู้ทุกข์ ต้องรู้อนิจจัง รู้อนัตตา** เพราะทุกข์เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันหรือเป็นลักษณะ ที่เกี่ยวพัน สัมพันธ์กันเกือบจะเป็นเนื้อเดียวกันเหมือนกับโซ่ ๓ ห่วง เมื่อพูดถึงเรื่องทุกข์ ต้องแน่นอนว่า **อะไรที่เป็นทุกข์สิ่งนั้นแหละเป็น อนิจจัง เป็นอนัตตา อะไรเป็นอนิจจัง สิ่งนั้นแหละเป็นทุกขัง อนัตตา อะไรเป็นอนัตตา สิ่งนั้นแหละเป็นอนิจจัง ทุกขัง** เพราะฉะนั้น **เฉพาะ ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ หรือเบญจขันธ์ หรือนามรูปเท่านั้นที่เป็นทุกข์ ตามความหมายนี้ คือทุกขสัจจะนี้ จึงเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ไม่ใช่ธรรม ที่เป็นไปในภูมิที่ ๔** คือ**พระนิพพาน**ที่พ้นจากจักรวาลหรือภพ ๓ นี้ไป **พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์นั้นหาได้อยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์อย่างนี้ไม่** มีเอกสารหลักฐานพร้อมอย่างนี้

• • •

บทที่ ๒
สมุทัยสัจ

พื้นฐานเบื้องแรกในการปฏิบัติธรรมที่สำคัญที่สุดก็คือ **จะต้องเข้าใจความตรัสรู้หรือธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้พอสมควร จะได้ทราบว่าอริยสัจทั้ง ๔ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วนั้นมีความหมายกว้างแคบเพียงไร จะได้พิจารณาสภาวธรรมได้ถูกต้องตรงประเด็น** เพราะว่าการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานเจริญสมถะและวิปัสสนาภาวนาพิจารณาสภาวธรรม ดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปนั้น ก็คือ**มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต** และ**เห็นธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายนอก และ ณ ภายใน** ตามที่กล่าวและตามที่ทราบกันมาแล้วนั้น มีลักษณะสำคัญของวิปัสสนาที่จะให้รู้แจ้งในสภาวธรรมซึ่งที่แท้จริงแล้วมี ๒ อย่างนั้น ก็ต้องพิจารณาให้ตรงประเด็น ที่ว่ามีธรรมชาติ ๒ คือ

ธรรมชาติฝ่ายที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งนั้นชื่อว่า **สังขาร** เป็นธรรมที่เป็นไปในภพ ๓ ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**อุปาทินนกสังขาร** คือสังขารที่มีวิญญาณครองนั้น ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งต่าง ๆ ได้แก่ ธาตุ มีขันธ์ และกรรม กิเลส แม้บุญกุศลก็ปรุงแต่งด้วยสภาพที่เป็นบุญกุศลปรุงแต่งชื่อว่า **ปุญญาภิสังขาร** สภาพที่เป็นบาปอกุศลปรุงแต่งชื่อว่า **อปุญญาภิสังขาร** สภาพที่ปรุงแต่งที่ไม่หวั่นไหวชื่อว่า **อเนญชาภิสังขาร** ทั้งสิ้นทั้งปวงนี้ล้วนเป็นธรรมคือ**ธรรมชาติที่เป็นไปในภพ ๓ ที่มีอยู่ในภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ** ทั้งสิ้น

และอีกธรรมชาติหนึ่งชื่อว่า**วิสังขาร** เป็นธรรมชาติที่มีสังขารไปปราศแล้ว คือพ้นจากสังขารแล้ว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า**มีสภาพสูญ พระนิพพานธรรมมีสภาพสูญ** หรือ**เป็นธรรมชาติที่มีสภาพสูญ** ซึ่ง**การพิจารณาความสูญนั้น พิจารณาด้วยอำนาจ "สอุปาทิเสส"** หมายความว่ายังมีอุปาทิคือสังขารหรือ เบญจขันธ์เหลืออยู่ หรือยังครองเบญจขันธ์อยู่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชื่อว่า "**สอุปาทิเสสนิพพาน**" และพระนิพพานธรรม**นี้เฉพาะในส่วนอุปาทิที่ยังเหลืออยู่นั้นเองที่มีสภาพตรงตามพระพุทธดำรัสว่าเป็นทุกข์ "ทุกขสัจจะ"** นั่นหมายความถึง**เฉพาะธรรมชาติที่ชื่อว่าสังขารได้แก่เบญจขันธ์หรือธรรม คือธรรมชาติที่เป็นไปในภพ ๓ เท่านั้น ไม่ได้ก้าวล่วงหรือกินความรวมไปถึงพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นวิสังขารคือที่พ้นจากสังขารนี้ไปแล้ว ที่เป็นโลกุตตรธรรม ที่เป็นอมตธรรม** แต่ประการใด

เพราะฉะนั้นนี่แหละที่ว่า**อย่าถือเอาธรรมะผิดสาย** เพราะความหมายของทุกขสัจจะตามอรรถาธิบายที่มีอยู่ในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี

อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑ หน้า ๒๑๕ นั้น **ความหมายของทุกขสัจจะครอบคลุมอยู่แต่เพียงธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น** หรืออีกนัยหนึ่ง **ครอบคลุมอยู่แต่เฉพาะสังขารมีเบญขันธ์เป็นต้นเท่านั้น หรือย่อลงเป็นนามรูปนั่นเองที่จัดเข้าอยู่ในทุกขสัจจะ**

ส่วน**วิสังขาร**ซึ่งเป็นธรรมชาติที่พ้นโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์นั้นเป็นอมตธรรมที่พ้นจากความเป็นสังขารแล้ว อยู่คนละส่วนกับสังขาร** แต่ถ้าในกรณีที่ยังมีอุปาทิ เรียกว่า**สอุปาทิเสส** คือมีอุปาทิอันเป็นสังขารธรรม มีเบญจขันธ์เป็นต้น ยังเหลืออยู่ คือยังมีชีวิตอยู่ ก็ชื่อว่า**สอุปาทิเสสนิพพาน** และที่ว่า**นิพพานเป็นธรรมชาติสูญ** นั้นก็หมายเอาว่า**สูญจากสังขารนี้** แต่**นิพพานธาตุโดยปรมัตถ์หาได้สูญไม่** และไม่ได้มีปรากฏเอกสารหลักฐานและพยานบุคคลผู้สุปฏิปันโน ณ ที่ใดว่านิพพานธาตุโดยปรมัตถ์เป็นตัวสูญหายไป หรืออีกนัยหนึ่งว่า **เป็นอนัตตา** แต่เป็นธรรมชาติที่มีอยู่ และมีอยู่อย่างเที่ยง นิจฺจํ และแม้พระพุทธดำรัสก็แสดงไว้ในที่มากแห่งว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** และมีสภาพยั่งยืน ธุวํ จึงมีสภาวะที่ตรงกันข้ามกับสังขารโดยสิ้นเชิง จึงไม่รวมเข้าอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์แต่ประการใด และพระพุทธพจน์ที่ว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์

เป็นสภาพที่ทนอยู่ไม่ได้นาน คือไม่ยั่งยืนตลอดไป ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์ และที่ตรัสว่า

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา นั้น คำว่า **สพฺเพ ธมฺมา ก็หมายเอาแต่เพียงธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้นที่รวมอยู่ในความหมายของทุกข์สัจ**

คือมีสภาพที่เป็นทุกข์ ทนอยู่สภาพเดิมไม่ได้นาน ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์ และธรรมชาติใดที่เป็นทุกข์ ธรรมชาตินั้นเป็นอนัตตา นี้เป็นพระพุทธพจน์โดยแท้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องนี้ไว้ชัดเจนทีเดียวว่า

"ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นเป็นอนัตตา"

แปลว่า อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา นั้นเกี่ยวเนื่องกันตลอดสาย จึงรวมเรียกว่าไตรลักษณ์ จะไปแยกว่าสังขารเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ส่วนวิสังขารเป็น นิจฺจํ สุขํ อนตฺตา อีกหาได้ไม่ เพราะเหตุและผลของความเป็นอนัตตานั้น เกี่ยวเนื่องถึงกัน นี่เป็นพระพุทธพจน์ไม่มีใครมาคัดค้านได้

เพราะฉะนั้นข้อนี้โปรดเข้าใจว่า**ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่าสังขารเท่านั้นที่อยู่ในความหมายของทุกขสัจ** และ**เมื่อธรรมชาติใดเป็นทุกข์ ธรรมชาตินั้นเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตนให้ยึดถือได้ตลอดไป เพราะต้องเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป** และได้ย้ำว่า ธรรมชาติมี ๒ อย่างคือ **สังขาร** คือธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ อย่างหนึ่ง **วิสังขาร** คือพระนิพพานอย่างหนึ่ง ณ ที่นี้หมายเอา**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์**

แต่ยังมีความหมายของ**พระนิพพานโดยปริยาย** ที่หมายความว่า **สอุปาทิเสสนิพพาน ๑ อนุปาทิเสสนิพพาน ๑**

สอุปาทิเสสนิพพานคือพระนิพพานธาตุที่ยังมีอุปาทิเหลืออยู่คือเบญจขันธ์ยังมีอยู่ ยังมีชีวิตอยู่ ดังได้กล่าวมาแล้ว แต่สภาพของพระนิพพาน-

ธาตุแยกโดยเด็ดขาดจากสังขาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระนิพพานหมายเอาพระอรหันตบุคคลที่บรรลุพระอรหัตตผลแล้วนั้น พระนิพพานธาตุของท่านไม่เนื่องอยู่ด้วยเบญจขันธ์คือสังขาร แต่ยังมีชีวิตอยู่ คือครองเบญจขันธ์อยู่ มีอุปาทิอยู่ จึงชื่อว่าสอุปาทิเสสนิพพาน

แต่ถ้าเบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว อุปาทิไม่มีเหลือแล้ว จึงชื่อว่า **อนุปาทิเสสนิพพาน** นี้เป็นความหมายของพระนิพพานโดยปริยาย ให้เข้าใจไว้ในเบื้องต้นก่อนอย่างนี้

อนึ่ง ที่ชื่อธรรมชาติ ๒ อย่าง ฝ่ายที่ชื่อว่า **สังขาร** มีชื่ออีกประการหนึ่งว่า **สังขตธรรม** คือธาตุธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ก็เป็นอันเดียวกับสังขารนี้แหละ มีสามัญลักษณะคือลักษณะเสมอกัน คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยกัน แต่ว่ามีพระพุทธดำรัสตรัสลักษณะของสังขตธรรมเอาไว้ มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อ ๔๘๖ หน้า ๑๙๒ ว่า

> **"ตีณีมานิ ภิกฺขเว สงฺขตสฺส สงฺขตลกฺขณานิ, กตมานิ ตีณิ, อุปฺปาโท ปญฺญายติ วโย ปญฺญายติ ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ สงฺขตสฺส สงฺขตลกฺขณานิ"**
>
> **"ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตธรรม ๓ ประการ เป็นไฉน คือความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตธรรม ๓ ประการนี้แล"**

และยังมีอรรถาธิบายต่อไปในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ภาค ๒ หน้า ๑๕๔ ได้อธิบายความหมายของสังขตธรรมต่อไปว่า

> **"บทว่า สงฺขตสฺส ความว่า อันปัจจัยทั้งหลายมารวมกันสร้าง ปรุงแต่ง เครื่องหมายที่เป็นเหตุให้หมายรู้ว่าสิ่งนี้อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว เรียกว่าสังขตลักษณะ. บทว่า อุปฺปาโท ได้แก่ ความเกิด ความแตกดับ ชื่อว่าความเสื่อม ความแก่ชื่อว่าความแปรไปของผู้ดำรงอยู่แล้ว ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่าสังขตะ ในบทว่า สงฺขตสฺส นั้น"**

ก็แปลว่าธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ นั้นแหละชื่อว่าสังขตธรรม เป็นธาตุธรรมที่ประกอบด้วย ปัจจัยปรุงแต่ง มีเครื่องหมายแสดงให้เห็นสังขตลักษณะว่า **มีความเกิดปรากฏขึ้น** ความเกิดหมายถึง**เกิดโดยมีเหตุมีปัจจัย** คือ**อวิชชา**เป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ วิญญาณ**เป็นปัจจัยให้เกิด**นามรูป นามรูป**เป็นปัจจัยให้เกิด**สฬายตนะ สฬายตนะ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ผัสสะ ผัสสะ**เป็นปัจจัยให้เกิด**เวทนา เวทนา**เป็นปัจจัยให้เกิด**ตัณหา ตัณหา**เป็นปัจจัยให้มี**อุปาทาน** เมื่อมีอุปาทานจึงยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหา และทิฏฐิ คือความหลงผิด ก็คิดผิด เห็นผิด รู้ผิด พูดผิด ทำผิด แนะนำคนอื่นผิด ๆ เป็นเหตุให้เกิด **ภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์**

เพราะฉะนั้น**สภาพของสังขาร**หรือ**สังขตลักษณะ ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** ประการแรก **สภาพธรรมนี้**คือ**ความเกิดขึ้นปรากฏ**

เกิดขึ้นเพราะเหตุ เพราะปัจจัย และ**เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ** ก็คือ เมื่อมีชีวิตอยู่ ดำรงอยู่ ก็เปลี่ยนแปรไปตามเหตุตามปัจจัย มีแก่ มีเจ็บ และสุดท้าย **ความเสื่อมก็ปรากฏ** หมายถึง**เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป** คือ**ตาย** เป็น**มตธรรม** และ**ลักษณะของสังขตธาตุสังขตธรรมนี้แหละเป็นลักษณะที่เข้ากันได้กับอนัตตลักษณะ** หรืออีกนัยหนึ่ง**เข้ากันได้กับไตรลักษณ์** คือความเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** นี่เป็นพระพุทธพจน์ว่า**สิ่งที่เป็นอนัตตา**นั้น ท่านหมายเอา **สังขตธาตุ สังขตธรรม** คือ**สังขารธรรม**เท่านั้นที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งดังกล่าวแล้ว

ส่วนธรรมชาติอีกธรรมชาติหนึ่งที่อยู่พ้นโลก เป็น**โลกุตตรธรรม** ไม่เกี่ยวด้วยภพ ๓ คือไม่เกี่ยวด้วย ไม่เป็น ไม่มีธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า**วิสังขาร** วิสังขาร คือ มีสังขารไปปราศแล้ว ก็คือ**พระนิพพาน** และธรรมชาติที่กล่าวนี้ชื่อว่า **อสังขตธรรม เป็นธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีสภาวะที่ตรงกันข้ามกับธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งโดยสิ้นเชิง** อีกนัยหนึ่งก็คือ**ไม่อยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์** กล่าวคือ **ไม่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่ประการใด**

นี้หมายเอา**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** แต่ถ้ากล่าว**พระนิพพานโดยปริยาย**แล้ว จะ**มีส่วนแห่งเบญจขันธ์** หรือ**สังขารเกี่ยวเนื่องอยู่** แต่เกี่ยวเนื่องหรือมีอยู่สักแต่มี แต่**พระนิพพานธาตุนั้นท่านต่างส่วนต่างอยู่เหมือนมะขามล่อน เพราะปราศจากอุปาทานในอุปาทิ** คือ**สังขาร**หรือ**เบญจขันธ์**แล้ว ตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญ และใคร่จะอธิบายเพิ่มเติมลงไปว่า อสังขตลักษณะก็มีพระพุทธดำรัส ตรัสไว้แน่นอน เพื่อให้ทราบว่า **อสังขตธาตุ อสังขตธรรม** คือ**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** หรือเรียกอีก

อย่างหนึ่งว่า**วิสังขาร**นั้น **มีลักษณะแตกต่างตรงกันข้ามกับสังขตธาตุสังขตธรรม**หรือ**สังขารโดยสิ้นเชิง จึงไม่อาจเข้ากันได้กับไตรลักษณ์เลย เป็นสภาพธรรมที่พ้นเรื่องไตรลักษณ์ไปแล้ว** แต่คนที่ยังไม่เห็นแจ้ง ยังไม่รู้แจ้ง ยังคำนึงถึงอยู่ เพราะไม่เข้าใจจุดสำคัญ สำหรับบางท่านที่ไม่เข้าใจโปรดพิจารณาให้ดี นี่เป็นพุทธดำรัสว่าด้วย**ลักษณะแห่งอสังขตธรรม ๓ ประการ** มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อที่ ๔๘๗ หน้า ๑๙๒ ตรัสว่าอย่างนี้

> **ตีณีมานิ ภิกฺขเว อสงฺขตสฺส อสงฺขตลกฺขณานิ กตมานิ ตีณิ น อุปฺปาโท ปญฺญายติ** (ไม่ปรากฏความเกิด)
>
> **น วโย ปญฺญายติ** (ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย)
>
> **น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ** (เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปรปรวน)
>
> **อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ อสงฺขตสฺส อสงฺขตลกฺขณานิ**
>
> แปลความว่า **ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน คือไม่ปรากฏความเกิด ๑**

นี่เป็น**อมตธรรม** เมื่อพระอรหันต์บุคคลบรรลุพระนิพพานธาตุแล้ว **เป็นอมตธรรม ไม่มีเคลื่อน อจฺจุตํ** ไม่เคลื่อน **เมื่อไม่เคลื่อนก็นิจฺจํ เที่ยง** หรือ **สสฺสตํ คือเป็นสภาพที่มั่นคงสิ**

พอพูดถึง นิจฺจํ และ **สสฺสตํ คนก็ไปนึกถึงสัสสตทิฏฐิ**ทันที **นี่แหละหลงจับธรรมผิดสาย สัสสตทิฏฐิที่มีความเห็นว่าโลกเที่ยงเป็นมิจฉาทิฏฐิสุดโต่ง นั่นเขาพูดเรื่องโลก เรื่องธรรมที่เป็นไปในภูมิ**

๓ หรือภพ ๓ นั่น เพราะบุคคลในสมัยนั้นแม้จะมีความปรารถนานิพพาน คือปรารถนาความที่ไม่มีทุกข์ ความปรารถนาบรมสุข ปรารถนาความเที่ยง ความยั่งยืน แต่ไม่รู้จัก ก็ไปยึดถือเอาตามคติตามมติของเจ้าลัทธิต่าง ๆ สืบต่อ ๆ กันมาอย่างผิด ๆ ซึ่ง ณ ที่นี้จะกล่าวแต่เพียงย่อ ๆ

บางท่านถือว่าโลกเที่ยง ผู้ที่ถือว่าโลกเที่ยง ชื่อว่า **สัสสตทิฏฐิ พวกสัสสตทิฏฐิเขาไม่ได้พูดถึงนิพพานธาตุแท้ ๆ เพราะเขาไม่รู้จัก ผู้รู้จักก็มีแต่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียว อุบัติขึ้นในสมัยพุทธกาลนี้** ก็คือ**พระพุทธเจ้าเท่านั้น** ในเบื้องต้น**ที่ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ** นั่น**ทรงรู้จัก พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ อย่างเที่ยงแท้อย่างถูกต้องแน่นอน ไม่มีผิดพลาด แต่พระนิพพานธาตุดังกล่าวนี้ มนุษย์ในยุคนั้นไม่รู้จักเลย เพราะฉะนั้นสิ่งที่เขาพูดไม่ได้หมายความถึงนิพพานธาตุนี้แต่ประการใด** ให้เข้าใจอย่างนี้จึงจะถูกต้อง แต่พวกสัสสตทิฏฐิเขาเข้าไปยึดว่าที่เขากล่าวถึง หมายเอาธรรมที่สูงสุดของเขา หมายเอาที่เขาเข้าใจว่าเป็นบรมสุขของเขา เท่าที่เขามีปัญญาพอรู้ได้ แต่ที่แท้ก็เป็นเพียงปุถุชนยังไม่รู้เรื่องอะไรมาก หนักหนาหรอก ก็เที่ยวยึดถือโน่นนี่ไปตามที่เจ้าลัทธิต่าง ๆ แสดงไว้ ฝ่ายหนึ่งว่าโลกเที่ยง เห็นโลกว่าเที่ยง อีกฝ่ายหนึ่งว่า**โลกสูญ** นั่น**พวกอุจเฉททิฏฐิ** ซึ่งมันผิด อันนี้แหละที่เป็น**มิจฉาทิฏฐิ เพราะแท้ที่จริง โลกเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย** เพราะฉะนั้น**อย่าเอาคำ "สัสสตทิฏฐิ" ในความหมายว่าโลกเที่ยงมาปนกับคำว่า "สสฺสตํ" ซึ่งแปลว่าเที่ยงเฉย ๆ ความจริงคำว่า "เที่ยง" ในกรณีเรื่องพระนิพพานที่เป็นอมตธรรม นี้ เป็นเรื่องพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ พูดกันคนละเรื่อง** แล้วคน ไม่รู้เรื่อง**เอามาปนกัน ผู้เขียนจึงถูกประณามจากพวกไม่รู้จริงเหล่านั้น**

ว่า**เป็นมิจฉาทิฏฐิ** ว่า**สุดโต่ง**

พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ ที่ประมวลเหตุผลหลักฐาน เอกสาร หลักฐานพยานบุคคลมาแล้วว่า**เป็นอมตธรรม เป็นอสังขตธรรม ที่ไม่ต้องเคลื่อนอีก (อจฺจุตํ) จึงเป็น นิจฺจํ คือเที่ยง** และชื่อว่า **สสฺสตํ** แปลว่า **มั่นคง** นี้เป็นคำของพระอรรถกถาจารย์ ไม่ใช่ผู้เขียนสมมุติขึ้น ที่ท่านได้อรรถาธิบายพระพุทธพจน์ที่ว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ความหมายที่ว่า**ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตานั้น แท้ที่จริงพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหมายเอาเบญจขันธ์** คือ**สังขาร เท่านั้นเอง**

มีคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า **ตตฺถ สพฺเพ ธมฺมาติ ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปฺเปตา** ในอรรถกถาธรรมบท นี้เป็นเอกสารที่หนึ่ง

แล้วก็ได้มีอรรถาธิบายต่อไปว่า **พระนิพพานธาตุนั้นเป็น อมตธรรมซึ่งไม่เคลื่อน อจฺจุตํ** ความไม่เคลื่อนนั่นแหละคือ**คงที่** กล่าวคือ **เที่ยง นิจฺจํ** หรือ **สสฺสตํ** แปลว่า **มั่นคง ความหมาย**ว่า **"เที่ยง" นี้หมายเอาพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์**นี้แหละ**เมื่อไม่เคลื่อน มี พระพุทธดำรัส** อีกคำหนึ่งว่า

"น จิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ (เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏ ความแปรปรวน)" คือไม่มีแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตาย และมี **พระพุทธดำรัส**อีกคำหนึ่งว่า

"น วโย ปญฺญายติ (ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย)"

แล้วอย่างนี้จะเข้าอนัตตลักษณะคือ**ลักษณะที่เป็นอนัตตา** หรือ **จะเข้ากับไตรลักษณ์ได้อย่างไร ไม่มีทางจะเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ไปได้เลย อสังขตลักษณะนี้เป็นพระพุทธดำรัส**โดยแท้

จึงขอให้พิจารณาคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ต่อไปว่า ในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ภาค ๒ หน้า ๑๕๔-๑๕๕ มีอรรถาธิบายไว้ว่า

> **บทว่า อสงฺขตสฺส ได้แก่ ที่ปัจจัยทั้งหลายไม่ได้ประมวลมาสร้าง** คือไม่ได้ปรุงแต่ง เครื่องหมายที่เป็นเหตุให้รู้กันได้ว่า สิ่งนี้ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ชื่อว่า **อสังขตลักษณะ.** พึงทราบด้วยบทว่า **น อุปฺปาโท ปญฺญายติ เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงความไม่มีแห่งความเกิดขึ้นทั้งความ แก่และความแตกดับ. ก็เพราะไม่มีลักษณะมีการเกิดขึ้นเป็นต้น จึงปรากฏเป็นอสังขตะ**

ก็แปลว่าธรรมชาติ ๒ อย่าง ที่เรากำลังจะเรียนรู้กันนี้ **ส่วนมากจะพูดกันแต่เรื่องสังขาร แต่ไม่ได้กล่าวให้ชัดเจนเรื่องวิสังขาร ส่วนมากจะพูดกันแต่สังขตธรรมคือธาตุธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง แต่ไม่ได้กล่าวถึงอสังขตธาตุอสังขตธรรม ตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างครบถ้วน ก็คิดปนกันใหญ่** เพราะไปแปลความตรงตัวที่แปลน่ะถูกต้องแล้ว **แต่ไปตีความหมาย สพฺเพ ธมฺมา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น** ว่า **ธมฺมา ก็แปลว่าธรรมทั้งหลาย สพฺเพ ก็แปลว่าทั้งปวง** ก็เลยไปตีความ **สพฺเพ ธมฺมา หมายความ เหมาว่าทั้งสังขาร**หรือ**สังขตธรรมและวิสังขารคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นอสังขตธรรมด้วย นี่เป็นการจับธรรมะผิดสาย เป็นการพิจารณาผิดประเด็น** จึงเกิดความวุ่นวายโกลาหลกันต่อไปว่า **พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ก็พลอยเป็นอนัตตาด้วย**

แต่ถ้ากล่าวโดยปริยายแล้ว ในส่วนที่เป็นสังขตธรรมหรือสังขารธรรม กล่าวคือ**พระอรหันต์ที่บรรลุสอุปาทิเสสนิพพานธาตุแล้วยังมีชีวิตอยู่ในส่วนเบญจขันธ์หรือสังขารนั่นแหละที่เป็นอนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** และ**เป็นตัวสูญด้วย** ไม่ว่าจะหมายความว่า **"อัคคสูญ"** ซึ่งหมายเอาว่า**พระนิพพานธาตุนั้นสูญจากสังขาร** ก็คือตัวสังขารเป็นตัวสูญ และที่ชื่อว่า **"ปรมัตถสูญ" สูญอย่างมีประโยชน์สูงสุดเพราะความไม่มีสังขาร** ก็คือ**อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ**ที่เบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว สังขารไม่มีอีกแล้ว

แต่**ไม่มีคำกล่าวคำอธิบาย ณ ที่ใด ๆ ว่านิพพานธาตุโดยปรมัตถ์เป็นตัวสูญ เป็นตัวอนัตตา และไม่มีทางที่พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ จะเกี่ยวข้องกับสามัญลักษณะของสังขารธรรมได้แต่อย่างใด**

วิปัสสนาที่ท่านทั้งหลายมุ่งปฏิบัติกันนักนั้น ส่วนมากจะมุ่งพิจารณาแต่เฉพาะที่สังขารให้เห็นความเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ให้เห็นว่ามีสภาพปรุงแต่งอย่างไร มีสามัญลักษณะคือความเป็นอนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา อย่างไร เป็น**วิปัสสนาปัญญา**ซึ่งจะเป็นบาทฐานให้เข้าใจทุกขสัจจะ แต่ที่จะ**เข้าใจทุกขสัจจะได้แจ่มแจ้งต้องเข้าใจไปถึงแก่นเลยว่าทุกขสัจจะนี้ หมายเอาแต่เฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้นจะได้ไม่ตีความพระพุทธพจน์ที่ว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ผิดเพี้ยนไป** เพราะภาษามีความหมายว่า **"ธรรมทั้งปวง"** นั้น **ก็เลยไปตีความหมายรวบเอาพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ ซึ่งเป็นอสังขตธาตุอสังขตธรรม เข้ามารวมอยู่ในอนัตตลักษณะด้วย** *ซึ่งไม่ถูกต้อง ผิดประเด็น* **เพราะไปหลงถือเอาธรรมต่างสายมารวมในความหมายแห่งไตรลักษณ์เดียวกัน คือ "อนัตตา"**

เพราะฉะนั้นจึงต้องเข้าใจไตรลักษณ์ให้ถูกต้องตามพระพุทธดำรัสว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** นั้น **เป็นสามัญลักษณะของสังขารธรรมอันเป็นสังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งเท่านั้น** และ**มีความสัมพันธ์เป็นเหตุผลเกี่ยวเนื่องกันดุจลูกโซ่ ๓ ห่วงที่คล้องติดกันอีกด้วย จึงจะเข้าใจอริยสัจ ๔ ได้ถูกต้องว่ามีจริงอย่างไร**

ถ้าไม่เข้าใจอริยสัจ ๔ ว่ามีจริงอย่างไร ควรจะทำอย่างไร และ**ทำได้ผลอย่างไรไปแล้ว** คือ**ยังไม่แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔ อันเป็นไปในญาณ ๓** คือ **สัจจญาณ กิจจญาณ** และ **กตญาณ** กล่าวคือ **ไม่เห็นอริยสัจตามที่เป็นจริง**ดังกล่าวนี้แล้ว **ที่จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน เป็นไปไม่ได้ เพราะผู้ที่จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน นั้น แน่นอนว่าจะต้องรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ อันเป็นไปในญาณ ๓** ได้แก่**สัจจญาณว่ามีจริงอย่างไร ถ้าเข้าใจมั่วก็แปลว่ารู้ไม่จริง** ตรงนี้แหละต้องปูพื้นให้ดีทีเดียว

แต่ที่กล่าวมานี้ผู้บรรยายมิได้อวดอ้างว่ารู้แจ้งแทงตลอดหมดแล้ว แต่รู้ด้วยเอกสารหลักฐานพยานบุคคล และมีประสบการณ์เพียงเล็กน้อยของตนเอง ประมวลเข้ามาแน่นอนอย่างนี้ เห็นตรงกันหมดแล้วจึงนำมาแสดงดังนี้ เพราะฉะนั้น**การเข้าใจอริยสัจอย่างแท้จริงเป็นของสำคัญยิ่งนัก** เพราะ**เมื่อแทงตลอดในอริยสัจอันเป็นไปในญาณ ๓** จึงชื่อว่า**โลกุตตรปัญญา มรรคจิตและมรรคปัญญาจึงจะเกิดและเจริญขึ้น ปหานสังโยชน์กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกหมดสิ้นไปได้อย่างน้อย ๓ ประการ จึงจะก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล** ๓ ประการ มีอะไรบ้าง **สังโยชน์เบื้องต่ำมีสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส สูงสุดขึ้นไปเป็นสังโยชน์ ๑๐ นี่สำหรับพระอรหันตบุคคล** ซึ่งละสังโยชน์ขั้นต่ำได้อีก ๒ คือ ปฏิฆะ และกามราคะ และสังโยชน์เบื้องสูงอีก ๕ มี รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ละได้หมดโดยสิ้นเชิงแล้ว เด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน ที่เรียกว่าสมุจเฉทวิมุตติ หลุดพ้นอย่างเด็ดขาด นั่นชื่อว่าเป็นพระนิพพาน **บรรลุนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์**สมบูรณ์ นี้แหละต้องเข้าใจอย่างนี้ **เพียงแต่เข้าใจความเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ของสังขารอย่างเดียวไม่พอ** จริงอยู่ต้องเข้าใจต้องรู้ทีเดียว เพราะเป็นบาทฐานให้เข้าใจทุกขสัจจะ แต่**ต้องเข้าใจว่าทุกขสัจจะหมายความแต่เฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น** แล้วจะได้เข้าใจเนื้อความต่อไป

เพราะธรรมชาติมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือ สังขารธรรม กล่าวคือสังขตธรรม **สังขาร**แปลว่า**สภาพที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับ**สังขตะ** ลักษณะสำคัญของสังขตะนั้น คือมี**ความเกิดปรากฏขึ้น ๑ ความเสื่อมสลายปรากฏขึ้น ๑** และ**เมื่อตั้งอยู่ความแปรปรวนปรากฏ ๑** ซึ่งไป**ตรงกับลักษณะของสังขาร**ที่ชื่อว่า**ไตรลักษณ์** คือความเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ส่วนอีกธรรมชาติหนึ่งเป็น**วิสังขาร** เป็น**อสังขตธรรม** มี**อสังขตลักษณะ** คือ**ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ นี่เป็นพระพุทธพจน์ ใครค้านไม่ได้เลย ถ้าค้านก็ตู่พระพุทธพจน์ทีเดียว** เมื่อเข้าใจตรงนี้อย่างนี้ ก็จะเห็นว่าทุกขสัจจะนั้น เป็นเรื่องของธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น ตามพระพุทธพจน์ ทีนี้ทุกขสัจจะ เป็นเรื่องสำคัญ เป็นตัวที่จะเข้าใจไตรลักษณ์ เมื่อเข้าใจตรงนี้แล้วจะค่อย ๆ ง่าย ในการทำความเข้าใจเรื่องอื่นต่อไป

สัจจะที่ ๒ คือ**สมุทัยสัจ** มีคำอธิบายอยู่ในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑ หน้า ๒๑๕ เช่นกันว่า

> **สมุทโยปิ เอกวิโธ ปวตฺตกภาวโต, ทุวิโธ ทิฏฺฐสมฺปยุตฺตาสมฺปยุตฺโต, ติวิโธ กามภววิภวตณฺหาเภทโต, จตุพฺพิโธ จตุมคฺคปฺปเหยฺยโต, ปญฺจวิโธ รูปาภินนฺทนาทิเภทโต, ฉพฺพิโธ ฉตณฺหากายเภทโต.**
>
> *แปลความว่า* : **แม้สมุทัยก็เป็นอย่างเดียว โดยให้วัฏฏะเป็นไป, เป็น ๒ อย่าง โดยสัมปยุตและไม่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ, เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา, เป็น ๔ อย่าง โดยเป็นธรรมอันมรรคพึงละ (หรืออีกนัยหนึ่งโดยควรบรรลุ), เป็น ๕ อย่าง โดยประเภทการยินดียิ่งในรูป เป็นต้น, เป็น ๖ อย่าง โดยประเภทแห่งหมู่ตัณหา ๖.**

จะยกความหมายที่สำคัญอันแรกว่า **ความหมายเดียว สมุทัย** ก็คือ**โดยให้วัฏฏะเป็นไป** วัฏฏะคือวงเวียน ๓ คือ**กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ วิปากวัฏฏะ** กล่าวคือ**ความมีกิเลส แล้วก็สร้างกรรมชั่ว** (หรือทำกรรมดีแต่ยังมีอวิชชา กิเลส ตัณหาอยู่) ทางกาย ทางวาจา และทางใจ และ**ได้รับผลกรรมนั้น**แล้ว เป็นเหตุให้เกิดภพ เกิดชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ **เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักร** อยู่ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลาย มี**กามภพ รูปภพ อรูปภพ** เป็นต้น นี่แหละความหมายรวมเบ็ดเสร็จของคำว่า **สมุทัยสัจ**

ความจริงอย่างประเสริฐ โดยความหมายเดียว คือ**โดยให้วัฏฏะเป็นไป**

ส่วน ความหมายอื่นเช่น เป็น ๒ อย่าง โดยสัมปยุตและไม่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ ทิฏฐินี่หมายเอาความเห็นผิด มีความเห็นถูกพอสมควรก็เรียกว่าไม่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ คือความเห็นผิด ก็ยังต้องเกิดอยู่นั่นแหละ ตราบใดที่อวิชชายังทำหน้าที่อยู่ แต่ที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ นั่นเป็นอันเข้าใจไปได้เลยว่า เมื่ออวิชชาเป็นเหตุนำเหตุหนุน ให้เกิดความโลภโกรธหลงแล้วเวียนว่ายตายเกิดหรืออยู่ในวังวนของวัฏฏะ ๓ คือกิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ วิปากวัฏฏะ อย่างไม่ต้องสงสัย

เป็น ๓ อย่างโดยประเภทแห่งตัณหา คือ**กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา** ที่เราได้ยินได้ฟังมามาก ก็พอเข้าใจกันได้โดยทั่วหน้าว่า สมุทัยได้แก่**กามตัณหา** ความทะยาน อยากในพัสดุกาม หรือในกามคุณทั้ง ๕ หรือเบญจกามคุณ ได้แก่ในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย **ภวตัณหา** ความทะยานในความอยากมี อยากเป็น อยากได้ อยากเป็นเจ้าของ อยากครอบครองแต่ผู้เดียว **วิภวตัณหา** เขาก็แปลว่าไม่อยากมี ไม่อยากเป็น หรือว่าอยากไม่มี อยากไม่เป็น ก็ถูกเหมือนกัน คือว่ามีความรังเกียจไม่อยากพบหน้าพบตา อยากจะพ้นไปเสียจากสิ่งที่ไม่ชอบใจ

เป็น ๔ อย่างโดยเป็นธรรมอันมรรคพึงละ หรือมรรคพึงเจริญพึงบรรลุ ก็คือมรรค ๔ ได้แก่ พระโสดาปัตติมรรค พระสกิทาคามิมรรค พระอนาคามิมรรค พระอรหัตตมรรค ซึ่งมีกิจสำคัญคือละสังโยชน์ แต่ละมรรคก็ทำกิจละสังโยชน์ หรือละกิเลส ๔ ระดับ

เป็น ๕ อย่างโดยประเภทการยินดียิ่งในรูปเป็นต้น ก็คือเบญจกามคุณนั่นแหละ

และเป็น ๖ อย่างโดยประเภทแห่งหมู่ตัณหา ๖ นี้ ตัณหาต่าง ๆ ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค หน้า ๑๘๒ ท่านแจกกระจายออกไปถึง ๖ ประเภท แต่ว่าเราทราบกันโดยทั่วไป ๓ ประเภท มี**กามตัณหา** ได้แก่ราคะที่ประกอบด้วยกามคุณ **ภวตัณหา** ได้แก่ราคะที่ประกอบด้วยสัสสตทิฏฐิคือการปรารถนาด้วยอำนาจภพ และ **วิภวตัณหา** ได้แก่ราคะที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ ในพระอภิธรรมท่านแสดงอีก ๓ ประเภท คือ**รูปตัณหา** ได้แก่ฉันทราคะในรูปภพ **อรูปตัณหา** ได้แก่ฉันทราคะในอรูปภพ และ**นิโรธตัณหา** ได้แก่ราคะที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ

แต่จะขอกล่าวรวบยอด **สมุทัย**นี้ก็คือตัวปฏิจจสมุปบาทธรรม คือธรรมที่อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ให้เกิดทุกข์นั่นเอง ทั้งหมดเบ็ดเสร็จนั่นก็คือ**ปฏิจจสมุปบาทธรรม**ว่า **อวิชชา**เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือความปรุงแต่ง **สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ นี่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นในเรื่องทุกข์ว่า กิเลสอวิชชาปรุงแต่งอย่างไร แล้วมาตั้งปฏิสนธิวิญญาณอย่างไร **วิญญาณ**เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ก็คือเบญจขันธ์ กล่าวโดยย่อคือนามรูป **นามรูป**เป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ ก็คืออายตนะภายใน ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นเอง **สฬายตนะ**เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ความสัมผัสระหว่างอายตนะภายใน คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย ที่ได้กล่าวแล้วว่า **ผัสสะ**ระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอกนี้แหละเป็นเหตุให้จิตสังขาร เพราะฉะนั้น "จิต" ในกรณีนี้จึงหมายเอาความปรุงแต่งทางใจ จึงชื่อว่าสังขาร แต่ไม่ได้หมายความถึงสังขารความปรุงแต่งทั้งสิ้นทั้งปวง ทั้งรูปธรรมนามธรรม หรือทั้งหมดในภพ ๓ นี้ แต่หมายตรงนี้เฉพาะสังขารคือจิตนั้นปรุงแต่งทางใจว่าสิ่งนี้น่าชอบใจ สิ่งนี้ไม่น่าชอบใจ "จิต" จึงชื่อว่า "สังขาร" อีกประเภทหนึ่ง **ผัสสะ**จึงเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เสวยเวทนา ถ้าได้สัมผัสกับสิ่งที่ชอบใจก็เป็นสุขใจ เป็นสุขเวทนา ถ้าไปสัมผัสกับสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ใจ เป็นทุกขเวทนา หรือสัมผัสกับสิ่งที่เฉย ๆ เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ปรุงแต่งอะไร ก็เป็นอทุกขมสุขเวทนา **เวทนา**นี่แหละเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ได้แก่กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา และ**ตัณหา**นี้แหละเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิ คือความหลงผิดคิดว่าเป็นตัวตน บุคคล เรา เขา ของเรา ของเขา มี**อุปาทาน**จึงเกิดการกระทำความชั่ว กรรมชั่วทางกาย ทางวาจา และใจ ชื่อว่า "ทุจริต" ได้แก่กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต แล้วเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ นี่แหละเหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นเหตุเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันให้เกิดทุกข์ นี้คือตัวสมุทัยสัจ และต้นเหตุแท้ ๆ ครอบจักรวาลหมดเลยใช่อะไรอื่น คืออวิชชา

อวิชชานี้แปลว่าความมืด ความไม่รู้ ไม่รู้สภาวธรรมและสัจธรรมตามที่เป็นจริง เพื่อให้เข้าใจง่ายจึงกล่าวโดยทั่ว ๆ ไปว่าไม่รู้บาป บุญ คุณ โทษ ตามที่เป็นจริง แต่ความหมายของอวิชชามีดังนี้

ความไม่รู้อดีตประการ ๑ ความไม่รู้อนาคตประการ ๑ ความไม่รู้ทั้งอดีตอนาคตประการ ๑ ความไม่รู้อริยสัจ คือไม่รู้แจ้งในทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ตามที่เป็นจริง ๑ และความไม่รู้ปฏิจจสมุปบาทธรรม ธรรมที่อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุให้เกิดทุกข์นั่นเองนี้อีกประการ ๑ ความไม่รู้

นี้แหละชื่อว่าอวิชชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอวิชชาที่แปลว่าความไม่รู้อดีต ก็เป็นความไม่รู้เหตุ ไม่รู้อนาคตก็ไม่รู้ผล ไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต ก็คือไม่รู้ว่าสัตว์โลกทำกรรมอย่างนี้ ๆ ดีบ้างชั่วบ้าง จะได้รับผลกรรมอย่างไรต่อไปในอนาคต เพราะฉะนั้นคำว่าไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต มีความหมาย ๒ นัย นัยหนึ่งคือไม่รู้อดีต จริง ๆ ว่าเราเป็นใคร มาจากไหน นี้เราโผล่มานี้ไม่รู้ว่ามาจากไหน ไม่มีใครรู้หรอก แต่พระอริยเจ้าซึ่งท่านทำลายอวิชชาแล้วท่านรู้ แล้วอนาคตจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้ จะตายวันตายพรุ่งหรือจะได้รับความสุข ความทุกข์อย่างไร เพราะเหตุไรก็ไม่รู้ ไม่เห็นอนาคต และถ้าไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต คือไม่รู้ทั้งเงื่อนต้นเงื่อนปลาย คือไม่รู้ทั้งเหตุและผลของกรรมนี้เอง ส่วนไม่รู้อริยสัจนั้นก็จะได้อธิบายต่อ ๆ ไป และไม่รู้ปฏิจจสมุปบาทธรรม ก็เลยไม่เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกในสังสารจักรทั้งหลาย เพราะติดวนอยู่ในวัฏฏะ ๓ คือ กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ วิปากวัฏฏะ ความมีกิเลสและสร้างกรรม ได้รับผลกรรมที่เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลาย คือในกามภพ ในรูปภพ ในอรูปภพ

ภพที่ยังเสพกามก็ได้แก่ภพของมนุษย์ ภพของเทพยดา และภพภูมิของสัตว์โลกในทุคติภพ คือภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เหล่านี้เป็นภพของสัตว์โลกผู้เสพกาม เป็นไปด้วยอำนาจของกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ให้ต้องเวียนว่าย ตายเกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่นี้ ไปทุคติบ้าง สุคติบ้าง

แต่ผู้ที่ติดอยู่ในรูปฌานก็เกิดในรูปภพ เสวยบุญที่ละเอียดขึ้นไป
และที่มีอยู่ติดอยู่ในอรูปฌานก็เกิดในอรูปภพ

นี่แหละกามภพ รูปภพ อรูปภพ หมายเอาอย่างนี้ หรือว่าธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ หมายเอาอย่างนี้

เพราะฉะนั้นกล่าวโดยสรุปตรงนี้ **อวิชชานั้นเองเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง ถ้าใครกำจัดอวิชชาได้ ปฏิจจสมุปบาทธรรมเป็นอันขาดตลอดสาย คือว่าพ้นทุกข์ พ้นเหตุแห่งทุกข์ จะถึงสภาวะที่ทุกข์ดับ เพราะเหตุดับ คือพระนิพพาน ชื่อว่านิโรธ มีจริง** และนี้เป็นไปเพราะปฏิบัติธรรม หรือเป็นไปด้วยปฏิปทา ที่ชื่อว่า**มัชฌิมาปฏิปทา** คือธรรมปฏิบัติที่เป็นไปตามสายกลาง กล่าวคือ**พระอริยมรรคมีองค์ ๘** นั้นเอง **จึงจะสามารถกำจัดกิเลสไปถึงต้น ๆ เหตุ** คือ**อวิชชาเป็นต้นเหตุ กล่าวคือเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง**

เพราะฉะนั้นกิจของผู้ปฏิบัติธรรมคือต้องเรียนรู้อวิชชาว่าเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์อย่างไร ครบถ้วนสมบูรณ์ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม และต้องรู้ด้วยการที่ได้ทั้งเห็นและทั้งรู้ด้วย ต้องรู้แจ้งแทงตลอด เพราะ**เมื่อรู้แจ้งแทงตลอดในปฏิจจสมุปบาทธรรม ก็ได้ชื่อว่ารู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจทั้ง ๔ อันมีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค** เพราะฉะนั้น**การบรรลุมรรค ผล นิพพานนั้น ต้องรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของสมุทัยสัจจะ ต้องปหานหรือกำจัดอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทั้งปวง** นี้แหละ

และจะกำจัดด้วยอะไรได้? ก็ต้องกำจัดด้วยข้อปฏิบัติที่จะให้เกิดวิชชาอันเป็นธรรมที่ตรงกันข้ามกัน ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เมื่อปฏิบัติไปแล้วจะมีคุณธรรมที่สำคัญชื่อว่าวิชชาเกิดขึ้น

วิชชา มีวิชชา ๓ วิชชา ๘ เป็นต้น **วิชชา**นี่แหละจะ**เป็นตัวปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง** ท่านที่เข้ามาศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมทั้งหลายนี้พึงปฏิบัติตามรอยบาทพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแก่ภิกขุปัญจวัคคีย์ ที่เราได้เจริญพระพุทธมนต์ธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า

จกฺขุํ อุทปาทิ ญาณํ อุทปาทิ ปญฺญา อุทปาทิ
วิชฺชา อุทปาทิ อาโลโก อุทปาทิ

ที่พระพุทธองค์ตรัสว่าจักขุเกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น**ทรง 'เห็น'** ด้วยไม่ใช่รู้เฉย ๆ ทรงเห็นด้วย นี่ **จกฺขุํ อุทปาทิ** นี้จักขุเกิดขึ้นแล้วแก่เราทรงเห็นเองโดยทางมัชฌิมาปฏิปทา คืออริยมรรคมีองค์ ๘ **ญาณํ อุทปาทิ หยั่งรู้** ไม่ใช่รู้เฉย ๆ จากได้ยินได้ฟังมา แต่หยั่งรู้ **ปญฺญา อุทปาทิ** เมื่อเห็นแล้วจึงรู้ทั่ว เป็น**ปัญญารู้แจ้งชัด** แล้ว **วิชฺชา อุทปาทิ วิชชาเกิดขึ้นแล้วแก่เรา วิชชา**นี่แหละ **เป็นตัวปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิด** แล้ว **อาโลโก อุทปาทิ** ทรงรู้แจ้งโลก

เพราะฉะนั้น**การปฏิบัติธรรมทั้งหมดเพื่อกำจัด** หรือ**ปหานอวิชชา มูลรากฝ่ายเกิด** ในสายปฏิจจสมุปบาทธรรมนั้น ใครกำจัดใครละจุดไหนได้ความทุกข์ก็ดับ แต่**จะดับได้ชั่วคราว**หรือ**ดับได้อย่างถาวร**นั้นอีกเรื่องหนึ่ง **เป็นไปตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้** เช่นว่า**เราเอาใจหยุดนิ่งเฉย ๆ จิตไม่สังขารเสียอย่าง กิเลสก็ทำอะไรไม่ได้ ความทุกข์ก็ไม่มี** ถ้าใครทำใจหยุดนิ่งได้ **หลวงพ่อ(หลวงพ่อวัดปากน้ำ) ท่านจึงว่า "ถ้าใครทำใจหยุด นิ่งได้แม้กระพริบตาเดียวบุญใหญ่กุศลใหญ่นัก" เพราะปฏิจจสมุปบาทธรรมไม่ทำหน้าที่ จึงขาดหมดทั้งสาย เพราะไม่มีความปรุงแต่งทางใจ ความทุกข์ก็ดับ** แต่ดับได้ชั่วคราวก็ยังดี ไม่เป็นไร

สำหรับท่านที่บุญบารมีเต็ม มรรคจิต มรรคปัญญาเกิด **ปหานสัญโญชน์กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกชั่วพริบตาเดียวก็ได้**

"หยุด" ตัวเดียวนี่แหละ ที่หลวงพ่อว่า "เป็นตัวสำเร็จ" เพราะฉะนั้นเทศนาของหลวงพ่อจึงมีความหมายลึกซึ้ง ใจหยุดสังขาร หยุดความปรุงแต่งทางใจ หรือถ้าใครละตัณหาได้ ละอุปาทานได้มากน้อยเพียงไรความทุกข์ก็ดับไปปัจจุบันทันทีเพียงนั้น ถ้าดับได้ชั่วคราว ทุกข์ก็ดับไปเพียงชั่วคราว ดับได้ถาวร ทุกข์ก็หมดถาวรเหมือนกัน แต่รากเหง้าของธรรมที่เป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันให้เกิดทุกข์นั้นคืออวิชชา **เพราะฉะนั้นอวิชชาเป็นตัวเป้าหมายสำคัญ ที่ผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงปฏิบัติธรรมให้เกิดวิชชา เพื่อปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดนี้ให้จงได้** ตรงตามรอยบาทพระพุทธองค์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ ก็ได้ทรงบรรลุวิชชาที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ เมื่อประมาณ ๒๕๘๒ ปี หรือกว่านั้นเล็กน้อยพระมหาบุรุษหรือพระมหาโพธิสัตว์เจ้าได้เสด็จประทับคู้บัลลังก์ใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ ในยามต้นแห่งราตรี ผินพระพักตร์ไปทางบูรพาทิศ **ได้ทรงเจริญสมถภาวนา** คือรูปฌานทั้ง ๔ มี ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน จนจิตสงัดจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ละเอียดอ่อนโยนควรแก่งานแล้ว ตรงนี้พึงเข้าใจว่า **อภิญญาเกิด** ได้แก่ทิพพจักขุ ทิพพโสตเป็นต้น นี่แหละ **จกฺขุํ อุทปาทิ** และเมื่อทิพพจักขุเกิด ก็ทรงน้อมไปเพื่อ**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** นี้เป็น**วิชชาที่ ๑** ระลึกชาติถอยหลัง จึงได้เห็นพระองค์เอง และสัตว์โลกทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรในกามภพ รูปภพ อรูปภพ เดี๋ยวก็เกิดเป็นมนุษย์ เดี๋ยวก็เกิดเป็นเทพยดา

เดี๋ยวก็กลับมาเป็นเปรต เป็นสัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด ไปสุขบ้าง ไปทุกข์บ้าง ทั้งนั้น ที่ว่า "**ตรัสรู้**" นั้นคือ **ทรงเห็นเอง** แล้ว**ก็ทรงรู้เองด้วยมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติคืออริยมรรคมีองค์ ๘** ทรงเห็นทีเดียว กล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า ทรงเห็นเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ตามที่เป็นจริง ทรงเห็นนรก เห็นสวรรค์ ไปถึงเทพบุตร เทพธิดา ไปถึงพรหม อรูปพรหมโน้น เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า จกฺขุํ อุทปาทิ ญาณํ อุทปาทิ ปญฺญา อุทปาทิ วิชฺชา อุทปาทิ อาโลโก อุทปาทิ วิชชาเกิดแล้ว นี่**วิชชาที่ ๑**

จึงทรงดำริต่อไปว่า อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกทั้งหลายต้องติดอยู่ในวัฏฏะ เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารในภพน้อยภพใหญ่ ครั้นยามกลางแห่งราตรี ภายหลังจากที่ได้ตรัสเห็นและตรัสรู้ คือทรงเห็นเองรู้เองถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลายแล้ว นี่พิจารณาเห็นอดีต แล้วก็เข้าฌานสมาบัติใหม่ เจริญรูปฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน กำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญาให้จิตใจผ่องใส ควรแก่งานอีกวาระหนึ่ง หลังจากที่ได้พิจารณาเห็นมามากมายแล้ว นับภพนับชาติไม่ถ้วนเป็นกัปป์เป็นกัลป์นับไม่ถ้วนแล้ว ทรงสลดจิต ทรงมีพระปัญญาที่จะสาวหาเหตุ จึงน้อมไปเพื่อ**จุตูปปาตญาณ** เป็นไปในอนาคต เห็นทีเดียวว่าสัตว์ทำกรรมดีอย่างนี้ ๆ จึงได้รับผลดีต่อไปในอนาคต ในภพชาติปัจจุบันด้วย และเป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในสุคติภพเสวยสุขในสุคติภพต่าง ๆ ตามกรรม สัตว์ที่ทำชั่วอย่างนี้ ๆ ก็เสวยวิบากเป็นผลที่เป็นความทุกข์เดือดร้อน ทั้งในปัจจุบันภพ และเป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในทุคติภูมิ อย่างนี้ ๆ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรไม่มีสิ้นสุด

กล่าวโดยย่อก็คือ กรรมดีกรรมชั่วนั้นเองปรุงแต่งสัตว์ให้เป็นไปต่าง ๆ ทุกข์บ้างสุขบ้างไปตามกรรม นี้ทรงเห็นแจ้ง จกฺขุํ อุทปาทิ ในยามกลางแห่งราตรีนี้เป็น**วิชชาที่ ๒**

เมื่อทรงเห็นอย่างนั้น ทั้งทรงเกิดความสังเวชสลดจิต และทรงดำริที่จะสาวหาเหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุ ว่าอะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกทำดีบ้าง แต่ไม่ใช่ดีที่สุดจนถึงพ้นโลก ได้รับความสุขบ้าง แต่ว่าไม่เที่ยงแท้ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์คิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด พูดผิด นำคนอื่นผิด ๆ สอนคนอื่นผิด ๆ เหล่านี้ เป็นต้น ในยามปลายแห่งราตรี ทรงเข้าฌานสมาบัติอีกครั้งหนึ่ง นี่สมถภาวนา **สมถะเป็นบาทฐานให้เกิด จักขุ เพราะฉะนั้นใครอย่ารังเกียจ สมถะภาวนาได้แก่การเจริญฌานสมาบัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงกระทำแล้ว** เจริญฌานสมาบัติ บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน จิตสงัดจากกิเลสนิวรณ์ ละเอียดอ่อนโยนควรแก่งานสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นมหาบุรุษ หรือเป็นพระโพธิสัตว์ประทับใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ ในยามปลายแห่งราตรีนั้นก็ได้ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรม สาวหาเหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุ ทบไปทวนมาโดยอนุโลมปฏิโลม จากต้นไปหาปลาย จากปลายมาหาต้น จากกลางไปหาต้นไปหาปลาย ได้ความแน่ชัดว่า อ้อ **อวิชชา** คือความไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต ไม่รู้อริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาทธรรมตามที่เป็นจริง นี้เอง **เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร** มีความปรุงแต่งทางใจขึ้น **สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ไม่ใช่ปรุงแต่งทางใจอย่างเดียว แต่ ณ ที่นี้กล่าวเน้นที่ความปรุงแต่งทางใจ แต่ที่แท้

ก็มีความปรุงแต่งทางกาย และวาจา มีอยู่ด้วย เรียกว่ากายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร แต่ว่าเน้นที่ใจ สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ **วิญญาณ**เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป **นามรูป**เป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ **สฬายตนะ**เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ **ผัสสะ**เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา **เวทนา**เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา **ตัณหา**เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน เป็นเหตุให้คิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด พูดผิด นำคนอื่นผิด ประกอบกรรมชั่วเป็นบาปอกุศล และเป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ในกรณีที่บาปอกุศลปรุงแต่ง แต่ถ้ากระทำบุญกุศล มีบุญกุศลปรุงแต่งอยู่ในระดับโลกิยะ หรือโลกิยธรรม แต่อวิชชายังไม่สิ้น อวิชชายังทำหน้าที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์อยู่ ก็ต้องไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตามกรรม

กมฺมํ เขตฺตํ กรรมนี่แหละทำหน้าที่เป็นเสมือนเขตพื้นที่ที่จะได้รับการเพาะปลูก

ตณฺหา สิเนหํ ตัณหาเป็นเสมือนเชื้อ เพราะตัณหานั้นคลุกเคล้าด้วยอาสวะ ถึงจะมีบุญกุศลคลุกเคล้าอยู่ด้วย แต่ขึ้นชื่อว่าวิญญาณนั้นมีตัณหา มีกิเลส มีอาสวะคลุกเคล้าอยู่ด้วย เรียกว่ามีเชื้อ

วิญฺญาณํ พีชํ เป็นเสมือนเมล็ดพืชที่มีเชื้อ ยังไม่แห้ง ยังมีเชื้ออยู่ มียางอยู่

ตณฺหา สิเนหํ กมฺมํ เขตฺตํ และก็ วิญฺญาณํ พีชํ วิญญาณเป็นตัวพืช เมล็ดพืชที่จะไปเกิด และโชกชุ่มหรือชุ่มโชกด้วยตัณหา ซึ่งเป็นเสมือนมียางมีเชื้อ ให้ไปเกิดในภพภูมิตามอำนาจของบุญกรรมหรือบาปกรรม คือกรรมที่เป็นบุญหรือกรรมที่เป็นบาป นี้ที่พระองค์ตรัสรู้

ในตอนใกล้รุ่งแห่งคืนวันเพ็ญวันเดือนวิสาขะ ขณะเมื่อตรัสรู้แล้วก็แทงตลอดอริยสัจทั้ง ๔ เลยทีเดียว ด้วยญาณ ๓ กลุ่มคือ สัจจญาณ ว่าทุกข์มีอย่างไร ตรงนี้ตรัสรู้ ตรัสเห็นเลยทีเดียวว่าทุกข์ ไม่ใช่ทุกข์ที่เราเห็นกันง่าย ๆ เรียกว่าทุกข์เปิดเผยเท่านั้นหามิได้ ยังมีทุกข์ปกปิดที่ปุถุชนไม่เห็น เช่น ทุกข์เพราะผลของกรรม ทุกข์เพราะไปเกิดภพภูมิใหม่ ทุกข์เพราะความเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา และทุกข์เพราะ สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา กล่าวรวบยอดว่า อุปาทานในขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ แม้จะได้ฟังได้อ่านเราก็ไม่อาจจะซาบซึ้งได้อย่างบริบูรณ์ ถ้าซาบซึ้งก็คงจะบรรลุมรรค ผล นิพพานกันไปหมดแล้ว แต่ก็ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้อย่างนี้ รู้แจ้งแทงตลอดในทุกข์สัจ สมุทัยสัจ เหตุเกิดทุกข์ทั้งหยาบทั้งละเอียด กิเลสหยาบ กิเลสกลาง กิเลสละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิเลสที่หมักดองอยู่ในสันดานคืออาสวะ สะสมตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดาน นับภพนับชาติไม่ถ้วน เป็นอาสวะ เป็นอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดาน ในกมลสันดานของสัตว์ เมื่อตรัสเห็นตรัสรู้อย่างนั้นแล้วจึงตรัสรู้วิธีกระทำอาสวะให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันตขีณาสพองค์แรก แล้วก็ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งโลกด้วยเพราะเมื่อตรัสรู้พระอริยสัจทั้ง ๔ แล้ว ก็ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณไปด้วยในตัวเสร็จ ในยามรุ่งอรุณแห่งราตรีนั้นเอง **วิชชาที่ ๓** ที่ตรัสรู้นั้นชื่อว่า**อาสวักขยญาณ** นี่แหละวิชชาในระดับโลกุตตรที่จะปหานสังโยชน์เครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกให้หมดสิ้นโดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน เพราะไปปหาน ไปกำจัด ไปละ ด้วยความที่ตรัสรู้ ตรัสเห็น เหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุให้เกิดทุกข์ คืออวิชชา จึงได้บรรลุพระอรหัตตผล

และบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณด้วยบุญบารมีของพระองค์ท่านในยามปลายแห่งราตรี

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติของเราก็จะต้องดำเนินตามรอยบาทพระพุทธองค์ คือเมื่อรู้เหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุ คือปฏิจจสมุปบาท-ธรรมอย่างนี้ คืออวิชชานั่นแหละ เราก็ต้องปฏิบัติให้เกิดวิชชาตามรอยบาทพระพุทธองค์ จริงอยู่ **วิชชา ๒ เบื้องต้น** คือ**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ ยังเป็นระดับโลกิยะ แม้รูปฌานทั้ง ๔ ก็เป็นระดับโลกิยธรรม แต่เป็นบาทฐานให้เกิดโลกุตตรธรรม ถึงวิชชาที่ ๓ อย่างแน่นอนเด็ดขาด ถ้าปฏิบัติถูกต้องตรงตามมัชฌิมาปฏิปทาคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ดีแล้ว**

เพราะฉะนั้น **สมุทัยสัจ** กล่าวโดยย่อคือ**อวิชชา**นั่นเอง **เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ จิตของเราจะต้องเพียรกำจัด ต้องเพียรละอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน จึงจะพ้นทุกข์ได้ แต่การที่จะละได้ต้องทำวิชชาให้เกิด**

วิชชาจะเกิดได้อย่างไร และ**เมื่อวิชชาเกิดแล้วดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดได้อย่างไร** นั้นเป็น **'นิโรธสัจ' ความจริงอย่างประเสริฐ** คือ**ความดับ นิโรจสัจ** คือ **พระนิพพาน** นั่นแหละ และ**มรรคสัจ หนทางปฏิบัติตามทางสายกลาง เพื่อกำจัดสมุทัย เพื่อทำนิโรธให้แจ้ง เพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์**

• • •

บทที่ ๓
นิโรธสัจ

คำว่า **นิโรธสัจ** สัจจะคือความจริงอย่างประเสริฐนี้ นิโรธนั้นหมายถึง **"ความดับ"** ความดับที่ว่านี้หมายถึง**ความดับสมุทัย**เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ดับอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน รวมตลอดไปถึงดับภพดับชาติ (ความเกิดใหม่ โดยมีเหตุปัจจัยได้แก่ อวิชชาตัณหาเป็นต้น) ให้หมดสิ้นไป ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เมื่อกล่าวถึง**นิโรธ**คือ**ความดับ** ในทางปฏิบัติก็หมายถึงว่า เมื่อพระโยคาวจรคือผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานได้พิจารณาสภาวธรรมได้แก่สังขารธรรมทั้งปวงที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างไร มีสามัญลักษณะคือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างไร **เห็นแจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์** หรือเรียกว่า**สามัญลักษณะ**คือลักษณะที่เสมอกันของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (ที่มีวิญญาณครองชื่อว่า**อุปาทินนกสังขาร** ที่ไม่มีวิญญาณครองชื่อ**อนุปาทินนกสังขาร**)

ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่าเป็น**อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**อย่างไร นั้นชื่อว่า **วิปัสสนาปัญญา** คือปัญญาอันเห็นแจ้งชัดในความเป็นธรรมดาของสังขารที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลายทั้งปวงว่า มีสภาพ**ไม่เที่ยง เป็นทุกข์** และ**เป็นอนัตตา** คือมีสภาพที่มิใช่เป็นตัวตน บุคคล เราเขา ของเราของเขาอย่างแท้จริง หรือที่เที่ยงแท้แน่นอน

เมื่อรู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ดังกล่าวแล้ว พระโยคาวจรย่อมเจริญสมถวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไป ถึงเห็นแจ้งแทงตลอดใน**อริยสัจทั้ง ๔** คือ **ทุกขสัจ สมุทัย นิโรธ มรรค เพื่อกำหนดรู้**ความ**จริงอย่างประเสริฐ** ในเรื่องของ**ทุกข์ สมุทัย**เหตุแห่งทุกข์ **นิโรธ**คือความดับทุกข์ กล่าวคือสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ ว่ามีจริงอย่างไร และความบรรลุนิโรธธาตุหรือนิพพานธาตุมีอย่างไร ไปจนถึง**มรรคสัจ** คือกำหนดรู้ความจริงอย่างประเสริฐในหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างนี้ชื่อว่าความรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔ ในเบื้องต้นกำหนดรู้ว่ามีจริงอย่างไรนั้นชื่อว่า **สัจญาณ** และพึงกระทำอย่างไรต่อไป คือกำหนดรู้ว่าควรจะทำอย่างไรต่อไป ชื่อว่า **กิจญาณ** และกำหนดรู้ว่าได้ทำไปอย่างไร ได้ผลดีเพียงไรแล้ว คือว่าทุกข์กำจัดได้แล้ว สมุทัยละได้แล้ว นิโรธทำให้แจ้งได้แล้ว มรรคทำให้เกิดและเจริญได้แล้วนั้นชื่อว่า **กตญาณ** นี้ชื่อว่า**โลกุตตรปัญญา**

ในช่วงของการรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔ นี้ พระโยคาวจรคือผู้เจริญภาวนา เมื่อบรรลุถึงโคตรภูญาณขึ้นไป **โคตรภูญาณ**นั้นก็จะดับหยาบไปหาละเอียด เรียกว่า**ทำนิโรธ** คือ**ดับสมุทัย**เหตุแห่งทุกข์ได้แก่ กิเลส ตัณหา อุปาทาน (อุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นในสังขารธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยึดมั่นในเบญจขันธ์) ในกาย เวทนา

จิต และธรรม ตั้งแต่สุดหยาบ คือทั้ง ณ ภายนอก และทั้ง ณ ภายในต่อ ๆ ไปไปสุดละเอียด จนละกิเลสตัณหาอุปาทานในเบญจขันธ์เหล่านั้นเสียได้ แม้เพียงชั่วคราว จิตละเอียดหนักก็จะถึงพระนิพพาน ยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ขณะนั้นเองเมื่อ**มรรคจิต มรรคปัญญา** ซึ่งรวมเรียกว่า **"มรรคญาณ"** ของพระโยคาวจรนั้น**เกิดและเจริญขึ้นปหานสัญโญชน์** กิเลสร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกได้**โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน** อย่างน้อยที่สุด ๓ ประการ คือสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้แล้ว **ผลจิต**ก็จะเกิดและพระอริยเจ้านั้นเข้าผลสมาบัติไป นั่นแหละ **กตญาณ** ก็จะทำหน้าที่พิจารณาปัจจเวกขณะว่า **มรรคผลที่บรรลุ**มีเพียงไร **กิเลสที่กำจัดไปแล้ว**ได้เพียงไร ถ้ายังไม่ถึงความบรรลุพระอรหัตตผล ก็พิจารณากิเลสที่เหลือว่ามีอะไรอยู่อีก และพิจารณา**พระนิพพาน** ซึ่งเป็น**วิสังขารธรรม**ที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่ามีสภาวะอย่างไร ตามธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า **ทั้งสภาวะพระนิพพาน ทั้งผู้ทรงสภาวะ** และ**อายตนนิพพาน** คือที่สถิตอยู่ของนิพพานธาตุที่เบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว ดังที่เราเคยได้ยินได้ฟังกันว่าพระอรหันต์ท่านดับขันธ์เข้า **อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** นี่ในกรณีพระอรหันตบุคคล

การพิจารณาพระนิพพานนั้นย่อมต้องทั้งรู้ทั้งเห็นพระนิพพาน จึงชื่อว่า**ได้ตรัสรู้** คือ**ได้เห็นแจ้งรู้แจ้งเอง**ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ถ้าพระอรหันตบุคคลก็ย่อมเห็นแจ้งรู้แจ้งตลอดหมดทั้ง**สภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะ** และ**อายตนนิพพาน** คือที่สถิตอยู่ของ**อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ**ที่เบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว

นี้เป็นอาการบรรลุมรรค ผล นิ พพาน ซึ่งเป็นช่วงที่เกี่ยวด้วยนิโรธสัจ

นิโรธสัจ ความจริงอย่างประเสริฐคือ **ความดับเหตุปัจจัยแห่งความทุกข์** กล่าวคืออวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร วิญญาณ นามรูป และภพ ชาติ มรณะ ทุกข์นั้น ในการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานมาถึงช่วงตรงนี้พระโยคาวจรย่อมรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจ ๔ ตามระดับภูมิธรรมของท่าน และสัจธรรมส่วนนิโรธนี้นี่เองที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอยู่เสมอ จนพระอัสสชิเมื่อบรรลุธรรมใหม่ ๆ คือบรรลุพระอรหัตตผลแล้วก็อยู่ในพระอารามที่เวฬุวันมหาวิหาร เมื่อพระสารีบุตรในสมัยที่ยังเป็นมาณพ (อุปติสสปริพพาชก) ได้ติดตามมาเพื่อถามธรรมนั้น พระอัสสชิซึ่งเป็นพระอรหันต์ก็ได้กล่าวในเชิงถ่อมตัวแต่เป็นธรรมลึกซึ้งให้กับพระสารีบุตร ซึ่งภายหลังก็ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวานั้น ให้ทราบธรรมสั้น ๆ แต่ลึกซึ้ง ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า

> **"เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)**
> **เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที มหาสมโณ."**
> **"ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ (หรือมีเหตุเป็นแดนเกิด)**
> **พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุธรรมเหล่านั้น และความดับ**
> **เหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระสมณะเจ้า**
> **ทรงมีปกติตรัสอย่างนี้."**

นี่แหละเหตุให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสเนือง ๆ ถึงเหตุให้เกิดทุกข์ และก็ตรัสถึงความดับเหตุนั้นชื่อว่า**นิโรธ** ดับสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นในเรื่องสมุทัยสัจว่า **อวิชชา**เป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ วิญญาณ**เป็นปัจจัยให้เกิด**นามรูป นามรูป**เป็นปัจจัยให้เกิด**สฬายตนะ สฬายตนะ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ผัสสะ ผัสสะ**เป็นปัจจัยให้เกิด**เวทนา เวทนา**เป็นปัจจัยให้เกิด**ตัณหา ตัณหา**เป็นปัจจัยให้เกิด**อุปาทานและกรรม ตัณหา อุปาทาน และกรรม** นี่แหละเป็นปัจจัยให้เกิด**ภพ ชาติ ชรา มรณะ** และ**ทุกข์** ต่อ ๆ ไปตามลำดับอย่างนี้

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ มีเหตุเป็นแดนเกิด ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นชื่อว่า**สังขารธรรม** โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภท**อุปาทินนกสังขาร** คือสังขารที่มีชีวิตที่มีวิญญาณครองนั่นแหละ มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมเป็นเหตุให้เกิด สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าใครดับเหตุแห่งความเกิดของสังขารธรรมทั้งหลายเหล่านี้ของตนเองเสียได้ กล่าวคือเมื่อความดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน หมดไปได้โดยเด็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหาน ก็ไม่มีตัณหาที่จะเป็นเชื้อให้วิญญาณไปเกิดในภพภูมิใหม่ต่อไปได้อีก นั่นหมายเอาความดับเหตุปัจจัยให้เกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ที่ดับได้อย่างสิ้นเชิงของพระอรหันต์ขีณาสพ เพราะฉะนั้นตรงนี้จึงมีสภาวะที่พึงทราบในส่วนของนิโรธสัจอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ **อาการดับเหตุแห่งทุกข์คือสมุทัย** มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ และก็พลอยให้ทุกข์ดับไปด้วย **นี้เป็นอาการดับสมุทัยแห่งนิโรธ**

ประการที่ ๒ ในขณะเดียวกันก็**มีความบรรลุโลกุตตรธรรม**ที่ชื่อว่า**นิโรธธาตุ** คือ**พระนิพพานธาตุ**

ธรรม ๒ อย่างนี้เกี่ยวเนื่องกัน แต่มีลักษณะต่างกัน ซึ่งมีความอธิบาย**ความหมายของนิโรธสัจ** ในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑ หน้า ๒๑๕ ความว่า

> **"นิโรโธปิ เอกวิโธ อสงฺขตธาตุภาวโต, ปริยายโต ปน ทุวิโธ สอุปาทิเสสอนุปาทิเสสโต, ติวิโธ ภวตฺตยวูปสมโต, จตุพฺพิโธ จตุมคฺคาธิคมนีโย, ปญฺจวิโธ ปญฺจาภินนฺทนวูปสมโต, ฉพฺพิโธ ฉตณฺหากายกฺขยเภทโต."**
>
> **"แม้นิโรธก็เป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นอสังขตธาตุ แต่โดยปริยายมี ๒ อย่าง โดยเป็นสอุปาทิเสสะและอนุปาทิเสสะ, เป็น ๓ อย่างโดยเข้าไปสงบภพทั้ง ๓, เป็น ๔ อย่างโดยควรบรรลุมรรค ๔, เป็น ๕ อย่างโดยเข้าไปสงบความยินดียิ่ง ๕, เป็น ๖ อย่างโดยประเภทแห่งความสิ้นหมู่ตัณหา ๖."**

เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า**ความหมายของนิโรธสัจ** มีความหมายเป็น ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ **เป็นความหมายเดียว** ซึ่งหมายถึง**นิโรธธาตุ** คือ**พระนิพพานธาตุ**โดยปรมัตถ์ที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ ที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงว่า **แม้นิโรธก็เป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นอสังขตธาตุ** อสังขตธาตุคือธาตุธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสอสังขตลักษณะไว้ว่า **ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑**

นี้เป็นพระพุทธดำรัส มีอยู่ในอสังขตสูตร ได้ทรงแสดงอสังขตลักษณะไว้อย่างนี้ นิโรธธาตุกล่าวคือพระนิพพานธาตุในความหมายของนิโรธซึ่งเป็นความหมายอย่างเดียว โดยความเป็นอสังขตธาตุอย่างนี้

ประการที่ ๒ **นิโรธโดยปริยาย** ความหมายทางอ้อม เพื่อชี้แจงให้เข้าใจรายละเอียดให้ถ่องแท้ มี ๒ อย่าง มี ๓ อย่าง มี ๔ อย่าง มี ๕ อย่าง มี ๖ อย่าง ที่ว่ามี ๒ อย่างก็คือ โดยเป็น**สอุปาทิเสสะ**และ**อนุปาทิเสสะ**

สอุปาทิเสสะ แปลว่า **มีอุปาทิเหลืออยู่**

อนุปาทิเสสะ แปลว่า **ไม่มีอุปาทิเหลืออยู่**

นี่คือความหมายของนิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ มี ๒ อย่าง ก็คือการบรรลุมรรค ผล นิพพานที่ยังมี**อุปาทิเหลือ**กับ**ไม่มีอุปาทิเหลือ** "**อุปาทิ**" หมายถึงอะไร อุปาทินี้ก็ยังมีความหมายเป็นสองนัยอีก คือ

นัยหนึ่ง **สภาพที่ถูกกรรมกิเลสถือครอง** หรือ**สภาพที่ถูกอุปาทานยึดมั่น** ซึ่งก็คือ**เบญจขันธ์**นั่นเอง อุปาทินี้มีความหมายว่าเบญจขันธ์

อีกนัยหนึ่ง คือ**ตัวกิเลสเป็นเหตุถือมั่น** หรือ**ความยึดติดถือมั่น**กล่าวคือ**อุปาทาน**นั่นเอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวย่อ ๆ คำว่า **อุปาทิ**จึงมีความหมายเป็น ๒ นัย คือ **อวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน**เป็นต้น นี่นัยที่หนึ่ง กับอีกนัยหนึ่ง คือ **เบญจขันธ์** รวมกันทั้งเบญจขันธ์และกิเลสมีอุปาทานเป็นต้น นั้นชื่อว่า "**อุปาทิ**"

เมื่อเรากล่าว**เฉพาะในส่วนของกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน**

ที่พระอริยเจ้าท่านละได้ ก็ยังกล่าวได้เป็น ๒ ระดับว่า **หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง** คือ**พระอรหันตบุคคล**ผู้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงแท้ ๆ ไม่มีกิเลสเหลือเลย นี้ระดับสูงสุด และ**พระอริยเจ้า**ผู้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรม แต่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์ ได้แก่**พระโสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผล พระสกิทาคามิมรรค พระสกิทาคามิผล พระอนาคามิมรรค พระอนาคามิผล** แม้**พระอรหัตตมรรค** ช่วงกระพริบตาเดียวนั่น ซึ่งยังจัดว่ากิเลสยังมีเหลืออยู่ตามส่วน นี้อีกระดับหนึ่งรองลงมา

ถ้าพูดตามนัยแห่งกิเลส หรือโดยความหมายในการละกิเลสดังกล่าวนี้แล้ว คำว่า**สอุปาทิเสสะ**ก็หมายความว่า พระอริยเจ้าผู้บรรลุนิโรธธาตุหรือบรรลุพระนิพพานธาตุ ที่ดับกิเลสได้แล้วบางส่วน แต่ยังมีกิเลสตัณหาอุปาทานเหลืออยู่ ได้แก่ **ความบรรลุมรรค ผล นิพพาน ของพระเสขบุคคล** นี้ประการหนึ่ง และคำว่า**อนุปาทิเสสะ**คือ**ความบรรลุมรรค ผล นิพพาน ของพระอเสขบุคคล** หรือของ**พระอรหันต์**ผู้หมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว จึงชื่อว่า**อนุปาทิเสสะ** นี้อีกประการหนึ่ง นี้เป็นความหมายในเบื้องต้น

ถ้าจะกล่าวโดยหมายเอา**พระอรหันตบุคคลซึ่งละกิเลสได้โดยสิ้นเชิงแล้ว** คำว่า "**สอุปาทิเสสะ**" มีอุปาทิเหลือ ก็หมายถึง**การบรรลุนิโรธธาตุ**หรือ**พระนิพพานธาตุ** ของ**พระอรหันตบุคคลที่ยังมีอุปาทิเหลืออยู่** คือ**ยังครองเบญจขันธ์อยู่** จึงชื่อว่า**สอุปาทิเสสนิพพาน** ส่วนคำว่า "**อนุปาทิเสสะ**" ก็หมายถึง**นิโรธธาตุ**หรือ**พระนิพพานธาตุ**ของ**พระอรหันตบุคคลที่ไม่มีอุปาทิเหลือ** คือที่**เบญจขันธ์แตกทำลาย**คือ**ตายแล้ว**นั่นเอง จึงชื่อว่า**อนุปาทิเสสนิพพาน**

ทั้ง ๒ กรณี คือทั้ง**สอุปาทิเสสนิพพาน**ซึ่งยังครองขันธ์อยู่ และ**อนุปาทิเสสนิพพาน**ซึ่งเบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว **นิโรธธาตุ**คือ**พระนิพพานธาตุนั้นก็ไม่ได้แตกทำลายไปด้วย** เพราะเป็น**อสังขตธาตุ อสังขตธรรม** เป็น**วิราคธาตุวิราคธรรม** คือเป็นธาตุล้วนธรรมล้วนที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีสภาวะหรืออสังขตลักษณะตามพระพุทธดำรัส (องฺ.ติก. ๒๐/๔๘๗/๑๙๒) ที่ว่า**เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน** (น จิตฺสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ) และ**ไม่ปรากฏความเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป** (น วโย ปญฺญายติ) และ **ไม่ต้องเกิดอีก** (น อุปฺปาโท ปญฺญายติ) เพราะไม่มีเชื้อคืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดได้อีก ดับภพดับชาติโดยสิ้นเชิงแล้ว แต่**พระนิพพานธาตุหาได้ดับสูญหายไปไม่ เพราะเป็นอสังขตธาตุ**และ**เป็นอมตธรรม** ตรงจุดนี้ต้องทำความเข้าใจให้ดี

ความหมายโดยปริยายเป็น ๓ อย่าง **โดยเข้าไปสงบภพทั้ง ๓** ก็ดังที่กล่าวแล้วว่า ความดับแห่งนิโรธนั้น**ดับสมุทัยด้วย ดับภพดับชาติด้วย** เพราะไม่มีเชื้อเป็นเหตุให้เกิดภพเกิดชาติอีก ภพชาติที่ดับนั้น ดับได้หมดทั้ง ๓ ภพ ๓ ภูมิ คือ **กามภพ** ภพของสัตว์โลกที่เสพกาม นับตั้งแต่เทวโลกหรือเทวดา ความปรารถนาหรือยินดีในความเป็นเทวดา ความปรารถนาหรือยินดีในความเป็นมนุษย์ มนุษยโลก และสัตว์โลกในทุคคติภูมิของตนก็ดับ "**ตน**" ไม่มีแล้ว นี่**อุปาทานในตนสมมุติ**และ**สิ่งที่เนื่องด้วยตนดับหมด** คำว่า "**กามภพ**" หมายถึงภูมิจิตของสัตว์โลกที่ยังเสพกามคุณอยู่ ได้แก่ **เทวโลก มนุษยโลก** และ **สัตว์โลกในทุคคติภูมิ** ได้แก่ เปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน นี่ภพที่หนึ่ง ภพที่ ๒ คือ ภูมิจิตของสัตว์โลกใน**รูปภพ** ภพของรูปพรหม ภพที่ ๓ คือ ภูมิจิตของสัตว์โลก

ใน**อรูปภพ** ภพของอรูปพรหม กามภพ รูปภพ อรูปภพนี้ดับหมด คือไม่มีอีก จึงชื่อว่าเป็น ๓ อย่างโดยเข้าไปสงบภพทั้ง ๓

ที่ว่าเป็น ๔ อย่าง **โดยควรบรรลุมรรค ๔** (จตุพฺพิโธ จตุ-มคฺคาธิคมนียโต) คือ**โสดาปัตติมรรค พระสกิทาคามิมรรค พระอนาคามิมรรค พระอรหัตตมรรค** นี้เป็นความหมายของนิโรธโดยปริยาย ๔ อย่าง

เป็น ๕ อย่าง **โดยเข้าไปสงบความยินดียิ่ง ๕** ก็ได้แก่**กามคุณทั้ง ๕** คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกายนั่นเอง

เป็น ๖ อย่าง **โดยประเภทความสิ้นหมู่แห่งตัณหา ๖** โดยปกติเราเคยได้ยินกันแต่ตัณหา ๓ มีกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา เป็นต้น แต่ตัณหา ๖ นี่ เราไม่ค่อยจะเคยได้ยินกัน แต่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อที่ ๒๒๘ หน้า ๒๒๘ ความว่า

> **"ติสฺโส ตณฺหา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา กามตณฺหา รูปตณฺหา... ฯเปฯ"**
>
> **"ตัณหา ๓ ตัณหาในกาม ๑ ตัณหาในภพ ๑ ตัณหาในวิภพ ๑**
>
> **ตัณหาอีก ๓ ได้แก่ ตัณหาในภพ ๑ ตัณหาในรูป ๑ ตัณหาในอรูป ๑**
>
> **ตัณหาอีก ๓ ได้แก่ ตัณหาในรูป ๑ ตัณหาในอรูป ๑ ตัณหาในความดับ ๑"**

ถ้ากล่าวโดยย่อก็คือ **กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา** แล้ว

ก็เพิ่มอีกสองตัณหา **ตัณหาในรูป** เรียก**รูปตัณหา** หมายถึงตัณหาในรูปฌาน รูปภพ **ตัณหาในอรูป** ชื่อ**อรูปตัณหา** คือความทะยานอยาก หรือยินดีพอใจยึดติดในอรูปฌาน ในอรูปภพ

อีกตัณหาหนึ่งชื่อ**นิโรธตัณหา** เป็นตัณหาที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า **ราคะที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ** ชื่อว่า**นิโรธตัณหา** ดังปรากฏในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย ปาฏิวรรค ภาค ๓ หน้า ๑๘๒ ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

> **"กามตณฺหาติ ปญฺจกามคุณิโก ราโค... ฯเปฯ... อุจฺเฉททิฏฺฐิสหคโต ราโค นิโรธตณฺหา"**
>
> "คำว่า **กามตัณหา** ได้แก่ ราคะที่ประกอบด้วยเบญจกามคุณ. ส่วนราคะในรูปภพและอรูปภพจัดเป็นฌานนิกกันติ (ความติดใจในฌาน) ราคะที่ประกอบสัสสตทิฏฐิ คือการปรารถนาด้วยอำนาจภพ ชื่อว่า**ภวตัณหา**. ราคะที่ประกอบอุจเฉททิฏฐิ ชื่อว่า**วิภวตัณหา**. อีกอย่างหนึ่ง ยกเว้นตัณหา ๒ อย่างข้างหลัง (คือภวตัณหาและวิภวตัณหา) ตัณหาที่เหลือชื่อว่ากามตัณหา. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า "บรรดาตัณหาเหล่านั้น ภวตัณหาคืออะไร. คือราคะที่ประกอบสัสสตทิฏฐิ สาราคะ คือความกำหนัดจัดแห่งจิต, ความกำหนัดจัดแห่งจิตนี้เรียกว่าภวตัณหา. บรรดาตัณหาเหล่านั้น วิภวตัณหาคืออะไร. คือราคะที่ประกอบอุจเฉททิฏฐิ สาราคะ คือ

ความกำหนัดจัดแห่งจิต, ความกำหนัดจัดแห่งจิตนี้ เรียกว่าวิภวตัณหา. ตัณหาที่เหลือชื่อว่ากามตัณหา. พึงวินิจฉัยกามตัณหา เป็นต้นอีกหมวดหนึ่ง ราคะที่ประกอบด้วยเบญจกามคุณ ชื่อว่า**กามตัณหา**. ฉันทราคะในรูปภพและอรูปภพ ชื่อว่า**รูปตัณหา และอรูปตัณหา** ๒ อย่างนอกนี้. ส่วนในพระอภิธรรมที่ท่านแถลงรายละเอียดเรื่องตัณหาหมวดนี้ไว้อย่างนี้ว่า "ฉันทราคะที่ประกอบด้วยกามธาตุ ฯลฯ ที่ประกอบด้วยอรูปธาตุ." ด้วยวาระนี้ท่านแสดงอย่างไร, ท่านรวมเอาตัณหาทั้งหมดไว้ด้วยกามตัณหาว่า "ธรรมทั้งปวงที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งตัณหา ด้วยอรรถว่า น่ากำหนัดยินดี" แล้วแสดงตัณหาสองอย่างนอกนี้แยกออกจากกามตัณหานั้น. พึงทราบวินิจฉัยในรูปตัณหาเป็นต้น **ฉันทราคะในรูปภพ ชื่อว่ารูปตัณหา. ฉันทราคะในอรูปภพ ชื่อว่าอรูปตัณหา. ราคะที่ประกอบอุจเฉททิฏฐิ ชื่อว่านิโรธตัณหา**."

กล่าวโดยย่อ หมู่ตัณหา ๖ ก็คือ **"กามตัณหา"** คือความทะยานอยากในวัตถุกาม ได้แก่ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะสิ่งสัมผัสทางกาย ซึ่งก็มีอยู่ในภพ ๓ นี่แหละ **"ภวตัณหา"** คือความทะยานอยากได้ อยากมี อยากเป็น **"วิภวตัณหา"** เป็นความทะยานอยากที่ตรงกันข้าม ในลักษณะของความรังเกียจเดียดฉันท์ ไม่ปรารถนาที่จะพบเห็น

ไม่ปรารถนาที่จะได้ จะมี จะเป็น เป็นต้น นี่เรารู้เราเข้าใจกันโดยธรรมดาอย่าง นั้น ที่เพิ่มมาอีก ๓ ตัณหานี้ ก็ในพระอภิธรรมท่านแสดง **"รูปตัณหา"** คือความยินดีพอใจในรูปภพ ความทะยานอยากในรูปภพ คือความทะยานอยาก ยินดี พอใจ ยึดติดในรูปฌานและในรูปภพ **"อรูปตัณหา"** ฉันทราคะในอรูปภพ คือความยินดีพอใจ ทะยานอยากในอรูปฌานและในอรูปภพนั่นเอง ส่วนราคะที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ ชื่อว่า **"นิโรธตัณหา"** อย่างพวกที่ถือว่าโลกสูญ คือเห็นว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยอะไรเป็นเครื่องปรุงแต่งสัตว์โลกเกิดมาก็มีเพียงเท่านี้ ตายไปแล้วก็สูญ เพราะฉะนั้นเขาก็ปรารถนาความไม่มีนั้น ชื่อว่าราคะที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ อย่างนั้นแหละชื่อว่านิโรธตัณหา จึงเป็นตัณหา ๖ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อเข้าใจลักษณะของนิโรธสัจตรงนี้แล้ว ค่อยพิจารณาต่อไปในเรื่องของการแทงตลอดอริยสัจ ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับนิโรธสัจนี้ให้ดี

• • •

บทที่ ๔
มรรคสัจ

มรรคสัจ คือความจริงอย่างประเสริฐในมรรค ซึ่งหมายเอา **อริยมรรคมีองค์ ๘ คือทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร** ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ขึ้นชื่อว่ามรรค หรือทางสายกลางอันเป็นข้อปฏิบัติ ๘ ประการ ที่จะให้สามารถกำจัดอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งการเกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้นั้น แท้ที่จริงก็มีถึง ๒ ระดับ คือ**มรรคในระดับโลกิยะ** หรือ**โลกิยธรรม**นั้น กำจัดกิเลสได้ชั่วคราว กับ**มรรคในระดับโลกุตตระ** เป็น**โลกุตตรธรรม** ชื่อพระอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ตัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างถาวร ตามลำดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้เป็นชั้น ๆ ไป ดังเช่น

พระโสดาปัตติมรรค กำจัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้โดยสิ้นเชิง

พระสกิทาคามิมรรค ก็ตัดสังโยชน์ ๓ ประการ ได้ดังเช่น

พระโสดาปัตติมรรค แต่ละกิเลสประเภทโลภะ โทสะ โมหะ ได้จนเหลือเบาบางยิ่งกว่าพระโสดาปัตติมรรค

พระอนาคามิมรรค ละหรือกำจัดสังโยชน์อีก ๒ ประการได้ คือกามราคะและปฏิฆะ รวมเป็นตัดสังโยชน์ (กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก) เบื้องต่ำ ๕ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และปฏิฆะได้

พระอรหัตตมรรค ตัดสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการดังกล่าวแล้วได้ด้วย แล้วยังตัดสังโยชน์เบื้องสูงอีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ได้โดยสิ้นเชิง **เป็นสมุจเฉทปหาน**

นี้คือ**มรรคสัจ คือความจริงอย่างประเสริฐ** ใน**หนทางปฏิบัติเพื่อความบรรลุมรรค ผล นิพพาน** ที่ชื่อว่า**อริยมรรคมีองค์ ๘** หรือ**มัชฌิมาปฏิปทา** ข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป ดังที่ได้กล่าวแล้วนั้น **ความหมายของมรรคสัจ** ดังกล่าวนั้น ก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เดียวกันนี้ คือคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑ หน้า ๒๑๕-๒๑๖ ว่า

> **"มคฺโคปิ เอกวิโธ ภาเวตพฺพโต... ฯเปฯ... จตุพฺพิโธ โสตาปตฺติมคฺคาทิวเสน."**
>
> **"แม้มรรค ก็เป็นอย่างเดียวโดยควรทำให้เกิด, เป็น ๒ อย่าง คือ โดยประเภทแห่งสมถะและวิปัสสนา หรือโดยประเภทแห่งทัสสนะและภาวนา, เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งขันธ์ ๓,**

จริงอยู่มรรคนี้ เพราะเป็นสัปปเทสธรรม จึงสงเคราะห์ด้วยขันธ์ ๓ (คือ ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ และปัญญาขันธ์) **ที่เป็นนิปปเทสธรรม ดุจเมืองสงเคราะห์รวมเข้าด้วยราชอาณาจักรฉะนั้น ดังที่ท่านกล่าวว่า**

'ดูกรอาวุโส วิสาขะ ขันธ์ ๓ ไม่สงเคราะห์เข้าด้วยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นอริยะ. ดูกรอาวุโส วิสาขะ มรรคมีองค์ ๘ อันเป็นอริยะ สงเคราะห์เข้าด้วยขันธ์ ๓. ดูกรอาวุโส วิสาขะ ธรรมเหล่านี้ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต และสัมมาอาชีโว สงเคราะห์เข้าในศีลขันธ์ ธรรมเหล่านี้คือ สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สงเคราะห์เข้าในสมาธิขันธ์ ธรรมเหล่านี้คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สงเคราะห์เข้าใน ปัญญาขันธ์

มรรคเป็น ๔ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งโสดาปัตติมรรค เป็นต้น."

นี่คือความหมายของอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระโยคาวจร ขณะเมื่อปฏิบัติหรือเจริญสมถวิปัสสนาภาวนา รู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณะของสังขารธรรมทั้งปวงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร ชื่อว่า**วิปัสสนาปัญญา** แล้วเจริญสมถวิปัสสนาต่อไป ให้เห็นแจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔ อันเป็นไปในญาณ ๓ คือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจนี้ ชื่อว่า **โลกุตตรปัญญา**

เมื่ออริยมรรครวมเป็นเอกสมังคี ทำหน้าที่พร้อมกัน พร้อมกับโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ประการ สามารถที่จะกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า **สังโยชน์** คือกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกได้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ย่อมก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชน เข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เมื่อละสังโยชน์ได้ ๑๐ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ปฏิฆะ และกามราคะ อันเป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ กับสังโยชน์เบื้องสูงอีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้ ก็บรรลุมรรค ผล นิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง **เป็นพระอรหันตบุคคล** ด้วยประการฉะนี้

แต่ก็มีข้อสังเกตให้เป็นที่เข้าใจว่า **มรรคสัจ**คือความจริงอย่างประเสริฐในหนทางปฏิบัติ เพื่อกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไปนั้น มรรคสัจนั้นมีความหมายทั้ง**โดยความหมายเดียวว่า โดยควรทำให้เกิด** และ **ความหมายหลายอย่าง** ได้แก่

เป็น ๒ อย่าง โดยประเภทแห่งสมถะและวิปัสสนา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป หรือ**โดยประเภทแห่งทัสสนะและภาวนา** ทัสสนะหมายเอาความเห็นแจ้ง กล่าวคือ**เห็นแจ้งแล้วจึงรู้แจ้ง คือทั้งรู้ทั้งเห็น** ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดง มีปรากฏในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า

จกฺขุํ อุทปาทิ จักขุเกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ญาณํ อุทปาทิ ญาณคือความรู้แจ้ง เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ปญฺญา อุทปาทิ ปัญญาอันเห็นแจ้งเกิดขึ้นแก่เรา

วิชฺชา อุทปาทิ วิชชาเกิดขึ้นแล้วแก่เรา

อาโลโก อุทปาทิ ความเห็นแจ้งทั้งหมด เรียกว่าเห็นแจ้งโลก **เกิดขึ้นแล้วแก่เรา**

เพราะฉะนั้น **อริยมรรค**นี้ก็**เป็นทัสสนะ**คือ**ทั้งเห็นและรู้** ด้วยประการฉะนี้ และ**ภาวนา**นั้นคือ**ทำให้เกิดให้เจริญ**ขึ้น มรรคเป็นธรรมที่ควรทำให้เกิดและให้เจริญ

เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งขันธ์ ๓ ก็คือสงเคราะห์อริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในขันธ์ ๓ คือ **ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์** และ**ปัญญาขันธ์** กล่าวคือ

สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว นี้สงเคราะห์เข้า**ในศีลขันธ์**

สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้สงเคราะห์เข้าใน**สมาธิขันธ์**

สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สงเคราะห์เข้า**ปัญญาขันธ์**

• • •

บทที่ ๕
อริยสัจ ๔ : ลักษณะและอาการแทงตลอด

๑. ลักษณะแห่งสัจจะทั้ง ๔

มีปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๕๐ หน้า ๔๕๔-๔๕๕ ว่า

> **"สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ ฯ สจฺจานํ อิมานิ เทฺว ลกฺขณานิ...ฯเปฯ....**
>
> **สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ ฯ สจฺจานํ อิมานิ ฉ ลกฺขณานิ....ฯเปฯ...**
>
> **สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ ฯ สจฺจานํ อิมานิ ทฺวาทส ลกฺขณานิ...ฯเปฯ"**

มีคำแปลซึ่งจะแยกหัวข้อให้เห็นเป็น ๓ หัวข้อดังต่อไปนี้

(๑) สัจจะมีลักษณะ ๒

> **"สัจจะมีลักษณะเท่าไร? สัจจะมีลักษณะ ๒ คือ สังขตลักษณะ ๑ อสังขตลักษณะ ๑ สัจจะมีลักษณะ ๒ นี้"**

เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า**สัจจะทั้ง ๔** นี้ มีลักษณะที่พึงสังเกตอยู่ ๒ ประการ คือ มีทั้ง**สังขตลักษณะ** คือเป็นธรรมที่**ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** ชื่อว่า**สังขตธรรม**อย่างหนึ่ง และมีทั้ง**อสังขตลักษณะ** คือเป็นธรรมที่ไม่**ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** ชื่อว่า**อสังขตธรรม**อีกอย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ในการที่จะศึกษาธรรมปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรค ผลนิพพาน ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง ต้องเข้าใจจุดนี้ **ต้องเข้าใจลักษณะแห่งสัจจะทั้ง ๔ นี้ ว่าสัจจะไหนเป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะ**ตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **ปรากฏความเกิด ๑ ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑** นี้อย่างหนึ่ง **และต้องเข้าใจว่าสัจจะไหนเป็นอสังขตธรรม** ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอสังขตลักษณะไว้ว่า **ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑** ข้อนี้ต้องเข้าใจทีเดียว

เพราะฉะนั้น พระสารีบุตรมหาเถระจึงได้ชี้แจงในปฏิสัมภิทามรรคต่อไปว่า

(๒) สัจจะมีลักษณะ ๖

> **"สัจจะมีลักษณะเท่าไร? สัจจะมีลักษณะ ๖ คือ สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรากฏ ๑ สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่ปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑ สัจจะมีลักษณะ ๖ นี้."**

(๓) สัจจะมีลักษณะ ๑๒

> **"สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๑๒ *ทุกขสัจ* มีความเกิดปรากฏ ๑ มีความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑ *สมุทัยสัจ* มีความเกิดปรากฏ ๑ มีความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑ *มรรคสัจ* ปรากฏความเกิด ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑ *นิโรธสัจ* ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่ปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ สัจจะมีลักษณะ ๑๒ นี้."**

เพราะฉะนั้น ทั้ง**ทุกข์ สมุทัย** และ**มรรค**นั้น **เป็นสังขารธรรม** จึงมีสภาวะที่**ไม่เที่ยง** คือ **อนิจฺจํ** และมีพระพุทธดำรัสว่า **ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา** ซึ่งแปลความว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นแหละเป็นทุกข์** คือตั้งอยู่หรือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นาน **สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา** เพราะฉะนั้น **ทุกขสัจ สมุทัยสัจ มรรคสัจ ซึ่งเป็นสังขตธรรม จึงมีสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**

แต่ส่วน**นิโรธสัจ** ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงว่า **ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมสลายไม่ปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑** เพราะฉะนั้น**นิโรธสัจ** คือ**นิโรธธาตุ โดยความหมายเดียวว่าเป็นอสังขตธาตุนั้นเอง ที่มีอสังขตลักษณะ คือความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมสลายไม่ปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ความแปรปรวน**

ไม่ปรากฏ ๑

ข้อนี้พึงทำความเข้าใจให้ดีว่า **นิโรธธาตุ**โดยความหมายเดียว ผู้เขียนเน้นว่า **นิโรธธาตุ**คือ**นิโรธสัจที่เป็นอสังขตธาตุ**นี่แหละเป็นความหมายเดียว ก็คือ**พระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้า พระอรหันต์เจ้า ท่านบรรลุ**นั้นเอง แต่ลำพังคำว่า "**นิโรธ**" มีความหมายได้ทั้งความหมายเดียว คือเป็นนิโรธธาตุที่เป็นอสังขตะนี้ และมีความหมายมากกว่า ๑ ได้แก่ ความหมาย ๒ คือ**สอุปาทิเสสะ** คือนิโรธธาตุที่พระอรหันต์เจ้ายังครองเบญจขันธ์อยู่ มีอุปาทิอยู่ และ **อนุปาทิเสสะ** คือนิโรธธาตุหรือนิพพาน-ธาตุที่พระอรหันต์เจ้าไม่มีอุปาทิเหลือ คือเบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว ไม่มีอุปาทิเหลือ นั่นเป็นความหมาย ๒ ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

เพราะฉะนั้น ใน**การแทงตลอดอริยสัจจึงต้องเข้าใจจุดนี้ให้ดี**

นอกจากนั้น ยังพึงเข้าใจนิโรธต่อไปถึง**อาการแทงตลอดแห่งอริยสัจ ๔** ในความหมายของนิโรธว่า "**อาการดับแห่งนิโรธ**" **คืออาการดับสมุทัยแห่งนิโรธ** ในขณะที่พระอริยเจ้ากำลังบรรลุมรรค ผล นิพพาน **อาการบรรลุนิพพาน**นั้นนั่นแหละ**เป็นสังขตธรรม** ที่มีสังขตลักษณะ คือมีความเกิดปรากฏ ๑ มีความเสื่อมสลายปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ มีความแปรปรวนปรากฏ ๑ อาการที่พระอริยเจ้าบรรลุผล มรรค นิพพาน อย่างนั้นแหละ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒. อาการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔

พระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงธรรมเรื่องการแทงตลอดสัจจะนี้ มีปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อที่

๕๔๖ หน้า ๔๕๐ มีความว่า

> **"กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ... ฯเปฯ... จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ...ฯเปฯ..."**
>
> **"สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการเท่าไร? สัจจะ ๔ มีการแทงตลอด ด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๔ คือ ด้วยความเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ ด้วยความเป็นปฏิเวธ ๑ สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ ด้วยอาการ ๔ นี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์เป็น ๑ สัจจะนั้นเป็น ๑ บุคคลก็ย่อมแทงตลอดสัจจะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว"**

สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว **ด้วยอาการเท่าไร นี้เป็นเรื่องการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔** ต้องจับประเด็นนี้ไว้ให้ดี ว่า**แทงตลอดด้วยอาการเท่าไร? นี้เป็นอาการแทงตลอด** โปรดเข้าใจตามนี้ด้วย พระสารีบุตรมหาเถระท่านได้แสดงไว้ว่า **สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๔ คือด้วยความเป็นของแท้** ๑ (ตถฏฺเฐน) **ด้วยความเป็นอนัตตา** ๑ (อนตฺตฏฺเฐน) **ด้วยความเป็นของจริง** ๑ (สจฺจฏฺเฐน) **ด้วยความเป็นปฏิเวธ** ๑ (ปฏิเวธฏฺเฐน) สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ **ด้วยอาการ ๔ นี้** สัจจะใดท่านสงเคราะห์เป็น ๑ สัจจะนั้นเป็น ๑ บุคคลก็ย่อมแทงตลอดสัจจะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น **สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว**

เพราะฉะนั้น **อาการแทงตลอดมี ๔ ประการ** คือ แทงตลอด**โดยความเป็นของแท้ ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยความเป็นของจริง** และ**ด้วยความเป็นปฏิเวธ** คือธรรมที่บรรลุ แทงตลอดแล้วก็บรรลุ เฉพาะ**อาการแทงตลอดด้วยความเป็นอนัตตา** ท่านพระสารีบุตร มหาเถระได้อธิบายต่อไปอีกว่า

> **"สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตาอย่างไร สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตาด้วยอาการ ๔ คือ สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ เป็นสภาพที่มิใช่ตน ๑ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย เป็นสภาพมิใช่ตน ๑ สภาพดับแห่งนิโรธเป็นสภาพมิใช่ตน ๑ สภาพเป็นทางแห่งมรรคเป็นสภาพมิใช่ตน ๑ สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ ด้วยความเป็นอนัตตาด้วยอาการ ๔ นี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์เป็น ๑ สัจจะนั้นเป็น ๑ บุคคลก็ย่อมแทงตลอดสัจจะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว"**

การแทงตลอดสัจจะ ๔ นั้นแทงตลอดด้วยญาณเดียว **ด้วยความเป็นอนัตตาอย่างไร** คือเห็นอย่างไร แทงตลอดคือเห็นแจ้ง**ด้วยอาการ ๔ อย่าง** อย่างไรที่ชื่อว่า**ด้วยความเป็นอนัตตา**ตามที่แสดงไว้นั้น พึงทราบดังนี้

ประการที่ ๑ เป็นสภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ ที่ว่าทุกขังหรือ

ทุกขตา ความเป็นทุกข์ เป็นสภาพที่ทนได้ยาก นี้ประการหนึ่ง จึงชื่อว่าหรือ**เป็นสภาพที่มิใช่ตน มิใช่ตัวตน คือมิใช่อัตตา ไม่เป็นอัตตา**

ประการที่ ๒ มีสภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย ก็คือเป็นสมุทัยนั้นแหละ **เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์** ได้แก่ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน** เป็นต้น นี้ก็**เป็นสภาพที่มิใช่ตน เพราะมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไป**

ประการที่ ๓ สภาพดับแห่งนิโรธ (มิใช่ตัวนิโรธธาตุที่บรรลุ)

คำว่า **"สภาพดับ"**

ถามว่า อะไรดับ ?

ตอบว่า **สมุทัยดับ** คือ**อวิชชาดับ กิเลส ตัณหา อุปาทานดับ และภพ ชาติดับ** นี่คือ**อาการดับ**หรือ**สภาพดับแห่งนิโรธ**

ตรงนี้แหละ **ถ้าใครไม่ศึกษาให้ดี ไม่ปฏิบัติให้เห็นผลตามสมควรแก่ธรรม เหมือนพระผู้สุปฏิปันโน ก็จะไปหลงนึกว่า นิโรธธาตุคือนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุที่เป็นอกิริยาแล้ว เป็นวิสังขาร เป็นอสังขตธรรมที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ เป็นสภาพมิใช่ตัวตน** คือว่ามิใช่ตัวตน ความจริง**อรรถาธิบายตรงนี้หมายเอาอาการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔ ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ คือสภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ ๑ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย ๑ และสภาพดับ คือสภาพดับแห่งนิโรธ ๑ ว่าเป็นสภาพมิใช่ตัวตน**

สภาพดับแห่งนิโรธนั้นคืออาการที่สมุทัยดับอันมีอวิชชาดับ กิเลส ตัณหา อุปาทานดับ และภพ ชาติดับ ทุกข์ก็ดับ **สภาพคืออาการที่ทุกข์ดับเพราะเหตุคือสมุทัยดับนี้เองเป็นสภาพดับแห่งนิโรธ** ซึ่งยังจัดเป็นกิริยาอยู่ **ไม่ใช่ตัวนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าท่านได้**

บรรลุแล้ว เป็นอกิริยา เป็นวิสังขารธรรม อสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ เป็นตัวดับสูญ เป็นตัวหมดไป ไม่ใช่อย่างนั้น

ประการที่ ๔ สภาพเป็นทางแห่งมรรค เป็นทางปฏิบัติ มรรคจิตเกิดขึ้นปหานสัญโญชน์ ผลจิตก็เกิด เข้าผลสมาบัติไป นั้นแหละ **สภาพเป็นทางแห่งมรรค** คือเป็นทางปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ **อาการนั้นเป็นอาการที่ ๔ ว่าเป็นสภาพมิใช่ตัวตน**

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ นี้

เพราะฉะนั้นกรณีนี้ **ใครอย่าเพิ่งไปทึกทักว่านิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุซึ่งเป็นวิสังขาร เป็นอสังขตธรรม**ที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุว่า**เป็นอนัตตา** คือว่า**เป็นสภาพมิใช่ตัวตน** ที่จริง**นิโรธธาตุหรือนิพพานธาตุนั่นเป็นธรรมที่บรรลุ เป็นอกิริยาแล้ว ไม่ใช่อาการแทงตลอด ซึ่งยังเป็นกิริยาอยู่ เป็นคนละประเด็น อย่าสับสนปนเปกัน**

แต่**อาการแทงตลอด** ซึ่ง**สภาพดับแห่งนิโรธ** คือ**สภาพที่ทุกข์ดับเพราะเหตุคือสมุทัยดับ (และแม้มรรคสัจซึ่งเป็นสภาพเป็นทางแห่งมรรค) ก็เป็นสภาพมิใช่ตัวตน** ด้วยประการฉะนี้

ดังที่ได้เคยกล่าวไว้แล้วว่า **ทุกขสัจ สมุทัย มรรค** ๓ ประการ **นี้เป็นสังขตธรรม** ซึ่งมีสภาวะที่**เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**

ส่วน**นิโรธสัจ เฉพาะแต่อาการแทงตลอด** ซึ่ง**แทงตลอดด้วยอาการ ๔** คือด้วยเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ และด้วยความปฏิเวธ ๑

เฉพาะในส่วนที่ว่าด้วย**ความเป็นอนัตตา**นั้นก็มี**การแทงตลอด**

ด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ คือเป็นสภาพทนได้ยากแห่งทุกข์ ๑ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย ๑ สภาพดับแห่งนิโรธ ๑ และสภาพเป็นทางแห่งมรรค ๑ ด้วยประการฉะนี้

อาการแทงตลอดที่ ๓ คือ**สภาพดับแห่งนิโรธ คือสภาพที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ** เท่านั้นแหละเป็นตัวดับ **เป็นอนัตตา เป็นสภาพที่มิใช่ตัวตน ไม่ใช่ตัวนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุซึ่งเป็นธรรมที่พระอริยเจ้าท่านได้บรรลุแล้ว เป็นวิสังขาร เป็นอสังขตธรรมที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่**

อุปมาดั่งอาการที่ความร้อนดับเพราะไฟดับ ความเย็นย่อมปรากฏ อาการที่ความร้อนดับเพราะไฟดับเท่านั้นที่เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน เพราะแปรไป สูญไป ส่วนความเย็นที่ยังดำรงอยู่ ยั่งยืน หาได้เป็นอนัตตา คือเป็นสภาพมิใช่ตนเพราะแปรไป สูญไปไม่ ฉันใด อาการที่พระโยคาวจรแทงตลอดสัจจะ ๔ มีนิโรธเป็นต้น ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ ก็ฉันนั้น เฉพาะแต่อาการที่แทงตลอดนิโรธสัจ ด้วยสภาพดับแห่งนิโรธเท่านั้นที่เป็นอนัตตา นิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุอันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ เป็นอกิริยาแล้ว เป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่นั้น หาได้เป็นอนัตตา เพราะแปรไป สูญไปไม่

เพราะเหตุไรนิโรธธาตุคือ**พระนิพพานธาตุ**อันพระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านได้บรรลุ**จึงไม่เป็นอนัตตา** และ**เฉพาะแต่อาการแทงตลอดนิโรธสัจด้วยสภาพดับแห่งนิโรธเท่านั้นที่เป็นอนัตตา**?

เฉลยว่า เพราะ**นิโรธธาตุ** คือ**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** อันพระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านได้บรรลุแล้วนั้นเป็น**อกิริยา** เป็น**อสังขตธรรม**

ซึ่งมีอสังขตลักษณะ ๓ (องฺ.ติก. ๒๐/๔๘๗/๑๙๒) คือ**ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑** หรืออีกนัยหนึ่งเป็น**วิสังขารธรรม**ที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีสภาวะที่**เที่ยง (นิจฺจํ) เป็นบรมสุข (ปรมํ สุขํ) และยั่งยืน (ธุวํ) จึงไม่ตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์** แต่ส่วน**อาการแทงตลอดนิโรธสัจ**เป็น**สังขตธรรม**ซึ่งมีสังขตลักษณะ ๓ (องฺ.ติก.๒๐/๔๘๖/๑๙๒) คือ ปรากฏความเกิด ๑ ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑ หรืออีกนัยหนึ่ง เป็น**สังขารธรรม** ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง **จึงตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ ตามหลักพระสัจธรรม คือหลักซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันดุจโซ่ ๓ ห่วง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว** ว่า

"ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา"

(สํ.ข.๑๗/๙๑/๕๖)

"สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา"

ถ้านิโรธธาตุ คือ **พระนิพพานธาตุ ซึ่งเป็นอสังขตธรรม เป็นอมตธรรม อันพระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านได้บรรลุแล้วนั้น *เป็นอนัตตา*** ก็ย่อมหมายความว่า

นิโรธธาตุ คือ **พระนิพพานธาตุนั้น เป็นอนิจจัง และทุกขังด้วย** เพราะเป็นลักษณะที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันดุจโซ่ ๓ ห่วงดังกล่าวแล้ว **ซึ่งย่อมเป็นไปไม่ได้**

เพราะทั้งขัดด้วยหลักพระสัจธรรม คือ พระไตรลักษณ์ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว

ทั้งขัดด้วยอสังขตลักษณะของนิโรธธาตุ คือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ ซึ่งเป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรมที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ อันเป็นความจริงแท้ และ

ทั้งขัดด้วยลักษณะอันแท้จริงของพระนิพพานธาตุ ซึ่งเป็นสภาวะที่เที่ยง (นิจฺจํ) เป็นบรมสุข (ปรมํ สุขํ) และ ยั่งยืน (ธุวํ) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า พระอรหันต์เจ้ามีพระสารีบุตรมหาเถระเป็นต้นได้แสดงไว้ดีแล้ว

ถ้าใครทิ้งหลักสัจธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้วนี้ ก็เลอะเหลว มีโอกาสเข้าใจผิดเพี้ยนไปจากสัจธรรมนี้ได้โดยง่าย และจะกลายเป็นอุจเฉททิฏฐิ เป็นคนนอกศาสนาไปโดยไม่รู้ตัวได้ แต่พระอริยเจ้าผู้สุปฏิปันโนได้รู้แจ้งแทงตลอดในสังขารธรรมและวิสังขารธรรมคือพระนิพพานได้ตามที่เป็นจริงแล้วย่อมไม่เห็นผิดเพี้ยนไปจากหลักสัจธรรมนี้ได้เลย

หลักฐานเป็นอย่างนี้ และ**ผู้ปฏิบัติธรรมที่ได้ผลสมควรแก่ธรรม เขาก็เห็นอย่างนี้** นี่เป็นเพียงตัวอย่างในส่วนของนิโรธ ซึ่งบางท่านอาจจะสำคัญผิด ก็เลยไปคิดว่านิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุเป็นอนัตตา ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น **เป็นอนัตตาแต่เฉพาะอาการดับแห่งนิโรธ**เท่านั้น

ดังที่พระอรรถกถาจารย์ ได้อรรถาธิบาย**ความหมายของการแทงตลอดแห่งสัจจะทั้ง ๔ นี้** ปรากฏในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๓๐ ไว้อีกว่า

"เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ ...ฯเปฯ...

จตฺตาริปิหิ อนตฺตาเยว"

"บทว่า เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌติ

(บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว)

ความว่า บุคคลกำหนดเป็นอย่างดีถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกันและเป็นอันเดียวกันในส่วนเบื้องต้นแล้วดำรงอยู่ ย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งมีความเป็นของแท้เป็นต้นด้วยมรรคญาณหนึ่งในขณะแห่งมรรค"

ที่ว่า **บุคคลกำหนดเป็นอย่างดีถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกัน** ต่างกันอย่างไร? ความต่างกันแห่งสัจจะ ๔ นั้น คือ

ทุกขสัจ สมุทัยสัจ มรรคสัจ นี่เป็น**สังขตธรรม** มี**สังขตลักษณะ**อย่างเดียวกัน คือมี**ความเกิดปรากฏ เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ** และมี**ความเสื่อมสลายปรากฏ** นี่คือ**ความต่างกัน**ระหว่าง**ทุกขสัจ สมุทัยสัจ**และ**มรรคสัจ กับ นิโรธสัจ**

นิโรธสัจนั้นมี**สังขตลักษณะ** เพราะไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งคือ **ความเกิดไม่ปรากฏ ความเสื่อมสลายไม่ปรากฏ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรไม่ปรากฏ**

เนื้อความตรงนี้ ท่านว่า **บุคคลกำหนดเป็นอย่างดีถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกัน**

ต่างกันคือ ทุกขสัจ สมุทัย และมรรคสัจ ๓ อย่างนี้ **เป็นสังขตธรรม แต่นิโรธสัจเป็นอสังขตธรรม** นี่คือความต่างกัน

และความ**เป็นอันเดียวกัน**นั้นก็คือ **ทุกขสัจ สมุทัย และมรรคสัจ**เป็นอย่างเดียวกัน คือ**เป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะเหมือนกัน**

คือมีความเกิดปรากฏ เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ มีความเสื่อมสลายปรากฏ เป็นต้น

และแม้ในตัว**นิโรธสัจ**เองก็มีทั้งความต่างกันและเป็นอันเดียว **ความต่างกัน**ก็คือ **นิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ที่พระอริยเจ้าบรรลุนั้นเป็นอสังขตธรรม** ไม่ปรากฏความเกิด ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน หรืออีกนัยหนึ่ง เป็น**วิสังขารธรรมที่ไม่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ แต่อาการแทงตลอดแห่งนิโรธคือสภาพที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ อันเป็นสภาพคืออาการดับแห่งนิโรธนั้นยังเป็นกิริยา เป็นสังขตธรรม** หรือ**สังขารธรรม จึงมีสภาพที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**

นี่เองที่พระอรรถกถาจารย์ท่านได้แสดงอาการแทงตลอดว่า **บทว่า เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌติ** (บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว) **ความว่า บุคคลกำหนดเป็นอย่างดี** คือ**ต้องกำหนดรู้ให้ดีถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกันและเป็นอันเดียวกัน** ดังที่กล่าวมาแล้ว เห็นได้ว่า แม้นิโรธโดยความหมายอย่างเดียว เฉพาะนิโรธธาตุเป็นอสังขตะ แต่ถ้าโดยปริยายโดยสอุปาทิเสสะและอนุปาทิเสสะก็ยังต่างกัน นี่เป็นอย่างนี้ และ**แม้อาการหรือสภาพดับแห่งนิโรธก็ไม่เหมือน ไม่เป็นอย่างเดียวกัน คือต่างกันกับนิโรธธาตุอันพระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านได้บรรลุแล้ว เป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ ต้องเข้าใจตรงนี้ในส่วนเบื้องต้นแล้วดำรงอยู่** คือ**ต้องเข้าใจหลักพระสัจธรรมนี้ให้ดีก่อน ย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่ง มีความเป็นของแท้เป็นต้น ด้วยมรรคญาณหนึ่งในขณะแห่งมรรค** คือจึงเห็นแจ้งแทงตลอดอย่างถูกต้อง จะต้องกำหนดรู้

ตรงนี้ให้แน่นอนก่อน

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายต่อไปในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ ในหน้า ๒๓๐ ว่า

> **"ถามว่า เมื่อแทงตลอดสัจจะหนึ่งที่มีความเป็นของแท้เป็นต้น ของนิโรธสัจจะ ย่อมเป็นการแทงตลอดสัจจะหนึ่งที่มีความเป็นของแท้เป็นต้น แม้สัจจะที่เหลืออย่างไร?"**

ก็คือว่าเมื่อแทงตลอดสัจจะหนึ่งอีกสัจจะอื่นก็แทงตลอดเหมือนกัน ความนี้เป็นอย่างไร ท่านแสดงเป็นคำถามไว้ แล้วก็จะแสดงคำตอบไว้ เพื่อให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง จะได้หมดสงสัย ว่า

> **"แก้ว่า เมื่อโยคาวจรกำหนดด้วยดีถึงความต่างกันและความเป็นอันเดียวกันของขันธ์ ๕ ในส่วนเบื้องต้นแล้วจึงดำรงอยู่."**

นี่ท่านยกตัวอย่างขันธ์ ๕ การแทงตลอดขันธ์ ๕ ให้กำหนดด้วยดีถึงความต่างกัน ความต่างกันมีอย่างไรบ้าง เช่น ของ**ขันธ์ ๕** ก็มีรูปขันธ์ มีนามขันธ์ ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือมี**รูปกับนาม** รูปธรรม นามธรรม นี้คือความต่างกัน แต่**ความเหมือนกันของขันธ์ ๕** ก็คือ**สามัญลักษณะ** ลักษณะที่เสมอกันของขันธ์ ๕ ทั้งหลายเหล่านี้ หรือเบญขันธ์ทั้งหลาย ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่ความเหมือนกันเห็นในส่วนเบื้องต้นแล้วจึงดำรงอยู่ ท่านว่า **"เมื่อพระโยคาวจรกำหนดด้วยดีถึงความต่างกันและความเป็นอันเดียวกันของขันธ ๕ ในส่วนเบื้องต้นแล้วจึงดำรงอยู่"** ท่านแสดงเป็นอุปมาอุปไมย และก็**เป็นวิธีปฏิบัติ**

หรือเป็นวิปัสสนาวิธีด้วย และก็**เป็นความบรรลุด้วย** ว่า

> **"ในเวลาที่ออกจากมรรค ออกโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง ออกโดยความเป็นทุกข์ หรือออกโดยความเป็นอนัตตา แม้เมื่อเห็นขันธ์หนึ่ง โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นต้น แม้ขันธ์ที่เหลือก็เป็นอันเห็นโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นต้นฉันใด แม้การแทงตลอดสัจจะหนึ่งที่มีความเป็นของแท้เป็นต้น ของสัจจะที่เหลือก็พึงเห็นมีอุปมาฉันนั้น."**

นี้ท่านแสดงเปรียบเทียบว่า เมื่อกำหนดด้วยดีถึงความต่างกันและความเป็นอันเดียวกัน ของสิ่งที่จะแทงตลอดโดยยกเอาขันธ์ ๕ มาเป็นตัวอย่างไว้ ในส่วนเบื้องต้นแล้วดำรงอยู่ เมื่อเห็นขันธ์หนึ่งโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นต้น ขันธ์อื่น ๆ เช่นเห็นรูปว่าไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็พลอยเห็นว่าหรือเห็นแจ้งแทงตลอดไปด้วยกันว่าไม่เที่ยงเหมือนกัน **อุปมานี้ฉันใด การแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔** เป็นต้นว่า **ในเวลาที่ออกจากมรรค ออกโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง ออกโดยความเป็นทุกข์ หรือออกโดยความเป็นอนัตตา ก็ฉันนั้น** และแม้การแทงตลอดสัจจะหนึ่งที่**มีความเป็นของแท้**อย่างนี้เป็นต้น สัจจะที่เหลือก็พึงเห็นโดยมีอุปมาฉันนั้นเหมือนกัน ที่ท่านกล่าวอย่างนี้ อุปมาว่าการแทงตลอดสัจจะหนึ่งแล้ว สัจจะที่เหลือก็แทงตลอดไปด้วยกัน ด้วยมรรคญาณหนึ่งญาณเดียว เท่านั้นเอง

และถ้าท่านทั้งหลายได้ศึกษาอบรมพระกัมมัฏฐานให้รู้แจ้งแทง

ตลอดในสามัญลักษณะหรือพระไตรลักษณ์ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ตามพระพุทธดำรัสที่ได้ตรัสไว้ว่า

> **"รูปํ อนิจฺจํ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา"**
> **"รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา"**

ก็จะเห็นว่า **แม้เห็นความไม่เที่ยง ก็พลอยให้เห็นหรือแทงตลอดทั้งความเป็นทุกข์**และ**ความเป็นอนัตตานั้นไปด้วยในตัวเสร็จ** นี่หมายถึง**พระโยคาวจรที่เจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามพระธรรมพระวินัยนี้ก็จะเห็นอย่างนี้**

ท่านจึงได้อธิบายต่อไปอีกว่า

> **"บทว่า ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ ตถฏฺโฐ** *(สภาพทนได้ยากแห่งทุกข์เป็นสภาพแท้)* **คือ อรรถ ๔ อย่าง มีความบีบคั้นแห่งทุกขสัจจะเป็นต้น เป็นสภาพแท้ เพราะเป็นจริง แม้ในสัจจะที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. อรรถ ๔ อย่างนั้นแลชื่อว่าเป็นสภาพมิใช่ตน เพราะมิใช่ตัวตน. ชื่อว่าเป็นสภาพจริง เพราะไม่ผิดไปจากความจริงในสภาพดังกล่าวนั้น. ชื่อว่าเป็นสภาพแทงตลอด เพราะควรแทงตลอดในขณะแห่งมรรค."**

เพราะฉะนั้นการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔ ด้วยอาการ ๔ คือ ด้วยความเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ ด้วยความเป็นปฏิเวธคือด้วยความแทงตลอด ๑ นั้น เมื่อแทงตลอด

สัจจะหนึ่ง สัจจะอีก ๓ ก็เป็นอันได้รับการแทงตลอดเช่นเดียวกัน ที่นี้มีคำอธิบายต่อไปอีกว่า

> **"บทมีอาทิว่า ยํ อนิจฺจํ** *(สิ่งใดไม่เที่ยง)* **ท่านแสดงทำสามัญลักษณะให้เป็นเบื้องต้น. ในบทเหล่านั้น** บทว่า **ยํ อนิจฺจํ, ตํ ทุกฺขํ. ยํ ทุกฺขํ, ตํ อนิจฺจํ.** *(สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นก็ไม่เที่ยง)* **ท่านหมายเอา ทุกข์ สมุทัย และมรรค. เพราะสัจจะ ๓ อย่างเหล่านั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง และชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะ ไม่เที่ยง. บทว่า ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ, ตํ อนตฺตา** *(สิ่งใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา)* **ท่านหมายเอาสัจจะ ๓ เหล่านั้นเท่านั้น. บทว่า ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ** *(สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา)* **ท่านสงเคราะห์ นิโรธสัจจะเข้ากับสัจจะ ๓ เหล่านั้น."**

คือมีความเป็น **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นหมายเอาอาการแทงตลอด** เพราะเรื่องนี้ท่านพูดเรื่องอาการแทงตลอดแห่งสัจจะทั้ง ๔ **ไม่ใช่เรื่องตัวนิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุ**แต่ประการใด เพราะ**นิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุนั้นเป็นอสังขตธรรม** ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง **มีอสังขตลักษณะ**คือไม่ปรากฏความเกิด ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ และไม่ปรากฏความเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ๑ หรืออีกนัยหนึ่ง **เป็นวิสังขาร-**

ธรรม จึงไม่เป็นอนิจจัง ไม่เป็นทุกขัง และไม่เป็นอนัตตา

แต่อาการแทงตลอดด้วยสภาพดับแห่งนิโรธ และ**อาการที่กำลังจะบรรลุมรรค ผล นิพพานนั้นแหละยังเป็นกิริยาอยู่ เป็นสังขตธรรม** มีความเกิดปรากฏ เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ มีความเสื่อมสลายปรากฏ จึงเป็น**อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**

เรื่องลึกซึ้งอย่างนี้ **มิใช่เป็นเรื่องที่ปุถุชนจะคาดคะเน หรือคิดเดาเอาแต่เพียงจากการอ่าน หรือฟังข้อความเพียงสั้น ๆ แล้วจะเข้าใจถูกต้องได้**

เพราะฉะนั้นในส่วนนี้พระอรรถกถาจารย์จึงได้อรรถาธิบายในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๓๐ ที่ได้อรรถาธิบายนี้ท่านหมายถึงอย่างนี้ ท่านสงเคราะห์นิโรธสัจจะ คือท่านอ้างไปถึงพระสารีบุตรมหาเถระว่า**ท่านสงเคราะห์นิโรธสัจจะเข้ากับสัจจะ ๓ เหล่านี้ เราต้องเข้าใจว่าสงเคราะห์ส่วนไหน ก็คือส่วนอาการแทงตลอดแห่งสัจจะนี้เอง ไม่ใช่ตัวนิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าบรรลุ ซึ่งเป็นอกิริยาแล้ว ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ แต่ประการใด**

แล้วก็มีคำต่อไปว่า "**จริงอยู่ แม้สัจจะ ๔ ก็เป็นอนัตตาทั้งนั้น**" ก็ดังกล่าวนี้แล คือ**ทุกขสัจจะ สมุทัยสัจจะ มรรคสัจจะ และนิโรธสัจจะในส่วนของการแทงตลอดเท่านั้นที่เป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะ จึงเข้าอนัตตลักษณะ** หรือ**เข้าสามัญลักษณะ** คือ**ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ด้วยประการฉะนี้

เพราะฉะนั้นอย่าได้เผลอไผล เพราะว่าท่านผู้ใดอ่านแล้วไม่พิจารณาให้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านที่ยังไม่ได้ปฏิบัติธรรม พอที่จะเข้าถึง

รู้เห็นและเป็นโลกุตตรธรรมที่บริสุทธิ์ตามสมควรแก่ธรรม เหมือนอย่างพระบุรพาจารย์ผู้สุปฏิปันโน หรืออย่างผู้ปฏิบัติธรรมผู้สุปฏิปันโนในปัจจุบัน หรือผู้ที่ปฏิบัติธรรมที่ได้ผลพอสมควรแก่ธรรม พอที่จะเห็นและรู้พระนิพพานธาตุตามที่เป็นจริง ถ้า**ท่านที่ยังไม่เข้าถึงจุดนี้ หรือผู้ที่ยังเข้าไม่ถึงจุดนี้ก็อาจจะเข้าใจไขว้เขวไปได้ ขอท่านจงตั้งใจปฏิบัติธรรมเถิด อย่าได้ศึกษาปริยัติแต่เพียงรู้เฉย ๆ** แล้ว**ก็อาจจะเข้าใจผิดได้โดยง่าย**

ท่านที่ได้ยินได้ฟังสัจธรรมที่**มีผู้รวบรวมประมวลข้อมูลที่ถูกต้องที่เชื่อถือได้ ตรงประเด็น ที่สมบูรณ์ทั้งหลักปริยัติ และผลการปฏิบัติของพระผู้สุปฏิปันโนเอามาแสดงแล้ว อาจจะมีความรู้สึกว่าค้านความคิดหรือมติของท่าน แม้ท่านจะได้อ่านได้เรียนคัมภีร์มากมายก่ายกองก็ตาม อาจจะหลงเข้าใจผิดได้ อาจจะพลาดพลั้งได้** และโดยอาการอย่างนั้น**ด้วยความที่ท่านเรียนรู้มามาก** (สำหรับบางท่านนั้น) **ก็อาจจะเผลอไปตำหนิติฉินธรรมะที่ผู้รวมประมวลข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ ตรงประเด็นและสมบูรณ์ จากเอกสารหลักฐานทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมทั้งผลการปฏิบัติของพระผู้สุปฏิปันโนที่สอดคล้องตรงกันแล้วนั้น ท่านอาจจะขัดเคืองใจที่มติจากข้อมูลดังกล่าวมาค้านแย้งหรือไม่ตรงกับมติของท่านที่เคยมีอยู่เดิมแล้วนั้น ท่านก็อาจจะมีฐานะหรือแสดงอาการดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเรียกว่าอลคัททูปมาปริยัติ คือปริยัติดั่งงูพิษได้**

ฉะนั้น พึงอย่าประมาทว่าได้เรียนปริยัติมามากแล้ว แม้หากว่าธรรมะดังกล่าวนั้นไปขัดข้องมติของท่าน ก็ควรตั้งใจศึกษารับฟังและพิจารณาทบทวนใหม่ให้ดี แล้วจงปฏิบัติให้ได้ผลสมควรแก่ธรรม เพื่อ

สลัดตนออกจากทุกข์และจากวัฏฏะ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า**ท่านผู้เรียนปริยัติแล้วเอาไปปฏิบัติ เพื่อให้ได้ผลสมควรแก่ธรรมเช่นนั้นว่า นิสสรณัตถปริยัติ** คือ**ปริยัติ**ที่ศึกษาแล้วก็ปฏิบัติ**เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ในวัฏฏะ** และถ้าสามารถปฏิบัติได้ สูงขึ้นไปถึงมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ได้เรียนได้ทบทวน หรือได้ทำความเข้าใจแล้วแสดงออกตามที่เป็นจริงเพียงไร ท่านจะได้ชื่อตาม พระพุทธดำรัสว่า **ภัณฑาคาริกปริยัติ** คือ**ปริยัติประดุจขุนคลัง** ซึ่งท่านที่เคยเรียนปริยัติมา ย่อมต้องเคยได้ยินคำนี้มาแล้วเป็นอย่างดี

เพราะฉะนั้น จึงขอย้ำว่า **ท่านที่เรียนแต่ปริยัติ แม้จะมากเพียงไร สูงเพียงไร** แต่**ถ้ายังปฏิบัติได้ไม่เข้าถึง ไม่รู้เห็น ไม่เป็นโลกุตตรธรรมที่พอจะเข้าใจถึงเรื่องพระนิพพานอย่างแท้จริงแล้ว จงอย่างประมาท เพราะอาจจะผิดพลาดพลั้งได้** แต่ถ้าได้ฟังธรรมที่ตรงกับมติของท่านก็ตาม ไม่ตรงก็ตาม ท่านจงรับฟังด้วยดี จงพิจารณาด้วยดี **อย่าประมาทไปด่วนตัดสินใจประณามเขา ว่าเขาทำพระธรรมพระวินัยให้วิปริต** จงศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งด้วยตน แล้วท่านจะถึงมรรค ผล นิพพานตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ซึ่งมรรค ผล นิพพานนั้นดีเลิศประเสริฐนัก **ถึงแม้ยังไม่ได้บรรลุอริยมรรคอริยผลขั้นสูง ก็พอจะทราบได้ถูกต้องกว่าการเอาแต่นอนกอดคัมภีร์โดยไม่ยอมฟังใคร แม้ผลการปฏิบัติของพระผู้สุปฏิปันโน จนกลายเป็นอลคัททูปมาปริยัติ** (ปริยัติดั่งงูพิษ) **เป็นพวกอนัตตาตกขอบ หรืออุจเฉททิฏฐิ หลุดออกนอกพระพุทธศาสนาไปโดยไม่รู้ตัว**

• • •

บทที่ ๖

อนัตตลักขณสูตร พระพุทธดำรัสตรัสสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา(อัตตาเทียม) และ อัตตา(แท้)

(๒๐) อถโข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อามนฺเตสิ	ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งกะพระปัญจวัคคีย์ ว่า
รูปํ ภิกฺขเว **อนตฺตา**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **รูป** (คือร่างกายนี้) **เป็นอนัตตา (มิใช่ตน)**
รูปญฺจ หิทํ ภิกฺขเว **อตฺตา อภวิสฺส**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ก็ (ถ้า)รูปนี้จักได้เป็นอัตตา(ตน) แล้ว**(ไซร้)
นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย	**รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ (ความลำบาก)**

ลพฺเภถ จ รูเป	อนึ่ง สัตว์พึงได้ในรูปตามใจหวัง
เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสีติ	ว่ารูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว **รูปํ อนตฺตา**	ภิกษุทั้งหลาย **ก็เพราะรูปแล เป็นอนัตตา**
ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ	**ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่อ อาพาธ**
น จ ลพฺภติ รูเป	อนึ่ง สัตว์ย่อมไม่ได้ในรูปตามใจหวัง
เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสีติ	ว่ารูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
เวทนา อนตฺตา	**เวทนา** (คือความรู้สึกอารมณ์) **เป็นอนัตตา**
เวทนา จ หิทํ ภิกฺขเว	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ก็ (ถ้า) เวทนานี้**
อตฺตา อภวิสฺส	**จักได้เป็นอัตตาแล้ว** (ไซร้)
นยิทํ เวทนา อาพาธาย สํวตฺเตยฺย	**เวทนานี้ ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่อ อาพาธ**

ลพฺเภถ จ เวทนาย	อนึ่ง สัตว์พึงได้ในเวทนาตามใจหวัง
เอวํ เม เวทนา โหตุ เอวํ เม เวทนา มา อโหสีติ	ว่าเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด เวทนาของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว **เวทนา อนตฺตา**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**ก็เพราะ เวทนาแล** เป็น**อนัตตา**
ตสฺมา เวทนา อาพาธาย สํวตฺตติ	ฉะนั้น **เวทนาจึงเป็นไป เพื่ออาพาธ**
น จ ลพฺภติ เวทนาย	อนึ่ง สัตว์ย่อมไม่ได้ในเวทนาตาม ใจหวัง
เอวํ เม เวทนา โหตุ เอวํ เม เวทนา มา อโหสีติ	ว่าเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด เวทนาของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
สญฺญา อนตฺตา	**สัญญา** (คือความจำ) **เป็นอนัตตา**
สญฺญา จ หิทํ ภิกฺขเว **อตฺตา อภวิสฺส**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ก็(ถ้า)สัญญานี้ จักได้เป็นอัตตาแล้ว** (ไซร้)
นยิทํ สญฺญา อาพาธาย สํวตฺเตยฺย	สัญญานี้ **ก็ไม่พึงเป็นไป เพื่ออาพาธ**

ลพฺภถ จ สญฺญาย	อนึ่ง สัตว์พึงได้ในสัญญาตามใจหวัง
เอวํ เม สญฺญา โหตุ เอวํ เม สญฺญา มา อโหสีติ	ว่าสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด สัญญาของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว **สญฺญา อนตฺตา**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็**เพราะสัญญาแล** **เป็นอนัตตา**
ตสฺมา สญฺญา อาพาธาย **สํวตฺตติ**	ฉะนั้น **สัญญาจึงเป็นไป** **เพื่ออาพาธ**
น จ ลพฺภติ สญฺญาย	อนึ่ง สัตว์ย่อมไม่ได้ในสัญญาตาม ใจหวัง
เอวํ เม สญฺญา โหตุ เอวํ เม สญฺญา มา อโหสีติ	ว่าสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด สัญญาของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
สงฺขารา อนตฺตา	สังขารทั้งหลาย (คือสภาพที่เกิดกับใจ ปรุงใจให้ดีบ้าง ชั่วบ้าง) เป็นอนัตตา
สงฺขารา จ หิทํ ภิกฺขเว **อตฺตา อภวิสฺสํสุ**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็(ถ้า)**สังขารทั้งหลายนี้** **จักได้เป็นอัตตาแล้ว** (ไซร้)
นยิทํ สงฺขารา อาพาธาย	**สังขารทั้งหลายนี้ ก็ไม่พึงเป็นไป**

สํวตฺเตยฺยุํ	**เพื่ออาพาธ**
ลพฺภถ จ สงฺขาเรสุ	อนึ่ง สัตว์พึงได้ในสังขารทั้งหลาย ตามใจหวัง
เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ	ว่าสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด
เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุนฺติ	สังขารทั้งหลายของเราอย่าได้เป็น อย่างนั้นเลย
ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว **สงฺขารา อนตฺตา**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**ก็เพราะสังขาร** **ทั้งหลายแล เป็นอนัตตา**
ตสฺมา สงฺขารา อาพาธาย **สํวตฺตนฺติ**	ฉะนั้น **สังขารทั้งหลายจึงเป็นไป** **เพื่ออาพาธ**
น จ ลพฺภติ สงฺขาเรสุ	อนึ่ง สัตว์ย่อมไม่ได้ในสังขารทั้งหลาย ตามใจหวัง
เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ	ว่าสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด
เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุนฺติ	สังขารทั้งหลายของเรา อย่าได้เป็น อย่างนั้นเลย

วิญฺญาณํ อนตฺตา	**วิญญาณ** (คือธรรมชาติรับรู้) **เป็นอนัตตา**
วิญฺญาณญฺจ หิทํ ภิกฺขเว	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ก็(ถ้า)วิญญาณนี้**
อตฺตา อภวิสฺส	**จักได้เป็นอัตตาแล้ว**(ไซร้)
นยิทํ วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย	วิญญาณนี้ **ก็ไม่พึงเป็นไป เพื่ออาพาธ**
ลพฺภาถ จ วิญฺญาเณ	อนึ่ง สัตว์พึงได้ในวิญญาณตามใจหวัง
เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสีติ	ว่าวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด วิญญาณของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว **วิญฺญาณํ อนตฺตา**	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**ก็เพราะ วิญญาณแล เป็นอนัตตา**
ตสฺมา วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวตฺตติ	ฉะนั้น **วิญญาณจึงเป็นไป เพื่ออาพาธ**
น จ ลพฺภติ วิญฺญาเณ	อนึ่ง สัตว์ย่อมไม่ได้ในวิญญาณตามใจหวัง

เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ	ว่าวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด
เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสีติ ฯ	วิญญาณของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ฯ

(๒๑) ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว	ท่านทั้งหลายย่อมสำคัญความนั้นเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย
รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วาติ	**รูป**เที่ยงหรือไม่เที่ยง ?
อนิจฺจํ ภนฺเต	**ไม่เที่ยง** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา **ตํ** สุขํ วาติ	**สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น**เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ?
ทุกฺขํ ภนฺเต	**ป็นทุกข์** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ	**ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไป เป็นธรรมดา**
กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ เอโส เม อตฺตาติ	**ควรหรือ เพื่อจะเห็นสิ่งนั้น ว่านั่นของเรา เราเป็นนั่นเป็นนี่ นั่นเป็นตนของเรา** ?

โน เหตํ ภนฺเต	**ข้อนั้นหาเป็นอย่างนั้นไม่** พระเจ้าข้า
ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว	ท่านทั้งหลายย่อมสำคัญความนั้นเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย
เวทนา นิจฺจา วา อนิจฺจา วาติ	**เวทนา** เที่ยงหรือไม่เที่ยง ?
อนิจฺจา ภนฺเต	**ไม่เที่ยง** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา **ตํ** สุขํ วาติ	**ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น**เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ?
ทุกฺขํ ภนฺเต	**เป็นทุกข์** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ	**ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไป เป็นธรรมดา**
กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ เอโส เม อตฺตาติ	**ควรหรือ เพื่อจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา เราเป็นนั่นเป็นนี่ นั่นเป็นตนของเรา** ?
โน เหตํ ภนฺเต	**ข้อนั้นหาเป็นอย่างนั้นไม่** พระเจ้าข้า

ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว	ท่านทั้งหลายย่อมสำคัญความนั้นเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย
สญฺญา นิจฺจา วา อนิจฺจา วาติ	**สัญญา** เที่ยงหรือไม่เที่ยง ?
อนิจฺจา ภนฺเต	**ไม่เที่ยง** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา **ตํ** สุขํ วาติ	**ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น**เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ?
ทุกฺขํ ภนฺเต	**เป็นทุกข์** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ	**ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไป เป็นธรรมดา**
กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ เอโส เม อตฺตาติ	**ควรหรือ เพื่อจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา เราเป็นนั่นเป็นนี่ นั่นเป็นตนของเรา** ?
โน เหตํ ภนฺเต	**ข้อนั้นหาเป็นอย่างนั้นไม่** พระเจ้าข้า
ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว	ท่านทั้งหลายย่อมสำคัญความนั้นเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย
สงฺขารา นิจฺจา วา อนิจฺจา วาติ	**สังขารทั้งหลาย**เที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

อนิจฺจา ภนฺเต	**ไม่เที่ยง** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วาติ	ก็**สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น**เป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า ?
ทุกฺขํ ภนฺเต	**เป็นทุกข์** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ	**สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไป เป็นธรรมดา**
กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ เอโส เม อตฺตาติ	**ควรหรือ เพื่อจะตามเห็นสิ่งนั้น ว่านั่นของเรา เราเป็นนั่นเป็นนี่ นั่นเป็นตนของเรา ?**
โน เหตํ ภนฺเต	ข้อนั้นหาเป็นอย่างนั้นไม่ พระเจ้าข้า
ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว	ท่านทั้งหลายย่อมสำคัญความนั้น เป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย
วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วาติ	**วิญญาณ**เที่ยงหรือไม่เที่ยง ?
อนิจฺจํ ภนฺเต	ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา **ตํ** สุขํ วาติ	ก็**สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น**เป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า ?

ทุกฺขํ ภนฺเต	**เป็นทุกข์** พระเจ้าข้า
ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ	**สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไป เป็นธรรมดา**
กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ เอโส เม อตฺตาติ ฯ	**ควรหรือ เพื่อจะตามเห็นสิ่งนั้น ว่านั่นของเรา เราเป็นนั่นเป็นนี่ นั่นเป็นตนของเรา ฯ**
โน เหตํ ภนฺเต ฯ	**ข้อนั้นหาเป็นอย่างนั้นไม่** พระเจ้าข้า ฯ*

• • •

* *พระไตรปิฎกบาลี (ฉบับสยามรัฐ) เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๐-๒๑, หน้า ๒๔-๒๗*

บทที่ ๗
พระพุทธดำรัสตรัสพระนิพพาน ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย และที่ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง

ถ้าได้ตั้งใจศึกษาปฏิบัติสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานจริง ๆ จนพอที่ท่านจะได้สัมผัสได้รู้ได้เห็นพระนิพพานตามสมควรแก่ธรรมแล้ว ท่าน**จะพบพระสัจธรรม**คือ**พระนิพพานธาตุ**ตามพระพุทธดำรัสที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ข้อ ๓๑๕ หน้า ๓๑๖ ว่า

"กตมา จ ภิกฺขเว อริยา ปริเยสนาฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ **อตฺตนา ชาติธมฺโม สมาโน ชาติธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อชาตํ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ** ปริเยสติ อตฺตนา **ชราธมฺโม สมาโน ชราธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อชรํ อนุตฺตรํ**

โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสติ อตฺตนา **พฺยาธิธมฺโม สมาโน พฺยาธิธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อพฺยาธึ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ** ปริเยสติ อตฺตนา **มรณธมฺโม สมาโน มรณธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อมตํ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ** ปริเยสติ อตฺตนา **โสกธมฺโม สมาโน โสกธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อโสกํ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ** ปริเยสติ อตฺตนา **สงฺกิเลสธมฺโม สมาโน สงฺกิเลสธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อสงฺกิลิฏฺฐํ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ** ปริเยสติ ฯ อยมฺปิ ภิกฺขเว อริยา ปริเยสนา ฯ

แปลว่า : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การแสวงหาที่ประเสริฐเป็นไฉน ? คนบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่เกิด เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม** ๑

ตนเองเป็นผู้มีชราเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีชราเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อัน**

ไม่มีชรา เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ๑

ตนเองเป็นผู้มีพยาธิเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีพยาธิเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่มีพยาธิ (ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ) เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีมรณะเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีมรณะเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่ตาย เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีความโศกเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่มีความโศก เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ๑**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล คือการแสวงหาที่ประเสริฐ"

เพราะฉะนั้น อย่ามัวไปคัดค้าน**ผู้ที่พูดถูกต้องตามทำนองคลองธรรม**นั้นเลย และ**ยิ่งไปประณามเข้าก็จะมีโทษหนักนัก** และ**ถ้ามีผู้ไม่รู้ไปคล้อยตามอย่างนั้นเข้าก็ยิ่งหนักเข้าไปอีก ทั้งผู้พูดผู้แสดงและผู้ตามไม่มีใครจะพ้นบาปธรรมนั้นได้** ผู้เขียนเองไม่ได้ปฏิญาณตนว่าเป็นผู้บรรลุมรรค ผล นิพพานที่สูงยิ่งแต่ประการใด เพียงแต่เป็นผู้ตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรม ได้ประสบการณ์เล็กน้อย แล้วก็รวมกับข้อมูลที่กล่าวแล้ว คือข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ตรงประเด็น และสมบูรณ์ ทั้งเอกสารหลักฐานจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนพยานบุคคลคือผลการปฏิบัติของพระผู้สุปฏิปันโนดังกล่าวแล้ว จึงได้นำธรรมะนั้นมาแสดง ซึ่งไม่จำเป็นต้องไปคิดว่าใช่หรือไม่ใช่ น่าเชื่อหรือไม่น่าเชื่อ แต่ขอเชิญชวนให้ศึกษา และปฏิบัติธรรมให้ได้ผลสมควรแก่ธรรม แล้ว**ก็จะพบกับพระนิพพานที่เป็นแดนเกษม**หรือว่าเป็น**ธรรมอันยอดเยี่ยม เกษมจากโยคะ** ฯลฯ ดังกล่าวแล้ว

• • •

บทที่ ๘
พระนิพพานเป็นสภาพเที่ยง เป็นสุข ยั่งยืน และสูญอย่างยิ่ง ฯ

นิพพานธาตุที่กล่าวแล้วนั้น ก็ยังมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๒๙-๖๓๔ ซึ่งพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงเอาไว้ จะนำมาเฉพาะบางส่วน เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ เป็นเครื่องสร้างศรัทธาปสาทะดังนี้

> **"ภิกษุย่อมได้อนุโลมขันติด้วยอาการเท่าไร ย่างลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการเท่าไร ภิกษุย่อมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ ย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม ด้วยอาการ ๔๐.**
>
> **ภิกษุย่อมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ เป็นไฉน? ย่างลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ เป็นไฉน?**

> **ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นของไม่เที่ยง ๑ เป็นทุกข์ ๑ เป็นโรค ๑ เป็นดังหัวฝี ๑...**
>
> **เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความ*เป็นของไม่เที่ยง* ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็น*นิพพานเที่ยง* ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม**
>
> **เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดย*ความเป็นทุกข์* ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์เป็น*นิพพานเป็นสุข* ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม....**
>
> **เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็น*ของไม่ยั่งยืน* ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์เป็น*นิพพานมีความยั่งยืน* ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม....**
>
> **เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็น*ของสูญ* ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์เป็น*นิพพานสูญอย่างยิ่ง* ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม**
>
> **เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความ*เป็นอนัตตา* ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับ แห่งเบญจขันธ์เป็น*นิพพานเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง* ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม...."**

เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์ **เป็นนิพพานสูญอย่างยิ่ง** พึงอย่าเข้าใจว่านิพพานธาตุว่าเป็นตัวสูญ **แต่เฉพาะความดับแห่งเบญจขันธ์เท่านั้นเป็นตัวสูญ** แต่**นิพพานธาตุชื่อว่าสูญ**(ว่าง)**อย่างยิ่ง** คือ**สูญ**(ว่าง)**จาก เบญจขันธ์ สูญจากตน**และ**สิ่งที่เนื่องด้วยตนอันเป็นโลกิยธรรม** กล่าวคือ **สูญ**(ว่าง)**จากสังขาร สูญ**(ว่าง)**จากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทานเท่านั้น พระนิพพานธาตุอันพระอริยเจ้า พระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุนั้นยังดำรงอยู่**

• • •

บทที่ ๙
นิพพานสูญหรือว่างจากอัตตา คืออย่างไร ?

มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาหลายแห่งแสดงว่า **นิพพานเป็นอนัตตา** โดยใช้คำว่า **"อตฺตสุญฺญํ"** ซึ่งแปลว่า **สูญ** หรือ **ว่างจากอัตตา** คือ**ปราศจากอัตตา** ดังเช่น

> **"สงฺขตาสงฺขตา ปน สพฺเพปิ ธมฺมา อตฺต-สงฺขาตสฺส ปุคฺคลสฺส อภาวโต อตฺตสุญฺญาติ."**
>
> *(ปฏิ.สํ.อ. ๒/๒๘๗)*
>
> *แปลว่า:* **"ก็ ธรรมทั้งหลายแม้ทั้งปวง ทั้งสังขตะและอสังขตะ ล้วนสูญ(ว่าง)จากอัตตา เพราะไม่มีบุคคลกล่าวคืออัตตา"**
>
> **"นิพพานํ อคฺคปรมตฺถวเสน สอุปาทิเสสอนุปาทิเสสวเสน จ ทฺวิธา กตฺวา วุตฺตํ. ตานิ เทฺว อตฺตตฺตนิยสุญฺญโต สงฺขารสุญฺญโต จ สภาคานิ."**
>
> *(ปฏิ.สํ.อ. ๒/๒๘๖)*

แปลว่า: **"นิพพาน ท่านกล่าวไว้โดยแบ่งเป็น ๒ คือ เป็นอัคคนิพพานกับปรมัตถนิพพาน และสอุปาทิเสสนิพพานกับอนุปาทิเสสนิพพาน นิพพานทั้งสองอย่างนั้นเสมอเท่ากัน โดยเป็นสภาวะที่สูญ(ว่าง) จากอัตตาและสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา และโดยเป็นสภาวะที่สูญ(ว่าง)จากสังขาร"**

"ธุวสุภสุขตฺตสุญฺญํ ปุริมทฺวยมตฺตสุญฺญมมตปทํ
ธุวสุขอตฺตวิรหิโต มคฺโค อิติ สุญฺญตา เตสูติ."

(วิสุทฺธิ. ๓/๑๒๐)

แปลว่า: **"อริยสัจจ์ ๒ ข้อแรก (ทุกข์และสมุทัย) สูญ(ว่าง)จากสภาพเที่ยง-งาม-สุข-อัตตา; อมตบท(คือนิพพาน) สูญ(ว่าง)จากอัตตา. มรรคปราศจากภาวะเที่ยง-สุข-อัตตา; สุญญตา(ความว่าง)ในอริยสัจจ์ ๔ เหล่านั้น เป็นดังว่ามานี้."**

ฯลฯ

*(คำแปลจากหนังสือ "**นิพพาน-อนัตตา**" มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฯ พ.ศ.๒๕๓๗ หน้า ๖-๗)*

พึงเข้าใจว่า **พระนิพพานธาตุ**อันพระอริยเจ้า พระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ **เป็นวิสังขารธรรม** หรือ**อสังขตธรรม** และ**เป็นอมตธรรม** ที่ชื่อว่า**สูญ**หรือ**ว่างจากอัตตา**นั้น **สูญอย่างนี้** คือ

๑) **สูญ** คือ**ว่างจากอัตตา**และ**สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา**อันเป็น**โลกิยธรรม** คือที่**เป็นสังขารธรรม** ซึ่งมีสามัญลักษณะที่เป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ดุจโฑ ๓ ห่วง** นั้นแหละ

๒) ส่วน**พระนิพพานธาตุ**อันเป็น**วิสังขารธรรม** หรือ**อสังขตธรรม** (ที่สูญหรือว่างจากอัตตาอันเป็นโลกิยธรรมนั้นแหละ) **หาได้สูญหายไปไม่** แต่**เป็นอมตธรรม** ที่มีสภาพ**เที่ยง** (นิจฺจํ) **เป็นบรมสุข** (ปรมํ สุขํ) และ**ยั่งยืน** (ธุวํ) **เป็นตรงกันข้ามกับอนัตตา** กล่าวคือ**ไม่อยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ ไม่เป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา แต่ประการใด**

แม้จะมีพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

"ดูก่อนเสนิยะ ศาสดา ๓ ประเภทนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก กล่าวคือ

ศาสดาบางคนในโลกนี้ บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบันและในเบื้องหน้า

ศาสดาบางคนในโลกนี้ บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เฉพาะในปัจจุบัน ไม่บัญญัติเช่นนั้นในเบื้องหน้า

ศาสดาบางคนในโลกนี้ ไม่บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในเบื้องหน้า

ในศาสดา ๓ จำพวกนั้น ศาสดาที่บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในเบื้องหน้า นี้เรียกว่า ศาสดาผู้เป็นสัสสตวาท

ศาสดาที่บัญญัติอัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เฉพาะในปัจจุบัน ไม่บัญญัติเช่นนั้นในเบื้องหน้า นี้เรียกว่า ศาสดาผู้เป็นอุจเฉทวาท

ศาสดาที่ไม่บัญญัติอัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในเบื้องหน้า นี้เรียกว่าศาสดาผู้สัมมาสัมพุทธะ"

(อภิ.ก. ๓๗/๑๘๘/๘๒)

ก็มีความหมายว่า ไม่บัญญัติอัตตาอันเป็นโลกิยธรรม คือที่เป็นสังขารธรรมนี้แหละ โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน และทั้งในอนาคต เพราะอัตตาอันเป็นโลกิยธรรม หรือที่เป็นสังขตธรรม ได้แก่ เบญจขันธ์ เป็นต้นนั้น ล้วนเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ และอนตฺตา นั่นเอง

ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ในพาลธรรม อลคัททูปมาสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ข้อ ๒๘๔ หน้า ๒๗๕-๒๗๖ ความว่า

(พ) ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เมื่ออัตตามีอยู่ บริขารที่เนื่องด้วยอัตตามี ก็พึงมีว่า ของเรา.

(ภ) *อย่างนั้น พระเจ้าข้า.*

(พ) ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เมื่อบริขารเนื่องอัตตามีอยู่ อัตตาพึงมีว่า ของเรา.

(ภ) *อย่างนั้น พระเจ้าข้า.*

(พ) ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เมื่ออัตตาและบริขารที่เนื่องด้วยอัตตาที่บุคคลถือเอาไม่ได้ โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เหตุแห่งทิฏฐิว่า นั่นโลก นั่นอัตตา ในปรโลก เรานั้นจักเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงที่ ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่ด้วยความเที่ยงอย่างนั้น ข้อนี้เป็นพาลธรรมบริบูรณ์สิ้นเชิงมิใช่หรือ?

(ภ) *ข้อนี้ ไฉนจะไม่พึงเป็น พระเจ้าข้า เป็นพาลธรรม บริบูรณ์สิ้นเชิงทีเดียว พระเจ้าข้า.*

(พ) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

(ภ) *ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.*

(พ) ก็สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

(ภ) *เป็นทุกข์พระเจ้าข้า.*

(พ) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา?

(ภ) *ข้อนั้นไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.*

(พ) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เวทนา... สัญญา... สังขารทั้งหลาย... วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ...ฯลฯ.

เพราะฉะนั้นแล **พระนิพพานธาตุสูญหรือว่าง ก็แต่เพียงสูญจากตนอันเป็นโลกิยธรรม หรือสังขารธรรม และสูญจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เท่านั้น** ด้วยประการฉะนี้

เหมือนคำว่า "**สุญญาคาร**" คือ "**เรือนว่าง**" นั้น หมายความว่า **เรือนหรืออาคารนั้นว่างจากสิ่งอื่น คือไม่มีอะไรอยู่ในเรือนนั้น แต่เรือนหรืออาคารนั้นก็ยังคงตั้งอยู่ คือมีอยู่ ไม่ได้หายไปไหน**

มีอรรถาธิบายในคัมภีร์สัทธัมมัปปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๗๘-๒๗๙ ว่า

"**สุญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน** วาติ 'การโกเวทโก สยํวสีติ เอวํ โลกปริกปฺปิเตน อตฺตนา จ อตฺตาภาวโตเยว อตฺตโน สนฺตเกน ปริกฺขาเรน จ สุญฺญํ. สพฺพํ จกฺขาทิ โลกิยํ ธมฺมชาตํ. ตํเยว ลุชฺชนปลุชฺชนฏฺเฐน โลโก นาม. ยสฺมา จ อตฺตา จ เอตฺถ นตฺถิ. อตฺตนิยญฺจ เอตฺถ นตฺถิ. ตสฺมา **สุญฺโญ โลโกติ วุจฺจตีติ** อตฺโถ. โลกุตฺตโรปิ จ ธมฺโม อตฺตตฺตนิเยหิ สุญฺโญ เอว. ปุจฺฉานุรูเปน ปน โลกิโยว ธมฺโม วุตฺโต.

สุญฺโญติ จ 'ธมฺโม นตฺถีติ วุตฺตํ น โหติ. ตสฺมึ ธมฺเม อตฺตตฺตนิยสารสฺส นตฺถิภาโว วุตฺโต โหติ. โลเก จ 'สุญฺญํ ฆรํ. สุญฺโญ ฆโฏติ วุตฺเต ฆรสฺส ฆฏสฺส จ นตฺถิภาโว วุตฺโต น โหติ. ตสฺมึ ฆเร ฆเฏ จ อญฺญสฺส นตฺถิภาโว

วุตฺโต โหติ.

ภควตา จ 'อิติ ยํ หิ โข ตตฺถ น โหติ. เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ. ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ. ตํ สนฺตํ อิทมตฺถีติ ปชานาตีติ อยเมว อตฺโถ วุตฺโต. ตถา ญายคนฺเถ จ สทฺทคนฺเถ จ อยเมว อตฺโถ อิติ **อิมสฺมึ สุตฺตนฺเต อนตฺตลกฺขณเมว กถิตํ.**"

"คำว่า 'สูญ(ว่างเปล่า) จากอัตตาหรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา' ความว่า สูญจากอัตตาที่โลกกำหนดไว้อย่างนี้ว่า 'ผู้ทำ ผู้เสวย ผู้มีอำนาจเอง" และจากบริขารอันเป็นของตน เพราะความไม่มีอัตตานั่นแหละ. จักษุเป็นต้นทั้งหมดเป็นธรรมชาติที่เป็นของโลก, จักษุเป็นต้นนั่นแหละ ชื่อว่าโลก เพราะย่อมสลายไป. อนึ่ง เพราะอัตตาไม่มีในโลกนี้ และสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาก็ไม่มีในโลกนี้, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'โลกสูญ' แม้โลกุตตรธรรม ก็สูญจากอัตตาและสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตานั่นเอง. แต่ท่านกล่าวถึงโลกิยธรรมเท่านั้นโดยสมควรแก่คำถาม.

อนึ่ง คำว่า 'สูญ' ท่านไม่กล่าวว่า 'ธรรมไม่มี' ท่านกล่าวถึงความไม่มีสาระในอัตตา และสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาในธรรมนั้น. อนึ่ง เมื่อเขาพูด

กัน ในโลกว่า 'เรือนสูญ หม้อสูญ' ก็มิใช่กล่าวถึงความไม่มีเรือนและหม้อ (แต่)กล่าวถึงความ ไม่มีสิ่งอื่นในเรือนและในหม้อนั้น.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความนี้ไว้ว่า ก็สิ่งใดแล ไม่มีในสิ่งนั้น ภิกษุย่อมพิจารณาสิ่งนั้นว่าสูญด้วยเหตุนั้น แต่สิ่งใดมีเหลืออยู่ในสิ่งนั้น สิ่งนั้นมีอยู่ ภิกษุย่อมรู้ว่า 'สิ่งนี้มีอยู่' ดังนี้. ในญายคันถะ (คัมภีร์เพื่อความรู้) **และในสัททคันถะ** (คัมภีร์ศัพท์) **ก็มีความอย่างนี้เหมือนกัน. ในพระสูตรนี้ ท่านกล่าวถึงอนัตตลักขณสูตรเท่านั้น."**

เพราะฉะนั้น **ถ้าใครยังหลงอยู่ว่า นิพพานสูญ** หมายความว่าสูญหมด ทั้งตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนอันเป็นโลกิยธรรม หรือสังขารธรรม และทั้งพระนิพพานธาตุอันเป็นวิสังขารธรรมด้วย **ก็จะกลายเป็นสูญญะตกขอบไป** ฉะนั้นจงอย่าประมาท

ส่วนในพระพุทธดำรัสสุดท้ายที่แปลความว่า **"เมื่อพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพานเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง"** นั้นคือ **ความสูญ(ว่าง)อย่างมีประโยชน์สูงสุด เพราะความไม่มีสังขาร** ได้แก่ ความสูญสังขารของพระอรหันต์ที่เบญจขันธ์แตกทำลาย(ตาย)แล้ว ที่เรียกว่า **ดับขันธ์เข้าปรินิพพาน** ด้วย**อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** นั่นเอง

ผู้ต้องการความกระจ่างยิ่งขึ้นโปรดศึกษาในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๒๙-๖๓๔ ในบทที่ ๗ ได้ แล้วจะได้มีศรัทธาปสาทะตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุมรรค

ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ด้วยความไม่ประมาท เพราะความตายจะมาเยือนใครเมื่อใดก็ได้ ทราบไม่ได้ว่าใครจะยังมีชีวิตอยู่ได้อีกนานเท่าไร.

• • •

บทที่ ๑๐
อมตวาจาของพระบุรพาจารย์ผู้สุปฏิบันโน

๑. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)
(อดีตเจ้าอาวาส วัดบรมนิวาส)

เนื้อความตอนหนึ่งในพระธรรมเทศนา เรื่อง**ธรรมวิจยานุศาสน์** แสดงถึง**โทษของการเห็นอนัตตาสูญเปล่า** ดังนี้

อีกพวกหนึ่งมีสติปัญญามากเกินไป เอาอนัตตานุปัสสนา สุญญตานุปัสสนา เป็นอารมณ์เกินไป จนเกิดอนัตตสัญญา สุญญตสัญญา เห็นไม่มีตนไม่มีตัว เห็นสูญว่างเปล่า ถือเอาความว่าง ความสูญ เข้ามาเป็นอารมณ์ เข้าใจว่าความว่าง ความสูญ เป็นพระนิพพาน ตกลงพวกนี้เอาอวิชชาเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง ความสูญ ความไม่มีนั้นเอง เป็นตัวอวิชชา จึงชื่อว่าเอาตัวอวิชชาเป็นที่พึ่ง เป็นตัว โมฆปุริโส บุรุษ

เปล่าแท้ เป็นตัวอกตัญญูขาดจากคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระราชามหาอำมาตย์ ไม่มีในตน คนเหล่านี้ จะเห็นว่าตายสูญหรือตายเกิดก็ตาม ก็คงตกอยู่ในพวกมิจฉาทิฏฐิ จะทำ คุณความดีแก่ตนไม่ได้อีกแล้ว เลขยกโทษเอาครูบาอาจารย์ว่า ท่านรู้จักของจริงเต็มตัว แต่ท่านอาศัยการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต ท่านจึงแสดงว่าทำอย่างนั้นเป็นบุญทำอย่างนั้นเป็นบาป ตั้งหน้าหลอกเขากินเท่านั้น ที่จริงจะเอาบุญบาปที่ไหนมา มักพูดอย่างนี้ **คนจำพวกนั้นมักยกโทษท่านผู้มีคุณ ยกตนข่มท่านด้วยประการต่าง ๆ อย่างนี้ ส่วนตนก็ไม่ทำบุญให้ทานรักษาศีล ยังซ้ำติเตียนท่านผู้อื่นเสียด้วย เสียทั้งประโยชน์ส่วนตัว ทั้งประโยชน์ผู้อื่นซึ่งคบหาสมาคม เป็นทั้งนี้ก็เพราะโทษเห็นอนัตตาสูญเปล่า เป็นตัวมิจฉาทิฏฐิคือรู้ผิดเห็นผิด จึงชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ เป็นผู้ศึกษาในพระศาสนา แต่กลายเป็นภายนอกไปเสียไม่รู้ตัว อย่างนี้นับด้วยร้อยด้วยพันไม่ถ้วน ผู้ศึกษาธรรมในพระศาสนาควรตรึกตรองให้มาก อย่าให้พลาด อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่ของเล่น ถ้าดีก็ตรงพระนิพพานทีเดียว ถ้าพลาดท่าก็ตกโลกันต์เลยทีเดียว การรู้ตัวเห็นตัวว่าเป็นของชั่ว ท่านจึงแสดงว่าเป็นสะพานแห่งความเสื่อมความฉิบหาย สมด้วยพุทธปริยายว่า "ทุวิชาโน ปราภโว" ด้วยประการฉะนี้ฯ**

(จากหนังสือพระธรรมเทศนา : มงคลถาคา ๓๘ ธรรมวิจยานุศาสน์ ศิริมานนทสูตร พร้อมด้วยอธาตุของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์, บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์จำกัด พ.ศ. ๒๕๓๖, หน้า ๑๗๐-๑๗๑)

๒. ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

กล่าวไว้ในโอวาทของท่าน ในหนังสือมุตโตทัย หน้า ๒๔ ว่า

'พระขีณาสวะเจ้าทั้งหลายดับโลกสามรุ่งโรจน์อยู่ คือทำการพิจารณาและบำเพ็ญเพียรเป็น ภาวิโต พหุลีกโต คือทำให้มาก เจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้จนเป็น อกิริยา ก็ย่อมพ้นโลกสามได้ การดับโลกสามนั้น ท่านขีณาสวะเจ้าทั้งหลายไม่ได้เหาะขึ้นไปในกามโลก รูปโลก อรูปโลก เลยทีเดียว คงอยู่กับที่ นั่นเอง แม้พระบรมศาสดาของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์ประทับนั่งอยู่ ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์แห่งเดียว เมื่อจะดับโลกสาม ก็มิได้เหาะขึ้นไปใน โลกสาม คงดับอยู่ที่จิต ที่จิตนั้นเองเป็นโลกสาม ฉะนั้นท่านผู้ต้องการ ดับโลกสาม พึงดับที่จิตของตน ๆ จนทำลายกิริยา คือตัวสมมติ หมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่**อกิริยา เป็นฐีติจิต ฐีติธรรม อันไม่รู้จักตาย** ฉะนี้แล'

• • •

๓. พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

ได้แสดงไว้ในพระธรรมเทศนาเรื่อง **ติลักขณาทิคาถา** เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๙๗ ในหนังสือชีวประวัติ ผลงาน รวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์ หน้า ๔๐๗ ว่า

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญา ว่าธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์นี้ นี่เป็นหนทาง หมดจดวิเศษ นี่ถึงจะจริงละได้จริง เอาตรงนี้แหละว่า**ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ธรรมทั้งหลายน่ะอยู่ที่ไหน สังขารมีที่ไหน ธรรมมีที่นั่น สังขารอยู่ที่ไหน ธรรมอยู่ที่นั่น.....**

..... กายมนุษย์ที่เป็นตัว ก็ตัวโดยสมมติ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์เรียกว่าไม่ใช่ตัว นั่นไม่ใช่ตัวแท้ ๆ เป็นที่อาศัยของตัว คือกาย มนุษย์ละเอียด

..... ส่วนเบญจขันธ์ทั้งห้าของกายมนุษย์ละเอียด ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง ส่วนธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวซึ่งเป็นกายทิพย์

กายทิพย์ก็ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็น อนิจจัง ทุกขัง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายทิพย์ละเอียด

กายทิพย์ละเอียดก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายรูปพรหม

รูปพรหมหมดทั้งร่างกายประกอบด้วยเบญจขันธ์ทั้งห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายรูปพรหมละเอียด

กายรูปพรหมละเอียดก็ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายอรูปพรหม

กายอรูปพรหมก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ประกอบด้วยเบญจขันธ์ ทั้งห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวเหมือนกัน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมเล่า ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายอรูปพรหมละเอียด

กายอรูปพรหมละเอียดก็ประกอบด้วยขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัว ตัวเหล่านี้โดยสมมติทั้งนั้น ไม่ใช่วิมุตติ

สูงขึ้นไปกว่านี้เข้าถึงกายธรรม **กายธรรมคราวนี้เป็นตัวหละ กายธรรมเป็นตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมนั่นแหละเป็นตัว กายธรรมนั่นแหละเป็นนิจจัง สุขัง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็เป็นอัตตา**

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายแปดกายเบื้องต้นก็เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว จะเป็นอัตตายังไม่ได้เพราะยังเป็นสมมติอยู่

กายธรรมของธรรมกายละเอียด ที่อาศัยดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอยู่นั่น เรียกว่ากายธรรมละเอียด .....ตั้งแต่กายธรรมไปสิบกาย

กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา กายโสดาละเอียด กายสกทาคา กายสกทาคาละเอียด กายอนาคา กายอนาคาละเอียด เหล่านี้ยกเป็นตัวทั้งนั้น ควรยกเป็น นิจจัง สุขัง ทั้งนั้น ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็น ธรรมกายเล่า หมดทั้งก้อนนั่นแหละเป็นอัตตา เป็นนิจจัง สุขัง อัตตา ส่วนกายพระอรหัต ถ้าถึงพระอรหัตละก็เป็นนิจจัง สุขัง อัตตาแท้ ๆ **กายธรรมก็มีขันธ์เหมือนกัน แต่เป็นธรรมขันธ์ ท่านไม่เรียกเบญจขันธ์ เป็นธรรมขันธ์เสีย มีธาตุเหมือนกัน เป็นวิราคธาตุ เป็นวิราคธรรม เป็นธรรมไปทั้งก้อน เพราะฉะนั้นกายธรรมพระอรหัตเป็นนิจจัง สุขัง อัตตา หมดทั้งก้อน กายพระอรหัตละเอียดก็เป็นนิจจัง สุขัง อัตตา หมดทั้งก้อน**

เมื่อรู้จักดังนี้แล้ว ก็นี่แหละถ้าจะไปนิพพานไปได้ทางนี้ ทางอื่นไปไม่ได้ ที่พระองค์ทรงรับสั่งไว้ อตฺตทีปา อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ตนเป็นที่พึ่งของตน อตฺตทีปา ตนเป็นที่เกาะ ตนเป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่ ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา ธรรมเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่

• • •

๔. พระเดชพระคุณพระราชนิโรธรังสี (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี)

สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์

ได้มีหนังสือตอบรับยืนยันความเห็นตรงกันในหลักฐานข้อธรรมเกี่ยวกับพระนิพพาน

วัดหินหมากเป้ง

อำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

ที่ มป.29/2532

13 กันยายน 2532

เจริญพร รศ.ดร. พัฒนะ ภวะนันท์

อาตมาขอขอบใจมาก ในการที่ รศ.ดร. พัฒนะ ภวะนันท์ ได้ส่งเทปบันทึกเสียงการบรรยายธรรมของพระอาจารย์ ชยเมงคโล ภิกขุ เรื่อง สู่ทางพระนิพพาน และขอขอบใจเจ้าของเทป พระปรีชา ปุญฺญาโค ด้วยความเมตตากรุณาอันดีของท่านเป็นอย่างยิ่ง แท้จริงเรื่องเหล่านี้อาตมาก็สนใจมานานแล้ว ยิ่งได้รับเทปจากวิทยากรผู้บรรยายอ้างหลักฐานที่มาของข้อธรรมนั้นๆ ยิ่งชัดขึ้นอีก

อาตมาขอขอบใจมา ณ ที่นี้ด้วย

ด้วยความนับถือ

พระนิโรธรังสี

(พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์)

เจ้าอาวาส

วัดหินหมากเป้ง

โทร. (042) 451110

๕. พระเดชพระคุณพระราชวิสุทธิญาณโสภณ (หลวงพ่อพระมหาบัว ญาณสัมปันโน)

ได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง **การเสกสรรปั้นยอของกิเลส** เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๒๔ ในหนังสือศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๓๐๓ ว่า

"คำว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งนั้น หมายถึงสุขในหลักธรรมชาติของความบริสุทธิ์แห่งใจนั้นแล ไม่ได้เป็นความสุขแบบสมมุติทั้งหลายดังสุขเวทนาที่มีอยู่ภายในกายภายในจิตของสามัญชนทั่วไป นี่เรียกว่าสุขในขั้นสมมุติ มีอยู่ทั้งทางกายและจิตใจ ส่วนพระอรหันต์ท่านผู้สิ้นกิเลสแล้วนั้น ท่านมีเพียงทุกข์ทางกายเท่านั้น ในจิตของท่านไม่มีทั้งทุกขเวทนาและสุขเวทนา อุเปกขาเวทนาเหลืออยู่ในนั้นเลย **เพราะฉะนั้น** คำว่า **ปรมํ สุขํ จึงไม่ใช่สุขเวทนาที่โลกทั้งหลายอาจเอื้อมถึงอยู่** นั้นไม่ใช่โลกที่กิเลสอาจเอื้อมถึงได้ **เป็นธรรมชาติแห่งความสุขของจิตบริสุทธิ์ล้วน ๆ ต่างหาก** นั่นแลท่านว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** เป็นสุขในหลักธรรมชาติที่มีอยู่กับความบริสุทธิ์นั้น **สุขนี้จึงไม่มีคำว่า อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา เข้าไปแทรกได้เลย เพราะ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา เป็นสมมุติ** ต้องอยู่ในวงสมมุติ นอกไปจากสมมุติไม่ได้ **ส่วน ปรมํ สุขํ นั้นนอกวงสมมุติไปแล้ว ท่านให้ชื่อว่าวิมุตติ.....**"

และได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง **ความตายเป็นธรรมดา** ในหนังสือธรรมชุดเตรียมพร้อม หน้า ๔๓๕ ว่า

"**การที่เราบำเพ็ญอยู่เวลานี้ และบำเพ็ญเรื่อยมานี้**แล คือการดำเนินเพื่อหลบหลีกปลีกภัยทั้งหลายโดยลำดับ **จนบรรลุถึง 'มหาสมบัติ**

อันพึงหวัง' จากนั้นจะเรียกว่า 'นิจจัง' เป็นของเที่ยงก็ได้ เพราะไม่มีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่มีอะไรเข้ามาทำลายจิตใจให้เดือดร้อนวุ่นวาย **จะเรียกว่า 'บรมสุข' ก็ไม่ผิด จะเรียกว่า 'อัตตา' ก็ไม่น่าจะผิด เพราะเป็น 'ตน' แท้** คือตนในหลักธรรมชาติ ไม่มี 'สมมุติ' น้อยใหญ่ แม้ปรมาณูเข้ามาเกี่ยวข้องใจ **แต่ไม่ได้หมายถึงว่า 'อัตตา' ที่เป็นคู่กับ 'อนัตตา'** นั้น เป็นความสมมุติอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นทางดำเนินเพื่อพระนิพพาน....."

• • •

คำถาม เรื่อง "พระนิพพาน"

กราบนมัสการ หลวงป๋าที่เคารพยิ่ง และผู้ทรงคุณวุฒิ ทุกท่าน

เนื่องจากผมมีข้อสงสัยบางประการเกี่ยวกับเรื่องพระนิพพาน ๓ นัย ที่หลวงพ่อ (อาจารย์พระมหาเสริมชัย ชยมงฺคโล) ท่านได้เขียนไว้ในหนังสือ "หลักปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง" (ปรับปรุงเพิ่มเติม ตุลาคม ๓๖) หน้า ๑๐๓ ข้อ ก.๓.๑ ได้แก่ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ซึ่งก็คือ อนัตตา ว่า

๑. เป็นของสูญ คือเป็นการประชุมเข้าขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อยทั้งหลาย ว่างเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา หรือการสมมุติเป็นต่าง ๆ ซึ่งถ้าตามความอธิบายนี้ พระนิพพานนัยที่เป็นการประชุมเข้าขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อย ๆ ทั้งหลาย กล่าวคือพระอรหันต์ที่ท่านบรรลุถึงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุทั้งหลาย กับทั้งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน อันจักนับประมาณมิได้นั้นเอง ที่เป็นส่วนย่อย ๆ ทั้งหลายของอายตนนิพพาน และท่านเหล่านั้น

ก็ยังว่างเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา หรือการสมมุติเป็น ต่าง ๆ เพราะเหตุว่าท่านเหล่านั้นได้อัตตาวิมุตติ คือหลุดพ้นจากความเป็น สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาแล้วนั่นเอง

๒. เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง ถ้าเป็นดังนี้แล้ว พระนิพพานนัยที่ ๓ คือ อายตนนิพพานนั้นก็มีลักษณะของอนัตตา ในข้อที่ ๒ ด้วย กล่าวคือ ถ้าจะพูดว่า อายตนนิพพานนั้นเป็นของพระพุทธเจ้าองค์นั้น หรือเป็นของพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ ก็พูดไม่ได้ เพราะว่า อายตนนิพพานนั้น ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เป็นแต่เพียงธรรมฐิติธรรมนิยาม ดังนั้นจึงไม่เป็นของใครจริงอีกด้วย

๓. ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่ได้เป็นไปตามความปรารถนา และไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร ฯลฯ ถ้าจะเพียงพิจารณาถึงข้อความที่อ่านมาแล้วข้างต้น ก็จะเห็นว่า

๓.๑ ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่ได้เป็นไปตามความปรารถนา กล่าวคือ สภาวะที่เที่ยง เป็นสุขและยั่งยืน ของพระนิพพานนั้น ถ้าบอกว่าผู้ทรงสภาวะนั้นจะได้ตั้งซึ่งความปราถรนาให้สภาวะที่เที่ยง เป็นสุข และยั่งยืนของพระนิพพาน ให้กลายเป็นสภาวะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ยั่งยืนแล้วก็คงทำมิได้ หรือไม่เป็นไปได้ตามความปรารถนา เพราะว่าไม่อยู่ในอำนาจนั่นเอง

๓.๒ ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร ในทำนองเดียวกัน ถ้าหากว่าท่านผู้ทรงสภาวะจะบังคับบัญชาให้ธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตายแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้แล้ว นั่นให้มาเป็นธรรมชาติที่ต้องแก่ ต้องเจ็บต้องตาย แล้วก็จะไม่เป็น หรือไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใครทั้งสิ้น

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ไหมว่า พระนิพพานเป็นอนัตตา ผิดถูกประการใด ขอหลวงป๋าได้ไขข้อสงสัยของกระผมด้วย

ด้วยความเคารพอย่างสูง

สิกขาโขติ (ปราชิต) ซุ้ยนิกุล
๓๑/๑๓ หมู่ ๗ ซ.ชูชาติอนุสรณ์ ถ.ติวานนท์
บางตลาด ปากเกร็ด นนทบุรี

• • •

คำตอบคำถามทั้ง ๓ ข้อนี้ได้นำลงในนิตยสารธรรมกาย ลำดับที่ ๓๕ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๘ ในที่นี้จะนำมาแสดงแต่เพียงคำตอบคำถามข้อ ๒ และ ๓ พอสังเขปดังนี้

ตอบคำถาม เรื่อง "พระนิพพาน"

ข้อ ๒ เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง
ข้อ ๓ ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่ได้เป็นไปตามปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร

ข้อความในปัญหา ๒ ข้อนี้ คือข้อความว่า เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง และไม่อยู่ในอำนาจ ไม่ได้เป็นไปตามปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร ต่างเป็นอนัตตลักษณะ คือ**เป็นลักษณะของความเป็นอนัตตาของสังขารธรรมทั้งหลาย อันเป็นสังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งเท่านั้น**

มิใช่เป็นลักษณะของวิสังขารธรรม คือ**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ อันพระอริยเจ้า พระอรหันตเจ้าท่านบรรลุ** คือ**ได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น** และ**เป็น แต่ประการใด เพราะพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์นั้น พ้นจากสภาวะของสังขารอันมีสามัญลักษณะ** (ไตรลักษณ์) **ที่มีสภาพไม่เที่ยง** (อนิจฺจํ) **เป็นทุกข์** (ทุกฺขํ) **และเป็นอนัตตา** (อนตฺตา) ไปแล้ว

ข้อความทั้ง ๒ ประการนั้น จึงไม่เกี่ยวด้วยวิสังขารแต่ประการ

ใด เพราะพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ นั้นต่างสายธาตุธรรมกันกับสังขาร อันเป็นสังขตธรรม และมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกันโดยสิ้นเชิง

อนึ่ง **ใคร ๆ ไม่พึงถือเอาสามัญลักษณะของสังขารธรรม** อันเป็นสังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง **ที่เป็นมตธรรม**คือธรรมที่ต้องแตกดับเสื่อมสลายหรือที่ต้องตาย **มารวมปะปนกันกับลักษณะของวิสังขาร คือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ อันเป็นอสังขตธรรม**ที่ไม่ประกอบ ด้วยปัจจัยปรุงแต่ง **ที่เป็นอมตธรรม**คือธรรมที่ไม่ต้องแตกดับ ไม่เสื่อมสลาย หรือที่ไม่ตาย

ความคิดของคุณในข้อที่ ๒ เรื่อง**เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้** ที่ว่า *"ถ้าจะพูดว่าอายตนนิพพานนั้นเป็นของพระพุทธเจ้าองค์นั้น หรือเป็นของพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ ก็พูดไม่ได้ เพราะว่าอายตนนิพพานนั้น ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เป็นแต่เพียงธรรมฐิติ ธรรมนิยาม ดังนั้นจึงไม่เป็นของใคร"* **ก็เป็นความคิดที่ผิดประเด็น เพราะคำว่า "เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้"** เป็นต้นนั้น **เป็นอนัตตลักษณะของสังขารธรรม มิใช่ลักษณะของนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** ดังกล่าวแล้ว

อนึ่ง ในคำถามต่อไปข้อที่ ๓ ที่ว่า**ไม่อยู่ในอำนาจ** ที่คุณแสดงความคิดไว้ในข้อที่ ๓.๑ ว่า *"ถ้าบอกว่าผู้ทรงสภาวะนั้น จะได้ตั้งซึ่งความปรารถนาให้สภาวะที่เที่ยง เป็นสุข และยั่งยืนของพระนิพพานให้กลายเป็นสภาวะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ยั่งยืนแล้ว ก็คงทำมิได้ หรือไม่เป็นไปได้ตามความปรารถนา เพราะว่าไม่อยู่ในอำนาจนั่นเอง* และในข้อที่ ๓.๒ ว่า *"ในทำนองเดียวกัน ถ้าหากว่าท่านผู้ทรงสภาวะ จะบังคับบัญชาให้ธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตายแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้แล้วนั้น*

ให้มาเป็นธรรมชาติที่ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายแล้วก็จะไม่เป็น หรือไม่ขึ้น ต่อการบังคับบัญชาของใครทั้งสิ้น"

แล้วจึงสรุปว่า ***"เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ไหมว่าพระนิพพานเป็นอนัตตา"***

ก็ขอตอบว่า **ความคิดของคุณที่ว่ามาทั้งหมดนั้นไม่ตรงประเด็น** และ**เป็นความคิดที่แล่นเลยเรื่องที่ควรคิดที่ควรพิจารณาไป จึงไม่พึงสรุปว่าพระนิพพานเป็นอนัตตาในทำนองเดียวกันกับสังขาร** อธิบายว่า

๑. ไม่ตรงประเด็น

เพราะข้อความเหล่านี้ทั้งหมด คือคำที่ว่า *"เป็นของสูญ"* (ที่คุณแสดงความคิดเห็นไว้ในข้อ ๑ ก็ดี คำว่า *"เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง"* ในข้อ ๒ ก็ดี และคำว่า *"ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร"* ในข้อที่ ๓ ก็ดี **ทั้ง ๓ ประการนี้ ล้วนเป็นอนัตตลักษณะ คือลักษณะของอนัตตาของสังขารธรรม อันเป็นสังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย ตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักธรรมอันเป็นเหตุและผลที่ธรรมทั้งปวงเหล่านี้ว่าเป็น "อนัตตา" เท่านั้น**

หลักธรรมอันเป็นเหตุผลที่ธรรมทั้งปวง อันประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ว่าเป็นอนัตตาตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้ดีแล้ว มีปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๗ สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ข้อที่ ๙๑ หน้า ๕๖ ว่าดังนี้

รูปํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ, **ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา**...ฯเปฯ.....

แปลว่า: ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง, **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์, สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา**.....ฯลฯ.....

เพราะฉะนั้น **ความเป็นอนัตตาจึงมิใช่ลักษณะของวิสังขาร คือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ ทั้งโดยความเป็นสภาวะของพระนิพพาน ผู้ทรงสภาวะ และอายตนนิพพาน อันเป็นอสังขตธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง แต่ประการใด เพราะพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์นั้น มีสภาวะหรือลักษณะที่ตรงกันข้ามกับสังขารธรรมหรือสังขตธรรม ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งโดยสิ้นเชิง** กล่าวคือ

ก. **สังขารธรรมทั้งหลายมีสภาวะที่ไม่เที่ยง** (อนิจฺจํ) **ต้องแปรปรวน** (วิปริณามธมฺมํ) **เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยเป็นธรรมดา**

แต่**วิสังขาร** คือ**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ เป็นสภาพธรรมที่เที่ยง** (นิจฺจํ) **ยั่งยืน** (ธุวํ) **มั่นคง** (สสฺสตํ) **ไม่มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา** (อวิปริณามธมฺมํ) ดังพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงไว้ มีปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐ ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส ข้อ ๖๕๙ หน้า ๓๑๕ ว่า

นิพฺพานํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมนฺติ อสํหิรํ อสงฺกุปฺปํ ฯ

แปลว่า: **นิพพานเป็นธรรมชาติเที่ยง ยั่งยืนมั่นคง มิได้มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา** เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันอะไร ๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ.

ข. **เพราะสังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยงจึงเป็นทุกข์** (ทุกฺขํ) ตามพระพุทธดำรัสที่ได้ทรงแสดงไว้แล้ว

แต่**วิสังขาร** คือ**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** อันพระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ในที่มากแห่งว่า **เป็นบรมสุข** (ปรมํ สุขํ) ดังปรากฏมีในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ข้อ ๒๕ หน้า ๔๒ ว่า

ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา
เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** ฯ

แปลว่า : ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความนี้ตามความเป็นจริงแล้ว (ย่อมทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน) เพราะพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.

ค. **เพราะสังขารธรรมทั้งหลายเป็นทุกข์จึงเป็นอนัตตา** ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้วว่า **ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา** แปลว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นจึงเป็นทุกข์, สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.**

ไม่เห็นมีในคัมภีร์ใดเลยที่พระผู้มีพระภาคจะตรัสว่า ยํ นิจฺจํ ตํ สุขํ, ยํ สุขํ ตทนตฺตา ซึ่งแปลว่า **สิ่งใดเที่ยง สิ่งนั้นเป็นสุข,**

สิ่งใดเป็นสุข สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.

ง. **อนัตตลักษณะ** คือ**ลักษณะของความเป็นอนัตตาแห่งสังขารธรรมได้แก่ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เป็นต้น อันเป็นสังขตธรรม** ที่พระพุทธองค์ตรัสรวมว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** แปลว่า **ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตานั้น พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ในที่หลายแห่งว่า** คือ**เป็นสภาพสูญคือว่างเปล่า** (สุญฺญา) **ไม่มีเจ้าของ** (อสฺสามิกา) **เพราะไม่มีแก่นสาร** (อสารโต) **เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ** (อวสวตฺตนโต) และ**เพราะปฏิเสธอัตตา** (อตฺตปฏิกฺเขปโต) คือ**มีสภาวะที่ตรงกันข้ามกับอัตตา** ฯลฯ เป็นต้น ดังปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๗ หน้า ๖๔ ว่า

> ตตฺถ **สพฺเพ ธมฺมาติ ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปฺเปตา** ฯ **อนตฺตาติ** มา ชีรนฺตุ มา มียนฺตูติ วเส วตฺเตตุํ น สกฺกาติ อวสวตฺตนตฺเถน อนตฺตา สุญฺญา อสฺสามิกา อนิสฺสราติ อตฺโถ ฯ
>
> *แปลว่า:* พระดำรัสว่า **สพฺเพ ธมฺมา** (ธรรมทั้งปวง) ในพระคาถานั้น **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาขันธ์ ๕ เท่านั้น.** พระดำรัสว่า **อนตฺตา** (เป็นอนัตตา) ความว่า ชื่อว่า**เป็นอนัตตา คือว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ คือไม่มีอิสระ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจว่า ใคร ๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า ธรรมทั้งปวงจงอย่าแก่จงอย่าตาย.**

คัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา ภาค ๒ หน้า ๒๘๓ ว่า

> **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สพฺเพปิ จตุภูมิกา ธมฺมา อนตฺตา. อิธ ปน เตภูมิกธมฺมาว คเหตพฺพา.** เต หิ อสารโต อวสวตฺตนโต สุญฺญโต อตฺตปฏิกฺเขปโต จ อนตฺตาติ วิปสฺสิตพฺพา.
>
> *แปลว่า:* คำว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** (ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา) ความว่า **ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งหมดเป็นอนัตตา. แต่ในที่นี้ควรถือเอาเฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น.** จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้น (ที่เป็นไปในภูมิ ๓) พึงพิจารณาเห็นว่าเป็นอนัตตา เพราะไม่มีแก่นสาร เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะว่างเปล่า และเพราะปฏิเสธอัตตา.

ไม่เห็นมีในคัมภีร์ไหนที่แสดงอนัตตลักษณะของวิสังขาร คือ**พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ว่าเป็นอนัตตา เพราะเหตุอย่างนี้เลย**

เห็นมีแต่ที่แสดงว่าพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ มีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับอนัตตลักษณะของสังขารธรรมทั้งหลายทั้งนั้น ดังเช่น

ง.๑. **พระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุชื่อว่าอัตตา** ดังพระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ มีปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททก-

นิกาย อุทาน หน้า ๒๐๑ ว่า

ชญฺญา นิพฺพานมตฺตโนติ อญฺเญสํ ปุถุชฺชนานํ สุปินนฺเตปิ อโคจรภาวโต อริยานํ ปน ตสฺส ตสฺเสว อาเวณิกตฺตา **อตฺตสทิสตฺตา** จ **"อตฺตา"**ติ **ลทฺธโวหารสฺส มคฺคผลญาณสฺส สาติสยวิสยภาวโต เอกนฺตสุขาวหํ นิพฺพานํ อสงฺขตธาตุ "อตฺตโน"**ติ วุตฺตํ ตํ นิพฺพานํ ชญฺญา ชาเนยฺย, มคฺคผลญาเณหิ ปฏิวิชฺเฌยฺย, สจฺฉิกเรยฺยาติ อตฺโถ.

แปลว่า : คำว่า **ชญฺญา นิพฺพานมตฺตโน** (พึงรู้พระนิพพานของตน) ความว่า **พระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุซึ่งนำมาความสุขโดยส่วนเดียว โดยเป็นอารมณ์อันดีเยี่ยมแก่มรรคญาณและผลญาณ ซึ่งได้โวหารว่า "อัตตา"** เพราะพระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนั้นไม่เป็นอารมณ์ของปุถุชนอื่นแม้โดยที่สุดความฝัน แต่เพราะพระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนั้นเป็นแผนกหนึ่งแห่งมรรคญาณและผลญาณนั้น ๆ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย และ **เพราะพระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนั้นเป็นเช่นกับอัตตา จึงตรัสว่า "อตฺตโน"** (ของตน). พึงรู้ คือพึงทราบพระนิพพานนั้น, อธิบายว่า พึงรู้แจ้ง คือพึงทำให้แจ้งด้วยมรรคญาณและผลญาณทั้งหลาย.

ง.๒. **ธรรมกายก็เป็นอัตตา**ด้วย ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ มีปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย จริยาปิฎก หน้า ๓๒๔ ว่า

ปรํ วา **อตฺตภูตโต ธมฺมกายโต** อญฺญํ ปฏิปกฺขํ วา ตทนตฺถกรํ กิเลสโจรคณํ มินาติ หึสตีติ ปรโม.

แปลว่า : อีกอย่างหนึ่ง บารมีย่อมทำลายปฏิปักษ์อื่นจาก**ธรรมกายที่เป็นอัตตา** หรือย่อมทำลายหมู่โจรคือกิเลสที่ทำความพินาศแก่**ธรรมกายที่เป็นอัตตา**นั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า ปรมะ.

อนึ่ง **ธรรมกายที่ว่าเป็นอัตตานั้น** ก็หมายถึง**ธรรมกายที่บรรลุมรรค ผล นิพพานแล้ว ของพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าทั้งหลาย มีพระสัพพัญญูพุทธเจ้า เป็นต้น** ดังมีพระพุทธดำรัสว่า **"ธรรมกายเป็นชื่อของตถาคต"** มีปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อ ๕๕ หน้า ๙๒ ว่า

ตถาคตสฺส เหตํ วาเสฏฺฐา อธิวจนํ **ธมฺมกาโย** อิติปิ **พฺรหฺมกาโย** อิติปิ **ธมฺมภูโต** อิติปิ **พฺรหฺมภูโต** อิติปิ ฯ

แปลว่า : ก็คำว่า**ธรรมกาย**ก็ดี ว่า**พรหมกาย**ก็ดี ว่า**ธรรมภูต**ก็ดี ว่า**พรหมภูต**ก็ดี **เป็นชื่อของตถาคต**.

จ. แม้จะมีข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่ม ๘ พระวินัย

ปิฎก บริวาร ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ ข้อที่ ๒๕๗ หน้า ๑๙๔ ว่า

อนิจฺจา สพฺพสงฺขารา ทุกฺขานตฺตา จ สงฺขตา
นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺฉยา.

แปลว่า : สังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และบัญญัติ คือพระนิพพานท่านวินิจฉัยว่าเป็นอนัตตา.

(ตามคำแปลในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่ม ๘ พระวินัยปิฎก บริวาร. พ.ศ. ๒๕๒๑ ข้อ ๘๒๖ หน้า ๒๗๑)

ก็หมายถึงว่า **นิพพานโดยบัญญัติของปุถุชนผู้มิได้เรียนรู้บัญญัติเอาสภาวะสูงสุด** คือ**สภาวะที่เที่ยง เป็นบรมสุข** และ**ยั่งยืนที่ตนปรารถนา มุ่งหมายที่จะเข้าถึง**และ**เป็น** ว่า **"นิพพาน"** นั่นเอง **ที่เป็นอนัตตา เพราะผู้มิได้เรียนรู้ย่อมไม่รู้จัก**และ**ไม่มีทางได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น** และ**เป็นพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ ดังเช่นที่พระอริยเจ้า พระอรหันต์ท่านได้บรรลุ** คือ**ได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น** และ**เป็นจริง ๆ แล้วได้.**

แต่ว่าอาจจะมีผู้แปลคัมภีร์บริวารดังกล่าวข้างต้นว่า

"สังขารทั้งปวง อันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา: นิพพาน และบัญญัติ เป็นอนัตตา: วินิจฉัยมีดังนี้"

คำแปลเช่นนี้ไม่ตรงกับคำแปลในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่ม ๘ พระวินัยปิฎก บริวาร พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๒๗๑ ซึ่งทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไปเป็นตรงกับข้าม ขัดกับสัจธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง ผิดไปจากสัจธรรมตรงที่ว่า **พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ก็เป็นอนัตตา เสมอกันกับบัญญัติ**หรือ**สมมติอันเป็นสังขารธรรมที่มีสามัญลักษณะเป็นอนิจฺจํ ทุกฺขํ** และ**อนตฺตา จึงขัดกับหลักธรรมของพระพุทธเจ้า**ที่ตรัสว่า **ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา** อีกโสดหนึ่งด้วย

ฉ. **มีบางท่านตีความอรรถกถาที่แสดงเรื่องไม่เป็นไปในอำนาจ ไม่ตรงตามอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์** โดยกล่าวว่า

"...มติของอรรถกถาชัดอยู่แล้วว่า: สพฺเพ ธมฺมาติ นิพฺพานํ อนฺโตกริตฺวา วุตฺตา. อนตฺตา อวสวตฺตนฏฺเฐน. (นิทฺ.อ. -มหา. ๒๑๙ และดู นิทฺ.อ. -จูฬ. ๘: ปฏิสํ.อ. ๑/๖๘) แปลว่า 'คำว่าธรรมทั้งปวง ตรัสไว้รวมทั้งนิพพานด้วย ชื่อว่าเป็นอนัตตา โดยความหมายว่าไม่เป็นไปในอำนาจ'

ความหมายของอนัตตา ที่ว่าไม่เป็นไปในอำนาจนี้ เป็นความหมายหลัก แสดงไว้มากมายหลายแห่ง เป็นความหมายที่ใช้ได้ทั้งกับขันธ์ ๕ หรือสังขารธรรมทั้งหลาย และนิพพาน เพราะทุกอย่างเป็นสภาวะธรรมที่ดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมดาของมัน ไม่มีใครไปบังคับหรือขอร้องให้เป็นไปตามความปรารถนาของตัวได้...ฯลฯ..."

เป็น**การแสดงความหมายของอนัตตาที่ว่าไม่เป็นไปในอำนาจนี้ ผิดไปจากอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์** ดังที่ได้

แสดงไว้แล้วใน ข้อ ง. ว่า

> "**ชื่อว่าเป็นอนัตตา คือว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ คือไม่มีอิสสระ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจว่า ใคร ๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า ธรรมทั้งปวงจงอย่าแก่** (มา ชีรนฺตุ) **จงอย่า ตาย** (มา มียนฺตุ)"

และที่ได้แสดงไว้ในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน หน้า ๒๒๗-๒๒๘ ว่า

> **เตน อนตฺตลกฺขณมฺปิ สงฺคเหตฺวา อวสวตฺตนฏฺเฐน อนตฺตา, วิปริณามธมฺมตาย วา อวสวตฺตนฏฺเฐน อนตฺตาติ** วุตฺตา.
>
> *แปลว่า* : **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงเคราะห์แม้อนัตตลักษณะด้วยศัพท์นั้นแล้วจึงตรัสว่า ชื่อว่าอนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ, หรือชื่อว่าอนัตตา โดยความหมายว่าไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา.**

ความหมายของอนัตตา ที่ว่าไม่เป็นไปในอำนาจนี้ จึงมิได้เป็นความหมายที่ใช้ได้กับทั้งขันธ์ ๕ หรือสังขารธรรมทั้งหลาย และทั้งพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ด้วยเลย

เพราะพระอรรถกถาจารย์ได้แสดงว่า ชื่อว่า**อนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจนั้น ก็เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจว่า**

ใคร ๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า ธรรมทั้งปวงจงอย่าแก่ จงอย่าตาย นี้ประการหนึ่ง และ**ชื่อว่าอนัตตา โดยความหมายว่าไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา** นี้ประการหนึ่ง **ซึ่งเป็นอนัตตลักษณะเฉพาะสังขารธรรมเท่านั้น**

ความหมายของอนัตตา จึงใช้ได้แต่เฉพาะกับสังขารธรรมทั้งหลาย คือธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ และกับสังขารธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ เฉพาะที่เป็นสังขตธรรม ได้แก่เบญจขันธ์ของพระอรหันต์เป็นต้นเท่านั้น จะใช้กับพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์อันเป็นอสังขตธรรม ไม่ได้เลย เพราะพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์เป็นอมตธรรมที่ไม่ตาย เป็นอสังขตธรรมที่ตรัสอสังขตลักษณะไว้ ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อ ๔๘๗ หน้า ๑๙๒ ว่า

> **ไม่ปรากฏความเกิด ๑**
>
> **ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑**
>
> **เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑**

ท่านที่อ้างความหมายของอนัตตาที่ว่าไม่เป็นไปในอำนาจ ว่า "เพราะทุกอย่าง (ทั้งสังขารและวิสังขาร) **เป็นสภาวะที่ดำรงอยู่ หรือเป็นอยู่ตามธรรมดาของมัน ไม่มีใครไปบังคับ หรือขอร้องให้เป็นไปตามความปรารถนาของตัวได้" นั้น ผิดจากความหมายที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ในที่หลายแห่งอย่างชัด ๆ**

ความหมายของคำว่า "ไม่เป็นไปในอำนาจ" ตามที่อ้างถึงและอธิบายว่า "เพราะทุกอย่าง (ทั้งสังขารและวิสังขาร) **เป็นสภาวะที่ดำรงอยู่ หรือเป็นอยู่ตามธรรมดาของมัน"** เป็นต้นนั้น แท้ที่จริง**เป็น**

ความหมายของธรรมฐิติ ธรรมนิยาม ซึ่งหมายถึงเป็นกฎเกณฑ์โดยธรรมชาติซึ่งมีอยู่อย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น เช่น **ไตรลักษณ์คือสามัญลักษณะของสังขารทั้งหลายเป็น อนิจฺจํ ทุกขํ อนตฺตา ย่อมเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติของสังขตธรรมที่เป็นอยู่อย่างนั้น** หรือ**พระนิพพานธาตุมีลักษณะที่เป็น นิจฺจํ, ปรมํ สุขํ, ธุวํ/สสฺสตํ** และ**ชื่อว่าเป็นอัตตา ก็ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เป็นอสังขตธาตุอยู่อย่างนั้น เท่านั้น**

เพราะฉะนั้น

ใครถือเอาลักษณะของสังขารธรรมได้แก่เบญจขันธ์เป็นต้น อันเป็นสังขตธรรมว่าเป็นอนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจนั้น ถูกต้อง

แต่**ใครจะถือเอาวิสังขารธรรม คือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์อันเป็นอสังขตธาตุ ไปจัดรวมเข้าในความหมายว่าเป็นอนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ เช่นนั้นด้วยก็ไม่ถูกต้องตามความหมายตามที่ปรากฏในคัมภีร์**

แม้จะมีผู้อ้างต่อไปอีกว่า *"อัตตา หรือ ตัวตน มีอยู่แต่ในความยึดถือของคน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เมื่อคนมีความยึดถือจึงเกิดเป็นอัตตา ถ้าไม่มีการยึดถือ อัตตาก็ไม่มี"* นั้น **ก็ผิดประเด็นอีกคือผิดจากพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงว่า**

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา

ซึ่งหมายความว่า **สังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงเท่านั้นที่ไม่เที่ยง** คือต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย จึงชื่อว่าไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เมื่อไม่เที่ยงจึงเป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นานตลอดไป

ใครยึดถือด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ (ทุกฺขํ)

ไม่ใช่ใครยึดถือแล้ว จึงเกิดเป็นอัตตา

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ตรัสไว้เลยว่าใครยึดถือแล้วก็จะเกิดเป็นอัตตาขึ้น มีแต่ตรัสว่า **ใครยึดถือสังขารธรรมได้แก่เบญจขันธ์เป็นต้นว่าเป็นอัตตาแล้วเป็นทุกข์** ทั้งนั้น

ไตรลักษณ์ คือสามัญลักษณะของสังขารทั้งหลาย มีเหตุผลเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันดุจลูกโซ่ ๓ ห่วงที่คล้องติดกัน **เป็นธรรมฐิติธรรมนิยาม** คือเป็นกฎเกณฑ์ ของธรรมชาติที่เป็นสังขารหรือสังขตธรรมอยู่อย่างนั้น คือ**เป็นอนัตตา เพราะเป็นทุกข์ ที่เป็นทุกข์เพราะไม่เที่ยง ที่ไม่เที่ยงเพราะเป็นสังขารธรรมที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย**

ไม่ใช่ความยึดถือเป็นตัวกำหนดหรือเป็นตัวเงื่อนไขให้เกิดอัตตาของสังขารได้ เพราะว่าใครจะยึดถือหรือไม่ยึดถือสังขารธรรมทั้งหลายก็ต้องเป็นอนัตตา เพราะเป็นอนิจฺจํ และทุกฺขํ โดยธรรมฐิติ ธรรมนิยาม อยู่อย่างนั้น

พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ก็ทำนองเดียวกัน ใครจะยึดถือหรือไม่ยึดถือก็ต้องเป็น นิจฺจํ, ปรมํ สุขํ, ธุวํ/สสฺสตํ และ**ชื่อว่าอตฺตา โดยความเป็นธรรมฐิติ ธรรมนิยาม ของท่านอยู่อย่างนั้น**

ความยึดถือเป็นแต่พียงตัวกำหนดว่า เป็นความยึดถือผิดจากธรรมชาติที่เป็นจริง คือผิดจากธรรมฐิติ ธรรมนิยาม หรือไม่ และ**มีเงื่อนไขว่า ผู้ยึดถือผิดจากธรรมชาติที่เป็นจริง ด้วยตัณหาและทิฏฐิ** คือ**ความหลงผิด** เช่นว่าหลงยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยง

ว่า เที่ยง หลงยึดถือสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข หลงยึดถือสิ่งที่มิใช่ตัวตนที่แท้จริงว่า เป็นตัวตน **ย่อมเป็นทุกข์** (ทุกฺขํ)

หรือว่าหลงผิดยึดถือสิ่งที่เที่ยงว่าไม่เที่ยง หลงยึดถือสิ่งที่เป็น สุขว่าเป็นทุกข์, หลงยึดถือสิ่งที่ยั่งยืน คือพระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุชื่อว่า "อัตตา" ว่า เป็นอนัตตาด้วยความหลงผิด **ก็ไม่อาจไปถึงพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ที่แท้จริงได้ ถึงจะรู้พระธรรมในคัมภีร์ตามความเข้าใจ และปัญญาโดยอนุมานสิทธิของตน ก็อาจวินิจฉัยผิด ๆ ถูก ๆ ได้ ก็ ไม่พ้นทุกข์อยู่ดี ต่อเมื่อใดได้เห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยตนเป็นปัจจักขสิทธิญาณ ดังเช่นพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าทั้งหลาย จึงจะวินิจฉัยได้ถูกต้อง ทุกประการ และจึงจะพ้นทุกข์ถึงบรมสุขได้จริง**

ฉะนั้น **ที่คุณแสดงเหตุผลในเชิงตรรกะ ให้เห็นความเป็นไปได้ว่า พระนิพพาน** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**อายตนนิพพานมีลักษณะร่วมกับสังขาร** คือ *"เป็นสภาพสูญ", "เป็นสภาพไม่มีเจ้าของ ไม่เป็นของใครจริง"* และ *"ไม่เป็นไปในอำนาจ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร"* **เพื่อจะสรุปว่า พระนิพพาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์** (ทั้งที่เป็นสภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะและอายตนนิพพาน) **มีลักษณะร่วมกับสังขารธรรมทั้งหลาย ว่าเป็นอนัตตานั้น เป็นการแสดงเหตุผลที่ผิดประเด็น คือถือเอาลักษณะของสังขาร ไปเป็นแนวทางอธิบายลักษณะของวิสังขารคือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ ในเชิงตรรกะซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้ แต่ผิดธรรมชาติที่เป็นจริง เพราะสังขารเป็นสังขตธาตุมีสภาวะที่แตกต่างจากวิสังขารคือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์**

ซึ่งเป็นอสังขตธาตุอย่างสิ้นเชิง เป็นธาตุธรรมคนละสายกัน จะมี ลักษณะร่วมกันว่าเป็นอนัตตาเหมือนกันไม่ได้เลย

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายว่า นิพพานธาตุอันเป็นอสังขตธาตุนั้น เป็นอัตตาที่แท้จริงด้วย แต่มีผู้ไม่รู้จริงบางท่านแสดงความเห็นด้วยอนุมานสิทธิของตนว่า

> *"อย่างไรก็ตามแม้ว่าอันใดไม่เที่ยง อันนั้นย่อมเป็นทุกข์ อันใดเป็นทุกข์ อันนั้นย่อมเป็นอนัตตาก็จริง แต่อันใดเป็นอนัตตา อันนั้นไม่จำเป็นต้องไม่เที่ยง ไม่จำเป็นต้องเป็นทุกข์เสมอไป* กล่าวคือ *สังขารหรือสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารหรือสังขตธรรมทั้งปวงนั้นย่อมเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา* ***แต่ธรรมทั้งปวง คือสังขตธรรมและอสังขตธรรมหรือทั้งสังขารและวิสังขาร แม้จะเป็นอนัตตา แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เสมอไป*** *หมายความว่า* ***อสังขตธรรมหรือวิสังขาร (คือพระนิพพาน) แม้จะเป็นอนัตตา แต่ก็พ้นจากความไม่เที่ยงและพ้นจากความเป็นทุกข์*** *โดยนัยนี้ คำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะทั้งสามเท่าที่แสดงมาแล้ว* ซึ่งมีความหมายเนื่องเป็นอันเดียวกัน เป็นต่างด้าน ของเรื่องเดียวกัน จึงมุ่งสำหรับสังขารหรือสังขตธรรมเป็นสำคัญ **ส่วนความเป็นอนัตตาของวิสังขารหรืออสังขตธรรมยังเป็นเรื่องที่จะต้อง**

หาความกระจ่างแจ้งกันต่อไปอีก ฯ"

คำของท่านที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนแต่ผิดทั้งประเด็นและหลักความจริงโดยธรรมชาติ แล้วยังขัดแย้งคือคัดค้านพระพุทธพจน์และอรรถกถาอย่างร้ายแรง คือ

พระผู้มีพระภาคตรัสแต่สังขารธรรมทั้งหลายเท่านั้น ว่าเป็นอนิจฺจํ ทุกขํ อนตฺตา และตรัสหลักธรรมเป็นเครื่องพิจารณาธรรมทั้งปวงที่เป็นอนัตตาว่า สังขารธรรมทั้งหลายมีเบญจขันธ์เป็นต้น อันเป็นสังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย จึงไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นย่อมเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา อันเป็นธรรมเครื่องพิจารณาดุจโซ่ ๓ ห่วงที่คล้องติดกันดังที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้น

หมายความว่า **สิ่งใดที่เป็นอนัตตา สิ่งนั้นจะต้องไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ด้วย**

และพระพุทธเจ้าดำรัสว่า **ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา**นั้น **มีอรรถกถาหลายแห่งแสดงไว้ว่า หมายความเฉพาะสังขารธรรมทั้งหลาย มีเบญจขันธ์เป็นต้น อันเป็นสังขตธรรมเท่านั้นที่เป็นอนัตตา มิได้หมายความรวมถึงวิสังขารคือพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ด้วย แต่ประการใด** ดังตัวอย่างอรรถกถาในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน หน้า ๒๕๑ ว่า

อนตฺตสญฺญา สณฺาตีติ อสารกโต อวสวตฺตนโต ปรโต ริตฺตโต สุญฺญโต จ "**สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา**" ติ เอวํ ปวตฺตา อนตฺตานุปสฺสนาสงฺขาตา

อนตฺตสญฺญา จิตฺเต สณฺฐาติ, อติทฬฺหํ ปติฏฺฐาติ. อนิจฺจลกฺขเณ หิ ทิฏฺเฐ อนตฺตลกฺขณํ ทิฏฺฐเมว โหติ. ตีสุ หิ ลกฺขเณสุ เอกสฺมึ ทิฏฺเฐ อิตรทฺวยํ ทิฏฺฐเมว โหติ. เตน วุตฺตํ "**อนิจฺจสญฺญิโน หิ เมฆิย อนตฺตสญฺญา สณฺฐาตี**" ติ อนตฺตลกฺขเณ ทิฏฺเฐ อสฺมีติ อุปฺปชฺชนกมาโน สุปฺปชโหว โหตีติ อาห "**อนตฺตสญฺญี อสฺมิมานสมุคฺฆาตํ ปาปุณาตี**"ติ

แปลว่า : คำว่า **อนตฺตสญฺญา สณฺฐาติ** ความว่า **อนัตตสัญญา** กล่าวคืออนัตตานุปัสสนาที่เป็นไปอย่างนี้ ว่า **"ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" เพราะไม่มีแก่นสาร เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะเป็นอื่น เพราะว่าง และเพราะสูญ** ย่อมดำรงอยู่ คือย่อมตั้งมั่นยิ่งในจิตจริงอยู่ **เมื่อเห็นอนิจจลักษณะแล้ว ก็เป็นอันชื่อว่าเห็นอนัตตลักษณะเหมือนกัน. ก็ในลักษณะทั้ง ๓ เมื่อเห็นลักษณะหนึ่งแล้ว ก็เป็นอันชื่อว่าเห็นลักษณะสองอย่างนอกนี้เหมือนกัน.** ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **อนิจฺจสญฺญิโน หิ เมฆิย อนตฺตสญฺญา สณฺฐาติ** ดังนี้ เมื่อเห็นอนัตตลักษณะ มานะที่เกิดขึ้นว่า "เรามี" ก็ชื่อว่าละได้ด้วยนั่นเอง เพราะเหตุ

นั้น จึงตรัสว่า **อนตฺตสญฺญี อสฺมิมานสมุคฺฆาตํ ปาปุณาติ** ดังนี้.

ฉะนั้นผู้ที่กล่าวว่า *"แต่ธรรมทั้งปวงคือทั้งสังขตธรรมและอสังขตธรรม หรือทั้งสังขารและวิสังขาร แม้จะเป็นอนัตตา แต่ไม่จำเป็นจะต้องไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เสมอไป"* นั้น **จึงขัดแย้ง**และ**คัดค้านพระพุทธพจน์และอรรถกถา และทั้งผิดประเด็น ผิดธรรมชาติ** คือ**เอาอนัตตลักษณะของสังขารธรรมอันเป็นสังขตธรรมมาเป็นลักษณะร่วมกับวิสังขารอันเป็นอสังขตธรรมว่าเป็นอนัตตาอย่างเดียวกัน ซึ่งเป็นไปไม่ได้**

ทำให้เห็นว่าเป็นความพยายามหาหนทางที่จะสนับสนุนข้อสันนิษฐานจากการ**ตีความเอาเอง**ว่า **"สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา" หมายรวมทั้งสังขารอันเป็นสังขตธรรม และวิสังขารคือพระนิพพานธาตุ อันเป็นอสังขตธรรมด้วย จึงเป็นการตีความที่ขัดแย้ง คือคัดค้านอรรถกถาด้วยอนุมานสิทธิของตน อันตนก็ยังไม่รู้แจ้ง และยังไม่แน่ใจ เพราะยังไม่ได้ศึกษาอบรมไตรสิกขาพอที่จะมั่นใจ แน่ใจ แม้ในหลักธรรมเบื้องต้นแห่งธรรมชั้นสูงที่ละเอียดสุขุมคัมภีรภาพเช่นนี้** ดังที่ได้แสดงความที่ตนยังไม่รู้แจ้ง-เห็นแจ้งในธรรมว่า

> *"ส่วนความเป็นอนัตตาของวิสังขารธรรมหรืออสังขตธรรม ยังเป็นเรื่องที่จะต้องหาความกระจ่างแจ้งกันต่อไปอีก"*

แม้จะบอกว่า *"เป็นต่างด้านของเรื่องเดียวกัน"* ก็ตาม ย่อมฟังไม่ขึ้น เพราะผิดหลักความเป็นจริง และ**ค้านพระพุทธพจน์และ**

อรรถกถาดังกล่าวแล้ว **พูดไปพูดมาก็เหมือนวัวพันหลักหาทางออกไม่เจอ เพราะจับธรรมะผิดสายผิดประเด็น**

ตัวเองเห็นอย่างนี้ไปคนเดียวก็พอทำเนา แต่พอมีผู้แสดงเหตุผลที่ต่างออกไปจากมติของตน แทนที่จะรับฟังด้วยดี และนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาหาความจริงความถูกต้องต่อไป แต่กลับไม่รับฟัง ซ้ำยังยกวาทะประณามหยามเหยียด ยกตนข่มท่านผู้อื่นที่มีความเห็นขัดกับมติของตน ให้คนทั้งหลายเห็นว่าผู้ที่แสดงธรรมค้านกับมติของตนนั้นเลวร้าย ให้เสียหายร้ายแรงอีกด้วย.

๒. เป็นความคิดที่แล่นเลยเรื่องที่ควรคิดไป

เพราะโดยธรรมดาของผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ดีพอสมควร **ย่อมปรารถนาความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง และสันติสุขอันถาวร โดยทางปฏิบัติ คือการศึกษาและอบรมกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์จากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน มุ่งตรงต่อมรรค ผล นิพพาน แดนเกษมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง กล่าวคือมุ่งตรงต่อความบรรลุ คือเข้าถึง รู้-เห็น และเป็นพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ อันเป็นอสังขตธรรมที่เที่ยง** (นิจฺจํ) **ที่เป็นบรมสุข** (ปรมํ สุขํ) และ**ที่ยั่งยืน/มั่นคง** (ธุวํ/สสฺสตํ) **อันเป็นลักษณะของอัตตาแท้** ที่ตรงกันข้ามกับอัตตาเทียมอย่างสังขารธรรมทั้งหลายด้วยกันทั้งนั้น

ย่อมไม่มีผู้มีสติสัมปชัญญะครบสมบูรณ์ดีพอสมควรขึ้นไปอย่างเช่นพระอริยเจ้า พระอรหันตเจ้าทั้งหลายท่านใด ที่ได้บรรลุ คือได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น และเป็นพระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์ที่เที่ยง ที่เป็นสุข

ที่ยั่งยืน เช่นนั้นแล้ว จะกลับปรารถนาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความแปรปรวน ไม่ยั่งยืน และความแตกดับเพราะความเป็นอนัตตาอีก

ความข้อนี้ยืนยันได้ด้วยพระบาลีในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ข้อ ๓๑๕ หน้า ๓๑๖ ว่า

กตมา จ ภิกฺขเว อริยา ปริเยสนา ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ อตฺตนา ชาติธมฺโม สมาโน ชาติธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อชาตํ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสติ....ฯเปฯ.....อตฺตนา สงฺกิเลสธมฺโม สมาโน สงฺกิเลสธมฺเม อาทีนวํ วิทิตฺวา อสงฺกิลิฏฺจํ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสติ ฯ อยมฺปิ ภิกฺขเว อริยา ปริเยสนา ฯ

แปลว่า : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การแสวงหาที่ประเสริฐเป็นไฉน ? คนบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่เกิด เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีชราเป็นธรรมดา รู้โทษใน สิ่งที่มีชราเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระ นิพพาน อันไม่มีชรา เป็นธรรมแดนเกษมจาก โยคะ อันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีพยาธิเป็นธรรมดา รู้โทษใน

สิ่งที่มีพยาธิเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่มีพยาธิ เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีมรณะเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีมรณะเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่ตาย เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีความโศกเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่มีความโศก เป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ๑**

ตนเองเป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหา**พระนิพพาน อันไม่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ๑**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล คือการแสวงหาที่ประเสริฐ.

แม้ตัวคุณเอง อาตมาก็เข้าใจว่าคงไม่ปรารถนาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความแปรปรวน-ไม่ยั่งยืน และความตาย แล้วเกิดใหม่อีกต่อ ๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด เพียงแต่คุณลองคิดในเชิงตรรกะ เอาอนัตตลักษณะของสังขารมาปะปนเป็นแนวทางพิจารณาลักษณะของวิสังขาร ซึ่งดูเหมือนว่าน่าจะฟังได้ว่า *"พอจะสรุปว่าพระนิพพานก็เป็นอนัตตา"*

เหมือนสังขารธรรมได้ไหม ? เท่านั้น เพราะเมื่อพิจารณาหัวข้อธรรม ที่คุณยกมาเป็นอนัตตลักษณะทั้ง ๓ ประการนั้น แสดงว่าคุณเข้าใจธรรม ได้ดีทีเดียว คงไม่ใช่บุคคลผู้มีสติเฟื่องจนคิดเลยเถิด เลยธงไปเช่นนั้นจริง ๆ

เจริญพร

• • •

ประวัติย่อพระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ผู้สอนและปฏิบัติภาวนาธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย

ชื่อ ฉายา(และนามสกุล)	พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)
วันเดือนปีเกิด	วันพฤหัสบดีที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒
ชาติภูมิเดิม	อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุปสมบท	๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙
ณ พัทธสีมา	วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
พระอุปัชฌาย์	**สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** วัดสามพระยา กรุงเทพฯ
พระกรรมวาจาจารย์	**สมเด็จพระพุฒาจารย์** วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ ในสมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระพรหมคุณาภรณ์
พระอนุสาวนาจารย์	**สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์** วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ในสมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี
พระวิปัสสนาจารย์	**พระภาวนาโกศลเถร** รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
วุฒิการศึกษาภาคปริยัติ	ป.ธ. ๖. น.ธ.เอก
เป็นพระอุปัชฌาย์สามัญ	วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๓๙
สังกัด	พรรษา ๑-๕ (พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๓) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ พรรษา ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๔) ถึงปัจจุบัน วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

ประวัติก่อนบรรพชาอุปสมบท

วุฒิการศึกษา รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประกาศนียบัตรการศึกษาอบรม "วิชาวิจัยทางสังคมศาสตร์" Institute of Social Research, The University of Michigan, Ann Arbor สหรัฐอเมริกา

ประกาศนียบัตรการศึกษาอบรมหลักสูตรการจัดการคอมพิวเตอร์ และระบบข่าวสารด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ จากสำนักแถลงข่าวสหรัฐ วอชิงตัน ดีซี ประเทศสหรัฐอเมริกา

หน้าที่การงานประจำ เป็นพนักงานประจำสำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ ในตำแหน่ง RESEARCH SPECIALIST ลาออกจากสำนักข่าวสารอเมริกันก่อนถึงเวลาเกษียณอายุ ๓ ปี คือเมื่อมีอายุ ๕๗ ปี เพื่อบรรพชาอุปสมบท ปฏิบัติพระศาสนา ปัจจุบันเป็นพนักงานบำนาญของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา

ผู้บรรยายพิเศษ สาขาวิชา **"การวิจัยและประเมินผลสื่อสารมวลชน"** ชั้นปริญญาโท คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ